

III / 16. 431

ARANY-EMLÉK EGYESÜLET KÖNYVEI.

II.

ARANY NÉPE.

(ARANY TÁRGYI NÉPRAJZÁNAK VÁZLATA.)

IRTA:

DR. VISKI KÁROLY.

1919.

SONNENFELD ADOLF RÉSZVÉNYTÁRSASÁG GRAFIKAI MŰINTÉZETE NAGYVÁRAD

ARANY-EMLÉK EGYESÜLET KÖNYVEI.

II.

ARANY NÉPE.

(ARANY TÁRGYI NÉPRAJZÁNAK VÁZLATA.)

IRTA:

DR. VISKI KÁROLY.

Budapest. Eudor.

1957.

164. 321

1919.

SONNENFELD ADOLF RÉSZVÉNYTÁRSASÁG GRAFIKAI MŰINTÉZETE NAGYVÁRAD

Előszó.

A nagyszalontai Arany-Emlék Egyesület a költőre vonatkozó ereklyéket, emlékeket gyűjt és őriz a Csonkatoronyban. Az ő épületbe évről-évre sokan elzarándokolnak. Eljárják emeleiteit s meghatva szemlélik benne egy szerény ember polgári, szegényes bútorait, íróasztala sok apróságát, szűk könyvtárát, keze néhány írását, a pesti ravatalra küldött koszorúkat, a fényképeket, okleveleket s egyebet, kedves emlékeket anélkül, hogy Arany és Szalonta bensőbb kapcsolatából valamit is megláthattak volna.

A torony alatt terjeng az ő város, a költő városa, küszködik az ő népe, életművének eleven illusztrációja, amelyből kisarjadzott, kinőtt és útrakelt itt szerzett szemléletek, képek, hagyományok élte végéig el nem fogyó dús kincseivel. Szalontai tájak, tünemények, színek, alakok, jelenetek, mozdulatok, műveletek, tárgyak ezere él örök életet művészetében. S itt e zugban az egész eleven népi világ, mely Arany népies költői szemléletének érzéki elemeit adta; itt színlenek tarka képeinek, kőbe faragott alakjainak modelljei, az egész „vaskos, reális“ valóság, amit művészetébe olvasztott s amibe eszméit öltöztette. Arany műve s a hajdú fészek ebben kapcsolódik össze.

E kapcsolat szemmel látható megmutatása szándéka az Egyesületnek. Szükség van erre nemcsak a város örömére, de Aranyért is. Arany népi világát a maga korának alakjában s a maga korának szemével kellene látnunk. Ma már mindkettő nehéz.

Arany népiességének tárgyi megértése egyre nehezebb lesz, ahogy az ő népének századától időben távolodunk. Mert Arany képeit, tárgyait, embereit ma már nem látni minden uccán, házban, — csárda ablakán betekintve, falu farkáról kitekintve. Arany látott és meglátott képei ide s

tova száz esztendősek. Egy század elég nagy idő arra, hogy e magyar folt arculatát megváltoztassa, hogy az egyre magasabb fokú szellemi és gazdasági műveltség a régi szintnek egész hagyatékát fenyegetse, lassanként elsodorja, vagy jobb esetben a primitívebb nemzetiségek felé söpörje.

De más a szem is, amellyel nézzük. A mult század politikai demokráciájának eszméi nyomába századunkban a szociális demokrácia eszméi hágtak. A mult századbeli délceg, sallangos, „melles, tomporás“ népieskedés a politikai tüntetés jelentős eszköze, a magyarkodás divatos, kedvelt formája. Ez idő a cifra szűr, fokos, „betyárruha“ aranykora. Arany e népieskedés legszebb virágkorát látta s láttán mérséklete mellett is bátran és elég bőven élt a népi elemmel. Hiszen azokban az élet minden nyilvánulásában népieskedésre hajlandó időkben magyar illendőség volt a formai, mondjuk: kelmei népiesség ismerete. — Mára nyoma sem maradt e divatnak, ily népiesség kultuszának s az ez iránt való komoly érdeklődés az etnografusok s motivumkereső iparművészek szűk körére szorult.

Arany teljes megértésének növekvő nehézségét oszladoztatná az Egyesület, ha sikerülne Arany költészetének régi eredetű tárgyi világát, e magyar realitákat egybegyűjtenie s muzeális elrendezésben a mának s jövődönnek szemléltre bocsátania képből, rajzban, — a tárgyakat lehetőleg magukat; Arany egész szemmel látott világát, a köntöst, amelyben népét megjelenítette; a keretet, amelybe népe lényegét foglalta; mert hiszen a megjelenés e külső formái még nem maga a nép. A népet származása, története, hagyományai, érzései, gondolkodása, hite, erkölce, nyelve, céljai és tettei teszik. De mindezek maradandóbbak, szóban megörökíthetőbbek, ahogy örökké élni is fognak a költő művészetében. De napról-napra tűnnek a külső, tárgyi, fizikai formák, amelyekben népét látta, figyelte, megrajzolta.

*

E dolgozat Arany népének Szalonta népével való egységére kívánja a figyelmet felhívni a tárgyi néprajz vázlatos keretében. Egyben rövid útmutató arra, hogy a szalontai Arany-múzeumnak mily tárgykörben kell kutatást

és gyűjtést folytatnia.*) — Előmunkálat tehát, mely némelyeknek első tekintetre Arany adatainak henye összegyűjtésénél nem látszik egyébnek. Ily gyors és kedvezőtlen véleményt enyhítsen az a meggondolás, hogy e dolgozat egészében új állítás: *Arany tárgyi néprajza, Szalonta néprajza*. Ez állításhoz pedig Szalonta néprajzának évekre terjedő megfigyelésére és megismerésére is szükség volt. Hogy Szalonta nem néprajzi sziget s hogy ily tüneményei a Tiszántúl, sőt az Alföld vagy más vidék adataival egyezők, a fenti megállapítás tartalmán mit sem változtat.

*

Említenünk kell e vázlatos dolgozat egy nagy fogyatkozását. Tárgyi néprajzi munka ugyanis illusztráló szemléltetés nélkül célját el nem érheti. Adatainkat természetesen szalontai képekkel kellett volna megvilágítani. De a sokszorosítás mai sokféle nehézsége miatt s a hozzá kívánt rendkívüli költség hiányában erről szó sem lehetett, bár e célra rajz, fénykép, idő, alkalom nem hiányzott. Meg kellett tehát elégednünk az itt közlöttekkel, amelyek más, jobbadán közeli, egyező területekről valók, de mindenesetre igazmondók, ha távolabbiak is. — Banner János, Bátky Zsigmond, Ecsedi István, Garay Ákos, Györffy István s más jeles etnográfusok fölvételeinek kliséi, amelyekért a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának tartozunk hálás köszönettel.

*) Minden *dült betűs* adat Arany adata, amelyeket a dolgozat végén levő mutató igazol.

1. ábra.

1. Környék, határ.

Arany boldog gyermeksege idején még igazán viselte nevét a *Sárrét*, a bővizű sáros rétság, amelynek típusához Szalonta is tartozik. Lassú, terpeszkedő sekély vizek, buja rétrengetegek, legelők, vadvizek, egy-egy folt erdő vagy ritkás s az ily tájék millió állata lent-fönt. S köztük az ember, amennyit e körulte lévő élővilág megbirt. Ez a környezet őrizte vagy alakította embere temperamentumát, gondolkozását, igazgatta akaratát, kormányozta céljait, alkotárait, adta örömeit, küzdelmeit, napban ragyogó képeit, a szülőhely szeretetét; fonta kákából, faragta fából meleg bölcsőjét s elnyugasztó, hideg koporsóját. — E tájon élt Arany magyarja; színes képeinek, kemény szobrainak ezer mintája, akiket hordoz művészete túl a mán, holnapon, túl minden éren, gáton, ami között e nép világa beteljesedik!

*

A víz. A sáros rétvilág alakítója, életetője a vízontó *Kerezs*, *Körözs* s száz szittyós ér, *Kölesér*, *Kenderér*, mely tavasszal meghozza a *Tó* hatalmas tükrét, a messzenyúló *Hosszútó* fényes síkját, Szalonta piacára önti a *Paptaváts* nemcsak kinn a határban, de a templomba is *púpos gáton* jár be az ember, a sekély vízbe földből, nádból, trágyából magasra rakott töltésen s a templom körül vadmadár serege úszkál. Így mondja a hagyomány. Dúsan nő a *nádas* haragos zöldje s roppant széles pántlikájában hordozza lappangó *vadvizek* életető ezüstjét: az *eret*. Csakegy-egy *szigetormó* néhány arasznyi magassága veti magát a víz fölé, — szikkadt földcsíkok, foltok, — s boldog, aki a *Sziget* ormóján vethet, ahová árvíz nem hat.

Az irtás. De nagyít is tán a hagyomány köde, ha bizonyos is, hogy e vidék későn tért földművelésre s az állat, a barom volt itt századokon át az emberi élet alapja. Arany maga írja, hogy gyermekségében Szalonta alatt kezdődött a Belényesen át Erdélybe nyúló erdőrengeteg; de szemtanuja volt az irtásnak is, mely egyre messzebb, a hegyek felé szorította az erdőt s nemcsak egy-egy falu irtott határa kopaszlott, hanem már egymásba rugtak a falvak irtásföldei, irtásai s az alföldi erdők falubeli nagy kertek kicsinségére zsugo-

2. ábra.

rodtak. Véres verítékbe került a *cserék*, jövevényes, csutakos földek, zombikos legelők feltúrása s ha segített is benne a jó orrú, híres veres disznó, soká lett belőle *dinnyeföld*, ez első formája s édes jutalma minden irtásnak. Az eke egyre mohóbb lett, árkoltak, vizeket, lápokot csapoltak meg előtte s kútak sok *ostoratlan géme* jelezte hódítását. A barom is arra vonult, ahol új irtás kezdődött, a hegyek felé.

Betyárság. Halászok, pákászok, pásztorok maradtak kenyér nélkül. Megnőtt a száma a *szegénylegényeknek*, állástalan, szállástalan bojtároknak. Bandákba verődött a *betyár néps* évtizedekig cselekedte *betyár dolgait* gazdag ember bújára, szegénynek öröme, míg az új gazdasági viszonyok közt elhelyezkedhetett. Mint a nagyobbik gazdasági válság idején vérben, sorsban őse, a kuruc, labanc *hajdu*; ha ugyan nem állt oda, ahol még van becsülete mindennek, ami *betyáros*: katonának, mint őse. A nép kis kuruc korszaka volt ez; be is fogadta szeretetébe, költészetébe. De a haladás egyre szűkebb körre kerítette őket, *útibetyárrá* tette, lováról levette, gyalogos *kapca-betyárrá*, útonálló *zsiványnyá*, közönséges rablóvá zsugorította. Velük tüntek el a gyepszéli orgazdák s a *szalontai zsíros határ* nyugton termelhette kemény fejű gabonáját.

3. ábra

Letelepülés. Megszűnt a korlátlan csavargás a puha mezőkön, *határfák* kerítették a határt, *mutatófák* igazgatták az ember útját s a *mező tilosán, tilalmasban* találatni a jószággal súlyos hiba volt; *tilalomfák* fenyegettek a csapások, utak, ösvények torkában. A *Kerezs* szabályozása, árterek árkolása, vadvizek, tavak lecsapolása mélyebbre szállította a föld árját — mondják — s a meleg hónapokban a dús nedvességű tavasz és előnyár buja zöldje leszárad s a talajból fölszivárgó *szikso* virágzik ki a színen, nagy, fehérlő száraz mezők; ez a *szik*; nyári avarján már alig legelhet a barom, legfennebb a birka. S a szíken néhol egy-egy gödör; „sírkrét“ valaha, ma *bánya*, azaz fürdő; benne a babona, hagyomány, talán tapasztalat is minden földi baj ellen orvosságot vél találni.

Csak mai letarolt formájában látni, milyen egyenes

föld ez; mintha mérnök sikállotta volna s ebben talán az egész Alföldön párja sincsen. Csak a *Testhalom* ölnyi magas, kopasz kúpja emelkedik ki belőle, kincskeresők s tudósok rejtélye. Szanaszét néhány tanyaház fehérlik, a városon, *Patán* is túl a *Három nyárfa* búskodik s innen a *libapázsit*, libalegelő zöld szőnyege nyomul a falu tövébe, a *gyepszél* messze tekintő egyszemű házikói alá. Csak az *ócska torony*, ó *torony csonka* teste nyúlik az égre; mélyen ül a város, mint *Lapisfalva*. Délnek a *Csere* őrzi nevében *Pata* rengetegjének emlékezetét s a váradi püspök patai háza mellett néhány szál tölgy az elmúlt őserdő fejfája. Keletnek trágyával tüzelő *füstös oláh faluk* lappanganak, amiket nagy idők járása mosott ide a hegyekből.

2. A község.

Falu vége. De közeledjünk a *falu farkához*; vékonyan,

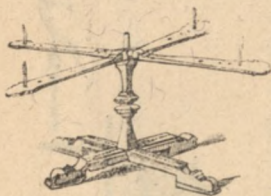
messze húzódik ki a *libanyomás*, libalegelő közt a járható út mellett két házsorával. Régi időben árok, giz-gazzal benőtt sánc, gyeprü kerfette a községet a legelő felől, kivált a végeken, — mint ma is a szőlős, gyümölcsös kerteket. Mesz-

szeható csíkban a *gyep* széles zöld szalagja foglalja keretbe az egész várost; a *gyepün* belül út, úton belül a *gyepszél* házai ólálkodnak a *gyepre* nyíló kapuval, arra pislogó kicsiny ablakokkal. A nagy utak mellékén ásítanak a mélyre haladt s odahagyott *vályogvető gödrök*, ahonnan a város épült az ízikkel, polyvával kevert sártéglából, az égetetlen *vályogból*. Vízi emberek eltűnt birodalma helyett e gödrök nádasában teng a vízimadárság, hogy híre ki ne vesszen. Odább munkában levő gödrök, mellettük síkra nyesett *téglavető szűrűk*, ahol a keretből kivetett nyers téglá szárad egyenes sorokban; mellettük egy-egy *kazal* téglá kész, piros oszlopa fekszik.

4. ábra.

A cigányok. A gödrök partján tanyáz a nomádságából kiállott s vályog-, téglavetésre fanyalodott cigányság kevély népe sátrában, földbe vajt vackában; de ide „plántálja“ a hatóság a csatangoló sátoros cigányt is, akit az Alföld — keletebben fölszedett nyelve miatt — *oláh cigánynak* s férfiát a maga oláh szavával *moré-nak* hívogat. Nyolc-tíz *szekér cigány* is érkezik néha; sátrat vernek (1. á.) s szempillantás alatt szétolvadnak a faluba, csak a *dádé*: az öreg törzsfőnök marad „otthon“ s az apróság, a meztelen *purdék*, *rajkók* csapata villong egymással vagy *cigánykerekezik* az úton járók nyomában. Egy-egy család a *sátoralja* s a sátrak fölött a *vajda* uralkodik, akit *vajdatételkor* maguk választanak; még a félig-meddig megtelepültek

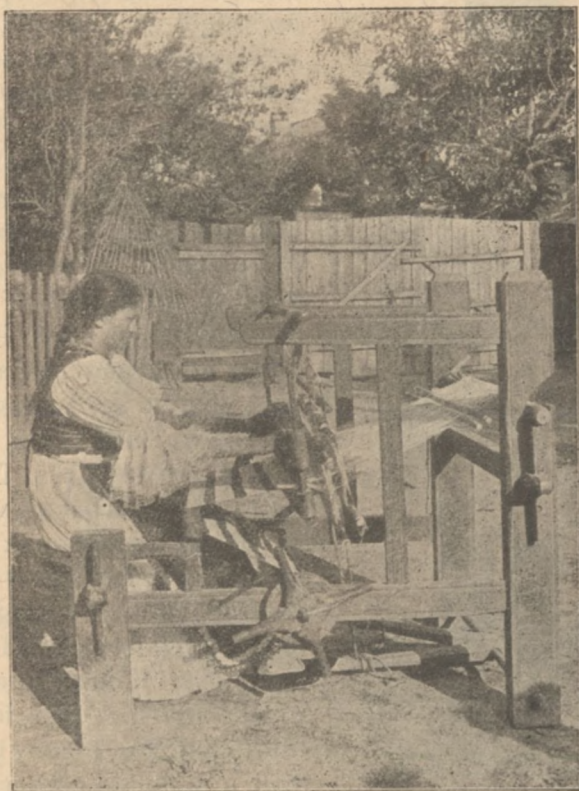
5 ábra.

is a falu, város parancsára; de ekkor a vajda már nem hatalmas törzsfőnök, hanem a falu kisbírója a cigányokra nézve, hogy adózatlan népét előteremtse közmunkára. A faluba betelepült cigány rendszeren kovács s fajtája neve a mesterségéé: a *falú cigánnya* =

kovács. Babona, varázslás, jóslás a *szerecsenkártyából* inkább az asszony nép mestersége. Ura már régen úzi becsületes mesterségét a tűzélesztő *kohó*, az *ülő* s a reszelő *ráspoly* körében, de felesége konzervatívabb, marad csalafinta praktikái mellett. S a falu végén mindjárt közelükben állt régen az *akasztófa*, nem éppen miattuk, de néha nekik is: örökös fenyegető jelül minden, falu alá lopódzó balkörmű léleknek. S a régi szigorúságban gyakran kivirágzott e szomorú *kétágú fa*, a *törvényfa* úti betyárral, lopó cigánnyal, akiknek más erkölcsét csak *törvényfa revével* lehetett meggyógyítani. S a fentcsüngő *akasztófavirág*, *törvényfavirág* összekoccanó csontjai riogatták az embervadat. Azóta a holló sem károg fölöttük, a *törvényfamadár* — s békésen jár a szántogató ember nyomában.

Útak, uccák. De e szomorú képet vídámabbra váltja a város alatti *szőlőskertek*, gyümölcsösök kerített üdesége: a Fűveskert, Lókert, Szalmáskert, Aranykert, Vénkert, Csutakoskert s a *temetőkertek* zöld koszorúja. Odább a rakott *szénakert* dús széna-, szalmakazlai zöldesen

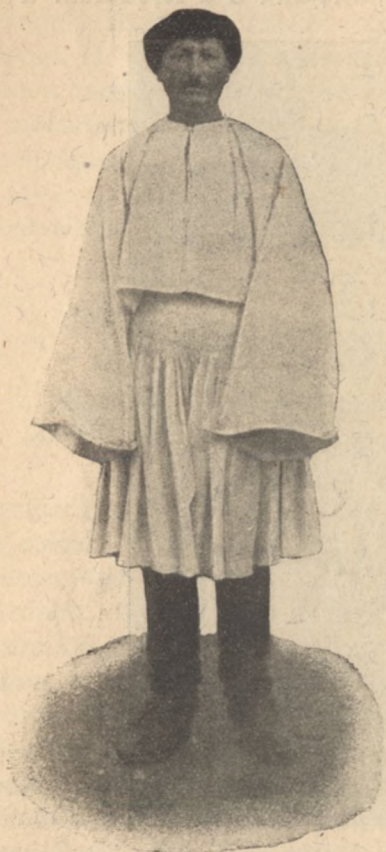
sárgállanak, mióta tilalmas a falubeli portára rakni őket a tűz miatt. — A kertek között az ős magyar hely, amit ezerrel ezelőtt megültek véreink, a háromszáz éve hajdúfészek, hogy az extenzív baromtartás aranykorának letűntével az ezresével Nyugatra ballagó baromvagyon mellől Bocskai mellé álltak katonának a hajtók, a hajduk s a fejedelem új

6. ábra.

ülésén a Hajduságban megtelepedtek, zugokba, zugolyokba verődtek a hadak: családok. Alvégre az egyik, felvégre a másik, külön egy-egy zugba, széles közökkel egymás mellé. Etájt még „a város a mezővel elegyült”. Ucca pedig csak későn alakult, ahogy az erek, szigetek, tavakirányították; uccasor csak akkor, mikor a portákat rendesebben felkerítették s csak oda és addig, ameddig kedvük tartotta s még ma is van elég zsákucca, térjmeGUcca, ahonnan netovább.

Délről a *Tó* felől még ma is „alantabb völgyellik az ucca“, ahol a *tó* vize védte a várost a törökvég felől; odább a *Kölesér* nádrengetegje s felette messze pillanthatott az akkor még kevély ó torony ügyelője. Néhol két uccának egy a *torka*, szögben találkoznak össze; e *gatvaszáruccák* bezzeg

7. ábra.

megcsúfolják némely alföldi német telepítések párhuzamosságát. Néhol szűk átjárók, *sikátorok* futnak a porták hosszában más uccába, közbe, vagy le a vízhez. Az ucca pedig nyáron pornak, télen sárnak tengere. Öröm az eső s a rövid fagy. Télvíz idején *gátat* púpoz a gazda trágyából, hogy a szomszédhoz meheszen átellenbe. Csak ily *töltés* adhat utat; nemcsak a falvakban, köztük is. Az országút is *töltés*: sarkadi töltés, várad i töltés, aradi töltés. De töltés volt a gyalogjáró is s hogy puha ágyat ne tapossanak benne, ucca-hosszat, véges-végig három-négy ujjnyi vastag, másfél arasznyi széles *pallót* fektettek a púpjára. Mióta eltűntek, azóta nincs annyi ölelkezés felebarátok között. Mert bizony keskeny volt a *palló* két embernek, kitérni nem lehetett, csak egymást átölelve. Kivált este, mi-

kor az ucca *vak* s nem látszik a szikkadó nyomdék. De mégis; — a főuccán két sor pallószalag futott a piacra. A gyalogjárón kívül hatalmas *fasor*, gyönyörű nyárfák vonala, belül pedig egy-egy *címer*, *cégér* az ős házak között: lakatosnak kulcs, szíjártónak kantár, kocsmának forgács, kovácsnak patkó. De nincs minden mesterségnek cégére; a jó bornak sem kell, mondják. De van a gazembernek;

mint eb házán a gólyafészkel, minden ember látja, csak ő nem, a *címeres gazember*. A piacon a templom ül kerített zöld kertjében, a *cinteremben*. Mellette négyszemű tornya kevélykedik. Torony magassága, nagy harang mély szava büszkesége minden községnek. De szegény helyen egyikre sem jut; alacsony *toronyláb*on fityeg a csöngettyűszerű kis *mozsár*.

8. ábra.

Vásár. Télen a tűz mellett, nyáron a mezőn, a tanyán van az ember; az alföldi uccák mindig elhagyottak. Csak a vásár sokadalmában zsigong a város. Telnek az uccák, a piacon *vásári bódék*, *sátrak*, földre terített *ponyvák*; rajtuk, bennük lóg, hever, csillog ezerféle pénzcshalogató portéka, ha a *baromvásár* után elérkezik a *rakodó vásár* napja. E napra a *majszter* is *kirakja* műhelyéből portékáját. Ad-vesz, vágj bámul mindenki, alkudoznak, paroláznak s

ha elsül a vásár, áldomás, áldomásivás következik a *laci-konyhában*, e piacra települt fogadóban; benne a cigány egész nap húzza, bőven sütnék-főznek, minden jóval látnak. Deszkából, ponyvából, zöld leveles ágból készülnek e sátrak, hosszú asztalok bennük, hogy százával is melléjük ülhessen az ember; a *csizmadiaszinben* sincs nagyobb tágasság. — A vásárra kiülő nagy eladó sokaságban ott van a piac mindennapos alakja, a szélesen terpeszkedő *kofa*; téli időn száz szoknyájával leborítva tartja lába alatt, mint kotló a meleg tojásokat, *bögrekandalóját*, a négyszögű ládácskát.

9. ábra

Körformán kivágott tetején sülyeszi bele a parázssal, párszénnel telt bögrét s két nagycsizmájú lábát a láda tetején melengeti. A *kenyérsoron* kövér kenyérsütő asszonyok kínálják a ropogós héjú, puha kenyeret. Mellettük a *hurkaárus*, a zsiros hurkásasszony *kanycgat* kolbászt a sercegő zsírba. A *köszörüs* sustorgatja hozzá a bámuló bojtár bicskáját. Odább a *kócárus* kínálja gyenge kendermunkáit. Külön sor a *zsibvásár*, a szegény ember komoly vásárja ezer ócskasággal sóstüloktől sefyemkendőig. Szürnek sátor, kolbásznak bódé, csizmának külön épület jár ki a vásárban, szegényebb árú el van a földre vetett *ponyván* is. Itt guggol a cigány fényesre kalapált ócska holmijával, itt „csücsül az irodalom“ az *istóriás* széles *ponyváján*; szavalva, énekelve tukmálja az „iralmi“ ember Sobrit, Rózsa Sándort, Hüvelyk Matyit, Genovévát, Hófehérkét a gubás olvasóra s egyéb *istóriát* is arról, hogy mi a láda titka avagy hogyan van a gróf élve eltemetve s mindent, amit nyomtattak *ebben az esztendőben*. De legfőként a *kalendáriumot*. Néha együtt dolgozik a *képmutogatóval*, bár ez is megélt régen a maga lábán. Öles ponyvát akasztott két lécre; a ponyva (— ujabban fekete viaszosvászon —) négyszögű mezőkre volt osztva; hatra, nyolcra, kilencre, minden mezőben a „szomorú történet“ egy-egy jelenete. *Históriáját* énekelte s *vesszővel* mutogatta hozzá pogány illusztrációit. *Dallama* mindig egy volt, amit sokan ismerhetnek még ebből:

Gulyás Miska és Káposztás Sára,
 Akik egymást igen szeretik — retik . . .

Néha dudaszó sem hiányzott mellőle vagy a modernebb verki's így egészen lélektani alapon egyszerre három oldalról ragadta magához sokfelé ingadozó közönségét.

S ha kiki kellőképpen kimulatta magát a vásárban, naphajlatkor hazafelé ballag, el a szomszéd faluba, ki a tanyára, legelőre, *tarisznýában* a sok szép *vásárfiával*, hogy a szomorán otthon gubbasztóknak is jusson az örömből valami. Rossz időben, nyári esőben, sárban föl a csizmát

10. ábra

a vállra, fele elül, fele hátul, kifordítani az ujjast, asszonyok nyakukba a rokolyával; mert az ünneplőt kímélni kell. Vásárra pedig az ember *is ki van nyalva*, nemcsak a jószág. *Búcsura, vásárra, bánýába* nem mehet akárhogy az ember. Mert néha *búcsujárók ekhós szekérsora* is átkocog e tájon messzi vidékek pápista népéből. Más a szekerük, öltözetük, szavuk. Megbámulja a *pulyák serege*, a porban játszó *uccagyermek s a dél vizébe*, a délibádba lendülő rezgő képüket sokáig ügyeli szemmel *tornýából a bakter*, a negyedóránként túlkönlő csizmás, ködmönös müezzín, az ellapult kálomista minaretek magas tornácán kerengő közember. Régen a török vég figyelője, ma vigyázója fellobbanó

tüzeknek. Messze vetett árnyékában bő álomra merülhet a *zsiros ember*, a nomádságból örökre darab földjéhez nőtt *pugris*, a cívis; s halmozhatja áruját a *görög*, Szalonta első megtelepült kereskedője, a piaci *görögszállás* első lakója, a Rozványok őse.

11. ábra.

3. Öltözet.

A bőséges élet nyugalma ki is ül az arcokra; elnézheted, amint templomba sorolnak vagy utána *kurrensre* gyűlnek a városháza elé, hogy meghallgassák a törvényt; úgy csapatban, pipaszó mellett. De nem jó törvénybe járni, *pecsétet*, *birópecsétet* kapni, városházára idéztetni általa. Rongy kis papírdarab, csak éppen hogy megfér rajta a község pecsétje, sőt takarékosan még körül is szeldelve, ha a *nemzetes úr* akkurátus ember. Pirinyó, de félelmes. Ily alkalmakon látni e nép testállásának, öltözetének méltóságos voltát, takaros szépségét, hagyományos izlését. Öltözete még ma is inkább a pásztoré, mint a földmivesé. Kevés len, kender, sokgyapju, bőr, szőrmeféle. Nyári öltözete nagyon kevés vagy nagyon meleg, a téli tulságos.

Szövés, fonás. Régen minden ruhaféle otthon készült. Termett a sűrű, haragos zöld kender. Ebből *szötte-fonta* az asszony a fehéreneműt. Maga *nyütte*, *nyötte*, tépte ki tövestül (— az *óriások fákat nyöttek* így —), kötötte, áztatta, szárította. Áztán követ-

kezett a *tilolás*, a borotvaszerkezetre emlékeztető tilón (2. á.) való megtörés, tépés, hogy a külső fás rész *pozdorjává* válljék róla s loboghasson kézben, mint a fésű alá fogott szőke haj. Mert szöges fésű alá került aztán minden fő kender, a *gereben* (2. á.) alá; *meggerebelték*, kifésülték belőle

a kócot, azaz *kártolták, gyaratták*, hogy minden gubanc, göb kiessék belőle. De annál jobban megbecsülték a kender belét, a szálas *csepűt*; ebből készült otthon a két tenyér közt sodort gyarló *csepümadzag* s a gyertyába, mécsbe való, szépen sercegő *csepükanóc*. A csepü finom szálainak s a megmunkált kendernek is (— de nem egészen komoly —) neve a *szösz*. Aztán következett a neheze, a hosszú téli napok végtelen munkája, a *fonás*. Mint minden hosszás, unalmas munkát, ezt is csapatban űzte a fehérszékely. A fonó társaság a *fonóka*: munka, ének, tréfa, vidámság, pletyka . . . Egy fő kendert rúdvégre kötöttek, a *guzsalyra*, (3. á.) sze-

12. ábra.

relmes legények ékes faragású építményére. Eztszorította két térde közé ültében a fonó fehércseléd s húzogatta bal keze két ujjával pár szálanként a *szösz*t, jobb kezében pörgette az *orsót*; ezzel sodorta fonallá s erre is tekerte a kész fonalat. Fonószerszám a *rokka, kerekes rokka* (4. á.) is, mely lábítóval hajtva szaporábban dolgozik s nem is fáraszt annyira. A tele orsóról *gombolyagba* gombolyították a fonalat s félre-rakták; ha kellő mennyiség volt készen a további munkára, a gombolyagot *pásmákba*, matringokba olvasták. Három szál fonal egy *ige*; húsz *ige* került egy *pásmába*. A pásmázás, *motollálás* a *motollán*, (*motólán* 5. á.) ment végbe, amely úgy is készült, hogy fogaskerekével megmutatta, hány szál fonál van már rajta. Jámborabb a nevénel az *ördögmotola*, az *Eryngium* nevű tövisgyom, amit ősszel

tőből kitör a szél s forgatva hajt maga előtt.*) De még sok dolog van a fonállal, amíg a *szövőszék*, *szövőpad* (6. á.) két vízszint álló tengelyére, a *zuboly*- vagy *zugolyfára* kerül, sűrűn, szálanként pontosan elosztva egymás mellett; ekkor már bélfonál a neve. Nem is kerül minden fonál ide; néha

13. ábra.

zsineget, *madzagot* is fonnak belőle, ha már nagyon erősre van szükség. Ha a *zubolyra* kerül, vászon lesz belőle; *durva hetes vászon*, vagy *finom tizenhetes*. Mert páronként

*) Van más ördögmotóla is, az igazi: mert ezen embereket motóllálnak. Másfél, két öles oszlopot ásnak a földbe s rája a tetejébe vert vaskos szegen át — közepén megfűrt gerendát fektetnek vízszint. A gerenda két végén horog van, a horogba egy-egy hámlát akasztanak; erre függeszkednek s ezt fogva forognak körben vidám fiatalok, akik vén asszonyok szerint magukat az ördögnek szánták. A háromszéki székelek ezt *cserkabolának* nevezik; *kabola* = ló.

minden fonál átmegy a két egymás mögé függesztett, el-
lentétesen le és föl mozgatható *bordán*, ami lehet sűrű,
vagy ritkább mint a fésű fogazata. *Ritka bordán* ritka a
bélfonál, vagy vastag, vagy többedmagával megy át két
fog között; az ilyen szövet gyatrább, munkája szaporább.
A lábítót megnyomintva, minden második pár fonál két

14 ábra.

sorban váltva fölemelkedik a bordával együtt s a szögben
szétnyilalló két sor fonál közt futkos vízszint a csónak
formájú *vetéllő*, ami a keresztfonalat hordozza a vászon
egyik szélétől a másikig és vissza. A *vetéllő* belsejében
vékony tengelyén forog a cső s ereszti a rátekert kereszt-
fonalat. E csövet, ha lefogyott róla a fonál, újra meghiz-
lalják fonállal a *csüvöllőn*; ez is kerek szerkezet, tenyérrel,
fogantyúval hajtják s tengelyére van rögzítve a fonállal

betekerendő cső. — Ma már nem igen sző a szalontai asszony; de régen is sokan adták a fonalat a takácsnak, bajlódják vele ő. Csak a gyerkőcök szőnek ma is bő víz idején a tó színén, lapos cserépdarabot ugráltatva rajta; így szökdel a vetéllő, érintve a belfonalakat. Ha a szövött holmi nem csíkosan volt szőve, festeni már legfennebb kékre

15. ábra.

ha festette a *festő*, a kékfestő mesterember; csak a halottnak járt koporsójára a feketére festett szövettéle, a *bakacsin*. Szövetben az a linom munka, aminek színe, *fonája*, azaz háta, fonákja egyformán szép, síma. — Nehezebb munkálatú a gyapjú: Ebből szövik a durvább nyakbavetőnek, pokrócnak való *harát*, *darócot*, *larsnakot*; utóbbi nem kelme, hanem kész pokrócféle. Hogy a gyapjuféle símulékonyabb, tisztább, lágyabb legyen, *csapják*, *kallják* a csapók, *kallósok*.

Hegyvidéken vizhajtotta kalló-külük, malmok, ványolók dolgoznak ma is, váluba ütő fafogakkal vízben mosva, puhítva a gubancos holmit. Így kallják a székely *csergét* is; e nevet azonban az Alföld nem ismeri. Ez ősi maszszákból telt ki minden ruha, ami nem irha, bőr, szőrösbőr. Csak az úr kezdett *anglia posztót* viselni s csak elesett koldusnak nem volt más, csak folt hátán folt, meg *ták*.

Fehérnemű. A közönséges kendervászonnál finomabb a gyapottal kevert *gyolcs*; fehérsége közmondásos; dédelgető neve *patyolat*. Ma ebből varrja az asszony a fehérneműt; férfiembernek inget, *gatvát*. (7., 15., 16., 17. á.) Arany idejében mindkettő igen bő, redős, ráncbaszedett: ingujj a vállon, *gatya korcában*, azaz övében, ahol megkötik. Különösen finomra *tűzdelik* az *ingujj vállráncait*. A magyar ing rövid, régebben alig ért köldökig s a *derék meztelen volt*. Viszont, ami a váll igen sűrű tűzdeléséből következik, az ujj vége igen bő, hogy a vízszint tartott két karról az ingujj szájának lecsüngő alja combját érte a legénynek. Borsodban ma is így van, de egyebütt is

néhol az Alföld szélein. De nemcsak bő, hanem hosszú is volt, ujjhegyen is alul lógott néhány ujjnyira. Ilyen a *borjuszájú ing*. (15. á.) Ha kétujját alul összekötötték, tartalmazhatott lehetett belőle hevenyészni; fokost vagy más kézbelit, lopott tárgyat bizvást lehetett benne hordozni. Másként *lobogós ing* (7. á.) a neve. *Inge ujját, inge elejét* törülközésre is használja a magyar. Az ünneplő *patyolat*

16. ábra.

inget, gallérját néha ki is varrják, himzik melle pántját a gombolás mentén s kezelőjét is, ha van. Dologban az ujjat felgyűrrik, feltúrrik; feltürkőznek, a dolognak nekigyürkőznek, nekigyürekeznek. A lábravaló, gatyá csak valamivel ér térden alul ma, régen szárközépig; néhol még ma is így. E bő

17 ábra

gatyát redőbe szedni, redőzni, lapos ráncokba vasalni hosszú munka. Kötésében, övében sűrű ráncú korbca van húzva. A korc mellé van szúrva az erszény, kostök: a pásztor ékszerei. De a fehéreneműre nagy gondot kell fordítani, mert az év javarészében pöre ingben és gatyában járnak: helyenkint, mint Bihar keletén, a Fekete-Kerezs völgyében még csikorgó hidegben is pöre gatyában.

Mosás. A hétköznapi gatyá azonban nempatyolat, kivált pásztoemberen; mert keni-feni, zsirozza eső, szél ellen. A gatyá nem is hálátlan, megkeményedik, mint a bőr, s ha kilép belőle gazdája, megáll két szárán. Az inget gyakrabban mossák, sulykolják (10. á.) a sulyokkal (9. á.), e szépen faragott kézi szer számmal. A vízbe mártott

fehéreneműt a sulykoló padra teszik, kissé összezsavarják s addig verik, míg ellapul; aztán élére fordítva megint végig csapkodják; ilyenkor, mikor a sulyok a padot nem érheti, maradoz a sulyok csattogása; minél jobban lapul a ruha, annál keményebb a sulyok hangja. Ezután tisztálják a ruhát egy mosóteknőben, szárítják, majd a mángorló rudra csavarják s a kézi mángorlóval (11. á.) símábbá hengerelik; ezután következik a vasalás a vasalóval. — E két fehérenemű

a férfi *rajtavalója*, de értik ezen a rajtunk lévő összes ruha-félét is. Szegény embernek semmije sincs, csak a botja s a rajtavalója. Régen csak e nincsetlenség különböztette meg a nemestől, mert ez is úgy járt, öltözött, mint a paraszt; nyáron ingben, gatyában. Persze csak a félsarkantyus *vászonnemes*.

18. ábra.

Lábbeli. De nyáron is kell megfelelő *lábbeli*; kivált az avaron, sás közt, torzs közt járkáló pásztornak. Ősi viselet az egy darab bőrből való *bocskor* (12. á.) Készült régen *szőrösbőrből* is, szőrével befelé télen, kifelé nyáron. A bocskor fedi a talpat, a lábfej orrát, két oldalát; de elébb a lábat *kapcával* tekerik be. Az alföldi magyar bocskor orra egyenes, azaz nem hegyes s körben, pereme

mentén fűzött, csak hátul nem. Ha talpa kiszakad, *tákot*, foltot vagy *egész talpat* varrnak rá; szolgál tovább. Fűzésre *szíjjat* hasogattak hozzá tehénbőrből, ez a *bocskorszíj*. Ezzel a szíjjal tekerték a szárát is, alatta szártekerő kapcafélét, szőrös irhát, nyulbőrt, macskabőrt viselve; mert a szár a lábfejnél is érzékenyebb. A bocskort takarosan, szorosan illik kötni, fűzni; szégyen, ha kilóg belőle valami *kapcarongy*, vagy ha *szuszog a bocskor*, mert lágyan kötötték avar fűre, szénára, szalmára, vagy mert talpa lyukas. A bocskort is, mint minden bőrfélét zsiradékkal kell kezelni, mert az ázott s szárazra keményedett *kérges bocskor* hamar kitérik,

19. ábra.

tönkre megy s töri is a lábat. Az Alföld szélein, pl. Temesben ma is viselik a *facipőt* is sáros időben. — Módosabb lábbeli volt a ló- vagy tehénbőrből való, lágy (visszahajtható) szárú, vastag talpú, szárán fűzhető *saru*. De ma általános viseletűnek csak a *csizma* (7. á.) mondható. A lágy *csizmaszár* arra is való, hogy melléje lehessen szúrni kést, kanalat, pipát, nádvillát s egyéb szerszámot; néha még a dohányos zacskót is. Ha a csizma feje kiszolgált, de még jó a szára, megfejelik; ez a *fejeléscsizma*, azaz új fejet csinál neki a csizmadia. Újnak látszik, pedig csak *fejelés*. A múlt század közepén még sűrűn viselték csizmaszár peremén körül a *rojtot*, a körülrojtos csizmát; Semsey nemzeti úr Bajon még ma is ilyenben jár, még pedig aranyosban. A csizma drága jószág; jó úton a vándor is *vállán* cipeli. Régen az

asszonyok is bocskorban, csizmában jártak; otthon *papucsban*, *piros papucsban*, ünnepen *piros csizmában*; az Alföld szélein, a Kerezsék völgyében, Erdély nagy részében még ma is. A lábbelinek való bőr megmunkálása a *varga* mestersége volt; ő szabta ki a bocskornak valót nagy *vargabetűket* kanyarítva éles késével. Amíg a gyárak el nem hatalmasodtak, virágzó magyar ipar volt mestersége s jól eresztett, akár a csizmadiának a *kapta*, amit szorgalmasan

20. ábra.

meg-megnyúz, lehúzogatóván róla a kész lábbelit. A *csizmadiaműhely* mindig kéznél levő szerszáma, inasok örökös ijedelmé a *lábszíz*; *kerek székén* ülve, saját talpa alatt áthúzva ezzel szorítja térdére a munkába vett lábbelit a mester. Az ő szerszáma a fél mozsárütő formájú, de vastagabb, tömzsi kis bunkó, a *musta*, amivel a varratokat simítja sémává. Asszony népnek ma már *topánkát*, cipőt is csinál.

Régen az ember maga termelt, munkált magának mindent; ma is megpróbálja ezt az ósdi pásztor. A bőrt

szárítja, áztatja, tisztítja; letaszigál róla minden cafatot, a *húslást*, azaz meghúsolja, hogy csak a tiszta bőr maradjon, maga *cserzi* cserfa gubacs levélvel; s ha fényes, finom *kordoványbőr*, nem is lesz (— ami rendszeren kecskebőrből való —), lesz bocskor, erszény s egyéb bőrholmi. Maga

21 ábra.

köti gombjait *sziymadzagból* s köti, fúzi, ölti, varrja bőrből, bőrrel egyéb szerszámát is.

Felső ruha. Ha az idő hűvösül vagy megesődzik, a *pőre* ing, gatyá nem ad elég védelmet, rá is kell venni valamit. Posztó *dolmányt*, *mentét* csak a nemes viselt régen, parasztnak nem járt, nem volt szabad viselnie. A 18. század végén még viselték Szalontán a színes posztóból való *mentét*; ma neve sem él. Jobbadán *panyókán*, *panyókául* viselték, azaz szürmódjára bőven, gombolatlan, vállra vagy

félvállra vetve; s mint a szűrt, szíjja tartotta össze a mellen, a *mentekötő*, közepén néha igen munkás, néha egyszerűbb *boglárral*, csattféle kerek kapoccsal; ékessége volt mogyoró, sőt diónagyságú gombsora, a *fényes pitykék*, többnyire ezüstből: *ezüst gombos mente*; gombbal rakott volt a dolmány s a *mellény* is. Módosabb falvakban a mult században a *kéknadrág* is általános lett s a kékbeli szó osztálynevezetté lett, mint Székelyföldön a harisnyás. Ázelőtt a *nadrágos* szó az urat, nem parasztot jelentette. A *veresnadrág* cigányjóság; a huszárról marad rája. A *nadrágot* a *nadrágszif* tartja a csípőn; csattja sok lyukra jár: jólakottnak többre, éhesnek kevésre. Ilyesféle a *derékszif* is, amit gatyás ember is visel; ha széles, *tűsző* a neve; ez utóbbi az Alföldön már ritka; dísz, derékmelegítő s benne van holmi apróság: bugyeláris, gyufa, bicska s egyéb zsebbevaló. Amilyen bő az alsó ruhaféle, olyan szűk a felső; sőt feszes: ugyan *melles*, *tomporás* benne a jól megtermett ember. Ha nem ilyenre szabják, varrják, akkor *pacuhán* áll, pötyög. A pásztornak

22. ábra.

felsőruhája bőr volt, ma is nagyrészt az, de visel posztóruhát is, sőt ünneplője ma már csak ilyen. Ősi viselet a *kacagány*, a *kacagánybőr* vagy hátibőr (13. á.) A lenyúzott juhbőrt a pásztor kipeckeli, keményre szárítja, aztán *meztöri* (14. á.), azaz két keze közt gyurja, hajlítja, vagy fölakasztva tompa vasszerszámmal corholja, húzogatja, símtja, míg meglágyul s két első lábánál fogva akár

mindjárt hátára vetheti, nyakába kötheti. Szél ellen két hátsó lábát is csípőjére veszi s derekán elül összeköti. A *réti farkas* kiveszett; párduckacagányra sem igen telik szegény pásztorembernek; de nem telt ezer évvel ezelőtt sem, mert párdúc akkor sem, Ázsiában sem volt minden

23 ábra.

bokorban. Hanem a juhbőrből nagy hidegben nem restelt a pásztor mellére is kötni egyet. Később oldalt szíjjal is összefűzték, a lábak lemaradtak róla s ebből fejtett a mai, mellényhez hasonlatos ujjatlan *köce* (15., 22. á.), mely elmaradottabb vidéken ma is oldalt s nem elül gombolódik. Több bőrből készül és ujjas, combig érő a *ködmön*, *ködmén*. A *bekes* (17. á.) ehez hasonlatos, azonban derékbavágott, azaz csípőn alul redősen kissé elálló. Készítik posztóból is. Ezeknél bővebbek, hosszabbak, ujjatlan *nyakbavetők* a *bundák*, *börbundák*, szőrrel kifelé vagy befelé fordítva, ahogy az idő kívánja; mégis: *kifordított bundán* (18. á.) a szőrével kifelé valót értjük. A *rövid bunda* térdig sem ér; legszebb, belül fekete fürtös bárány, fekete galléros és prémes, kívül barnára festett

s selyemmel himzett formája az asszonyok *décbundája*. A diszítetlen, ősi formájú, kívül, belül fehér *juhászbunda* bokáig, sötét sarokig érő; gazdájától elmaradhatatlan jószág, még nyáron is; rajta ül, hasal, benne hál; féltett ingó vagyonát ezzel borítja be, vagy ebbe köti össze, ha indul. E hatalmas darab még magán hordja őse képét, a kacagányt: hátán ott nyujtózkodik a fekete báránybőr. Sáros időben

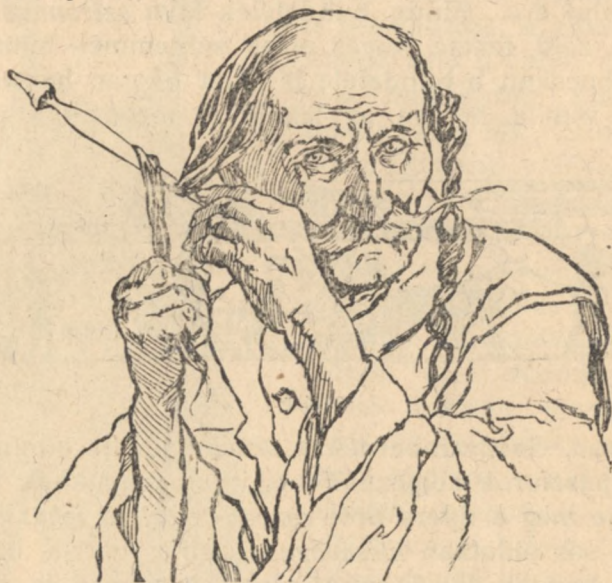
a bunda alját felaggatják. Egészben véve akkor szép, ha aprófürtű; csak a móc bundája *cafatos*. Hasonlóképpen ott van a csökevény kacagány a *subán* (19. á.), mely legékeőbb s legdrágább bundaféle. Kiterítve félkör alakú; a bele írt kisebb félkörben, mely a hát közepéig ér le, díszes selyemhímzés; ettől lefelé sugarasan elosztott bórsávok díszítik, szélükön színesen ékesítve. Belül fürtös. Színe kívül fehér vagy barnára festett, fürtje fehér, de gyakrabban fekete. Bokáig érő. Ez a földig suba. A *kurta suba* valamivel térden alul érő. Minde bundafélék java *szironnyal* (20. á.) díszített, zöld, fekete, kevés piros selyemmel hímzett. — Mint a bocskor, a bundaféle is lehet *kérges*, ha nemcsak a fürtös oldala, hanem az irhája is megázik s gyorsan

24 ábra.

megszárad. Gazdaembernek a szűcs csinálja a bundafélét, csak a pásztorok dolgoznak még itt-ott maguknak. A szűcs munkálja meg a nyers bőrt, *csávába teszi, az irhát kikészíti*, meszes, sós oldatban *kicsávázza*, szabja, varrja, hímzi. A *guba* is kedvelt felső ruha, régen a nemes is büszkén viselte. Ezen azonban semmi bőr nincs, nem is a szűcs csinálja, hanem a gubás, gubacsapó. Aprófürtű gyapjuból szövik, alig térdig érő s elsőre kifordított rövid bundának látszik, mert éppen olyan fürtös; de sohasem olyan keményen elálló, hanem simulékonyabb, könnyen vet redőt. Elejének széle piros posztóval *szegett*, piros nyakán a kötője is. Szalontán a fekete guba, néhol fehér vagy szürke divatos. A *báránfyfürtös guba* címeres darab. — Nem fürtös, hanem síma, vastag fehér posztó (— néhol szürke, vagy barnára festett —) a *conda*, alföldi szokott formájában: *szürkankó* (22. á.), piros posztó szegéssel és dísszel; ujjas, kiöltve viselik. Hasonló, de díszes gallérú a *szűr* (21., 37. á.);

vállon, kiöltetlen viselik; ujja van ugyan, de rendszeren be van kötve vagy varrva s a *szürujjában* tart a magyar eleséget, tükröst, dohányt, s egyebet. Remekbe vagy szegődve készült a *cifra szür*; gazdag posztódíszszel, szironyozással. Rendszeren fehér, de uraságok kocsisára barnát, feketét is akasztanak. Arany idejében, az irodalmi, társadalmi és politikai népieskedés korában különösen, de még ma is címeres ruhadarabja a magyarságnak. Akkor uraknak is, ma csak a parasztnak.

25 ábra.

Asszonyviselet. Az asszony nép régen fehérben járt, ezért *fehércseléd, fehérnép, vászonceléd* az ő neve. Legfennebb nyári rekkenőségben bujkál otthon *egy ingben*, különben mindig *köntös* van rajta, mely egybeszabott ruhát jelent s ma inkább gyerek s kislány viseli; ilyenkor *kantus* is. Régen a férfiruhát is jelentette. Ma különben csípőig érő *zeke-félét*, vagy valami hasonló kiölthető *hacukát* visel; vászonból régen, gyári holmiból ma. Nyáron béléstelen, csak hóna alatt van megpótolva a *pálhával*, hogy át ne izzadjon. Csípőre kötik a rövid, bő *viganót, rokolját*; ez elé, munkában még férfiak is, a *kék kötöt, előkötöt* (8. á.) (*kötényt*). Ujabban a ködmen, décbunda helyében a *nagy-*

kendő divatos, ami nem egyéb, mint a nemzetközi pléd rojtos formája.

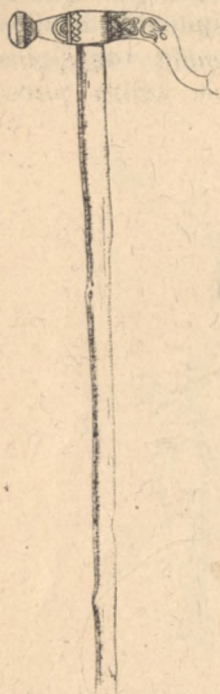
Fejrevaló. *Fejrevaló*-ként régen a lányok Szalontán is *pártát* (23. á.) viseltek, két-három ujjnyi abroncsot, mely szépen volt hímezve vagy gyöngyözve; utóbbi a *gyöngyöspárta*; hátul hosszú, színes, virágos *pártapántlikák* lobogtak. Az asszonyok fejékesége a *fejkötő*, komolyabb színű, rendszeren fekete szalaggal vagy csipkével díszítve. Uccán *cifra selyemkendőt*, *tarka török kendőt* vagy *piros kendőt* viseltek: asszonyok fejen, lányok vállra vetve,

26 ábra.

derékon megkötve (8. á.) Ma lányok közt fehér a divat Szalontán. *Rézbevaló* is volt: a *zsebkeszkenő*. Ilyet adott *jégkendőül* a lány a legénynek, ha megkérte; varrottast, csipkést. — A férfiember *fejrevalója* a *süveg*; azt, hogy: kalaplevéve, levett kalappal, Szalontán így mondják: *süvegelve*. Hát a *veje* *süvegelte-e*? — kérdik az após temetése után. Hosszú életű divatja volt a nemezből való, lapult karimájú, magas, csúcsos *túri süvegnek*, melyet tetején egyenest bevágva vagy csúcsát kihajtva viseltek. (Ha kiszolgált, *sinkó* lett a neve.) Mellette *kolcsag*, *darutoll* vagy más hosszú, ékes madártoll, néha rőfnyi, ma sokkal hosszabb, de nem — toll. (Ma a „tollat“ *tarka pántlikából*

fonják (— lányok —), mely a kalap mellől a legény sarkáig hajlong keményen. De nem mindig, csak sorozáskor.) Mert a rétség s madárvilág eltűnt: velük ment el a pákász, a rétben bujkáló ősember, a kócsag vadásza, madárság fészkének orozója. Azóta csak pántlikakócsag van. — Régen a róka is kijárt a kalpagnak prémül. Arany idejében a fekete pörge kalap (7., 15., 22. stb. á.) volt úrnak, parasztnak divatos kalapja, árvalányhajjal, szűk, fejhez lapuló háromujnyi karimával.

27. ábra.

A keskeny karamú kalap ennél szélesebb, elállóbb kalapforma. Csak a pásztor maradt hű széles karamú kalapjához, a karimás kalaphoz (12., 37. á.) esőben *konya*, jóidőben csákó süvegéhez. Ujabban a gazdafiúk zöld *kupeces kalapot* kezdenek viselni. A *tökkolop* érett fél tök kivájva: gyerekjáték; no meg uraság — a cigányasszony kártyavetésében.

Mindez a ruhaféle holmi, ha rakáson együtt van, ha összeségét akarják megnevezni: *gúnnya*. De a pásztornek *gúnnya* minden holmija, amit személyes szükségére magával hordoz, beleértve a ponyvát, sőt a bográcsot is. (44. á.)

Rúhadisz, ékszer. A magyar keleti nép s azt mondják, onnan hozta fényűző hajlandóságát, személye külső ékesítésének szeretetét. A magyar viselet formában, színben gaz-

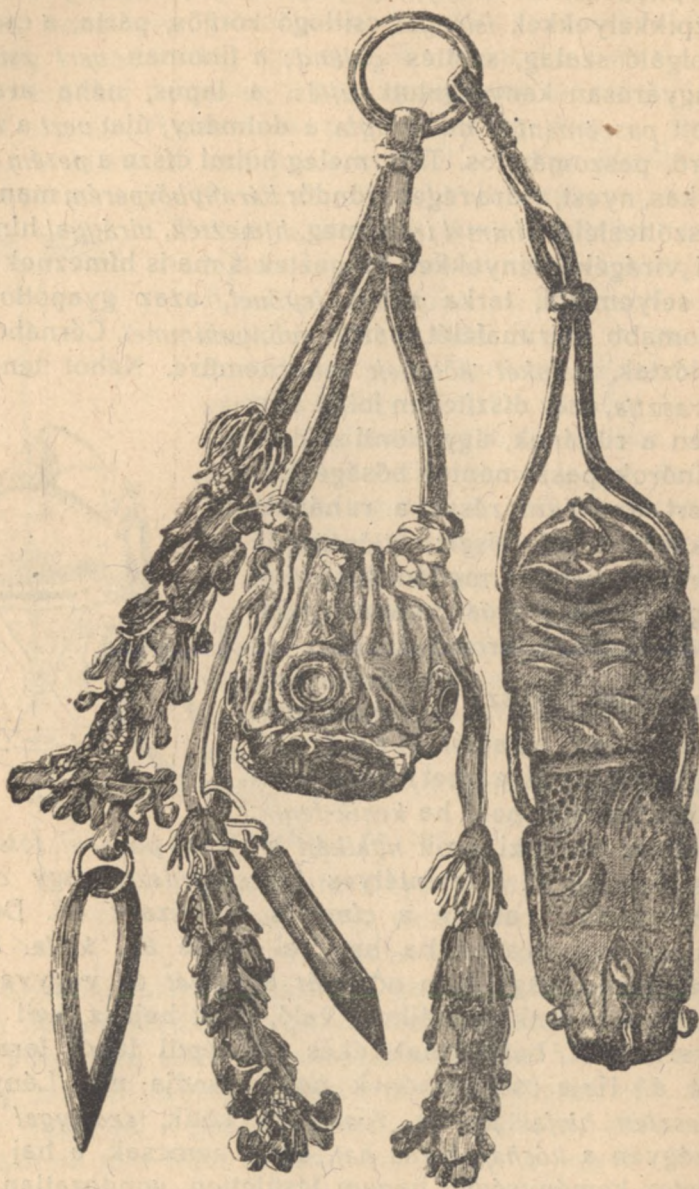
dag, díszében nemes, izléses. E gazdag külső megjelenés régen nemesi kiváltság volt. A nem nemesnek csak *paraszt*, azaz díszítetlen ruhában volt szabad járnia. Sőt a ruhaféle, süveg, lábbeli formájára nézve is sűrűn tilalmazták. Csak akkor kapta fel a paraszt a nemzeti öltözetet, mikor régi gazdájának már nem kellett, *kaputrokot* s egyéb idegen holmit szedett magára. A paraszt őrizte meg a réginek dús szépségeit, s őriztette a kismesteremberekkel, akik ezóta neki dolgoztak. Neki csillámlott a sok *cingomb*, *pityke*, *sárgaréz fülön* a nehéz *ezüsgomb*, az egész *pitykés öltözet*,

a *kipitykézett* dolmány, *lajbi*, *menteféle*; asszonyon az *apró rézpikkelyekkel*, *islóggal* csillogó *köntös*, *párta*, a *csokorra szolgáló szalag*, *szöttes galand*; a *finoman vert zsinór*, a *magyarosan kanyargatott sujtás*, a *lapos*, néha *arannyal szőtt paszománt* s ha *elrugta* a *dolmány*, *újat vert* a *zsinórverő*, *paszományos*. Téli *meleg holmi dísz*e a *perém*: *róka*, *farkas*, *nyest*, *vidra régen*, *göndör báránybőrperém* *manapság*. A *szöttesfélét hímme*l irták meg, *hímezték*, *virággal hintették*, *ősi virágéktményekkel*. *Hímezték* s ma is *hímeznek* *irhára* is *selyemmel*, *tarka színű fejtővel*, azaz *gyapotfonállal*; *finomabb nőiruhafélét*, *pártát gyöngyhímme*l. *Cérnából recét* *hálóztak*, *csipkét kötöttek* *fehérmemüre*. *Néhol tenyérsnyi parasztfja*, azaz *díszítetlen foltja* *sin-csen* a *ruhának*, *úgy előnti színek*, *zsinórok*, *paszomántok bősége*. *Ékszer*t, ami *nem része* a *ruhának*, *inkább a nő* *visel*; *fülönfüggőt*, *karkötőt*, *perecet*, *mellén kőöntyűt* *régen*, *mátkaqyűrűt*; *nyakán gyöngyöt*, *újban piros kalárist*.

28. ábra.

Hajviselet, bajusz. Ehelyett a *férfi-embernek* más *gondja* van: a *bajusz*. A *ritka nyúl-bajusszal* *kevésre* lehet *menni*; *nem sokat használ* neki, ha *kenik-fenik*; csak az az *igazi*, amit *nyalkán fel* lehet *pödörni*, *fölsodorni*, *megsodorni*, pl. a *tekintélyes harcsabajuszt*, vagy *csákóra* lehet *pödörni*, ahogy a *címeres ökörszarv áll*. De a *jó bajusz* sem *nyalka*, ha *hegygel lefelé áll*, *kajla*. *Akinek még nincs*, vagy *nem nő*, már a *helyét is vágyva pödri*. *Beretválás* csak *szakállnak való*, mert *bajusz* kell a *magyarnak*. A *beretvának ékes tok* épül *fából faragottan*. (24. á.) *Haja* csak a *nőnek nagy gondja* ma. *Lányok leeresztett hajjal járnak*, *fonatékba* *kötik*, *szalaggal fonják*. *Szégyen* a *kóchaj*, *kócos haj*, *amin nemcsak a haj természetes keménységét*, hanem *fésületlen*, *gondozatlan voltát* is *értik*. *Régen*, *sőt néhol*, pl. a *Szalonta melletti Árpádon* még ma is, — *férfiak is fonták hajukat üstökbe* (25. á.), *csombókba*, *varkocsba*, *fűzték bogba* (26. á.), bár *régesrégen*

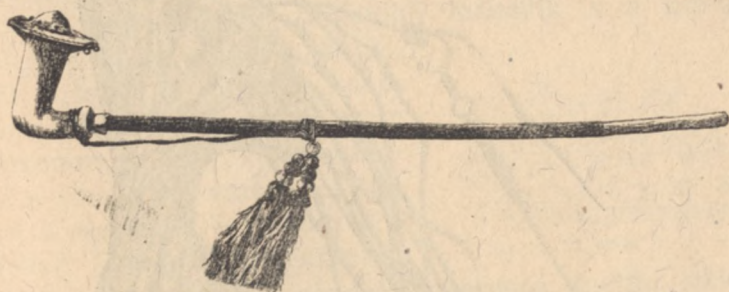

29. ábra.

hajtővig is nyirták. Ma már csak a lovak *üstökét* fonják s hosszú út után beleragadva jól meghúzogatják, ami — gondolják — jót tesz szegényeknek. De ha a dolog komolyra fordult néha, egymásnak is *üstökébe ragadt* az ember; *üstökbe álltak, üstökölődtek.*

A hiú fehérnép *kendőzi* is magát mindenféle *bécsi ronggyal*; feje kontyos, tornyos, *bóbás*, mint a *bóbás pacsirtáé.*

Készségek. A külső megjelenéshez azonban más is tartozik, amit magával hordoz az ember díszül, úti segítségül. Kézbeli a bot, *olmos bot*, az *ónas bot*, mely néha tótosan a bot fején, nyakán, néha lennebb is figuráson

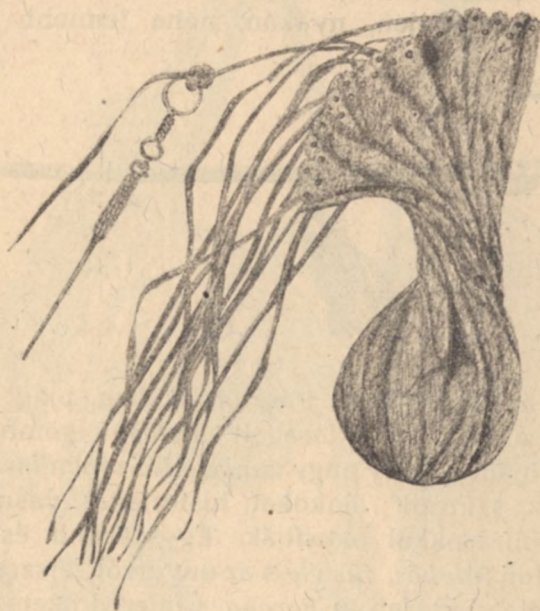

30. ábra.

van az ónnal beöntve. Pásztornak kan, bika ellen súlyos fegyver a *bunkó-bot*, faragott *botfővel*, gömb, de inkább körteformájú pogány nagy *bunkóval*. Szépen faragják, égetik, maratják, színezik; alakokat, históriákat vésnek ki rajta, elmés fölírásokkal okosítják. Egyszerűbb és fegyverebb az alkalmi *fütykös*, *fusiély* s az udvarról, félszerből felkapott kapanyél, rúddarab, a *dorong*. Címeres szerszám könnyű bot végén a *fokos* s az ehez hasonló görbe farkú, súlyosabb *csákány* (27. á.), kan ellen a kanász, fegyverül a csősz kezében. Férfi, fiúgyermek nem lehet el *bicska*, a cifra nyelvű *csillagos bicska* vagy *bicsak*, a tréfásan, csizmadiásan hangzó *bicskia* nélkül, ha már kópia, fringia nincsen. Rossz szerszám a meg-megbicsakló, lógós pengéjű *nyakó bicska*, gyerek kezén az olcsó, fanyelű *nyúzó bicska*. Régen a túszból, csizmaszárból *csillagos* nagy *kések* villogtak ki nyéllel; valami jóhírű szerszám lehetett a *baranyai kés*, mint ma a légrádi, vagy túri *bicsak*. Bizodalmas útítárs a *tarisznya*, a színes sávú *csíkos tarisznya*, a vállon viselő

oldaltarisznya; benne a kenyér, *szelencében* a sóspaprika s *szalonnásruhában* a szalonna. Nem kevésbé kedves útitárs a *kulacs*. (28. á.) vagy *csutora*, fából fúrva vagy agyagból égetve.

A fából valót csikó- vagy borjubőrrel is borították, díszesen szíjjazták. Az olcsóbb agyagból valót szalmával fonják be; ez a *szalmás csutora*. Ujabban lapos üveg is divatos: a *szalmásüveg*. Van aki két kulacsot is hordoz,

31. ábra.

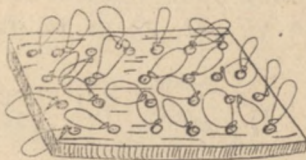
egyiket magának, másikat másnak; de magának a jobb italost. Ravasz ember az ilyen, nem tud emberséget: *két-kulacsos*. Mert kínálni kell fűnek-fának, *kötni* mindenkire, ahogy a szalontai csutorán írva van:

No hát pajtás ved fel igyál
csak hogy bolondot Ne tsinálj
mert ha bolondot most tsinálsz
akor tudod hogy nem jól jársz
Készült Madarász Bálint számára

1862

De a vers szíves hangja mellett nem lehet elhanyagolni benne a baljóslatú figyelmeztetést sem, mely az ital virtus-

ébresztő tulajdonságára céloz. A kulacs, csutora különben szíjjon lóg oldalt vagy hátul. — Gatyakorc mellé van szúrva a *csiholó szerszám*, egyik legszebb alföldi bormunka, szokott nevén *erszény* (29. á.). Rendesen három darabból áll, egy karikára, vagy kanálnyeléből készült horogra akasztva: a korcra járó zacskó; benne a *kova* és *tapló*; másik az *acél*, harmadik a *bicskatok*. Mindhárom cifrán pillangózott, nyul-, madár-csont- vagy rézgömbökkel rakott szíjjon lóg. Acél, kova, tapló kell a tűzgerjesztéshez, ezekkel *csiholnak*, *kicsiholnak*, *kiütnek*, azaz az acéllal a kovaköböl szikrát ütnek, amittől tüzet fog az alája szorított tapló. A behajlított bal mutatóujj második s a hüvelyk első ize közé fogják a kovát, alája a taplót s a jobb kézbe fogott acéllal verik. Ha a kova megkopott, kicsiny, könnyen *elveri a körmét* az ember. — Már csak a *pipa* miatt is mindig kéznél kell lennie a tűzszerszám-nak. A pipát agyagból *göngyölik*, veresre égetik; vékony nyakú, hegyes kupakú, egyenes szárú *makrapipa* (30. á.) ez. De van fehér is: *vászonpipa*. A pipába jár a *pipaszár*, amit *pipaszársütő* vassal sütnek ki, azaz lyukasztanak frissen, vagy ha elszortyogósodik. Ha rátöltenek (37. á.), egy *pipa dohányt* nyomintanak a pipába, az égő taplót a hüvelyk körmével rákopogtatják, rácsattantják a kupakot s aztán így *pipaszónál* csak elvannak valahogy; mit csináljon az ember! Égő tűz mellett nem csiholnak ki, a tűz paraszába *merítik* a pipát. A pipa, ha nyugszik, a kalap karimájába vagy a csizmaszárba van szúrva, mikor kabát nincs az emberen. Korcban ékeskedik a szironnyal varrt *kostök* (31. á.); száz szára, sallangja lobog, kocog; köztük bujkál a filigrán mívű pipatisztogató *szurkálóvas* (31., 29. á.). Egyszerű embernek megjár a sós vízbe áztatott *hólyag* is. Magyaroknak pipa kell. Csak a cigánynak van *bagó* az *agyarán*.

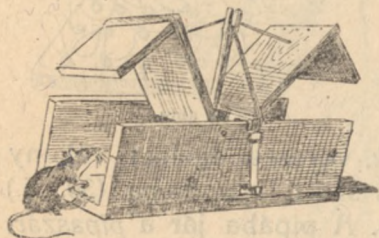

32. ábra.

4. Foglalkozás.

Halász, vadász, madarász.

De ha már ilyen nyalka, ékesen járó az Alföld magyarja, teszi sok idejét? Vadászott, halászott, barmot terelgetett régen; azóta inkább a földet túrja; nem bújja a rétet, nádat vadért, madárért, csíkért, rákért, halért, nem barangol nyájával; megtelepedett. „Fekete a rónák legeletlen hantja“. Ma csak a gyerek jár a madár után, de neki is üres a tarisznyája. Darú, kócsag tolla nem magyar divat már. Még látható azért a régi madarász szerszám, a deszkatáblára szerelt lószőrhurkokból való *tőr* (32. á.), a kalitkaszerű egy-két fölpeckelt ajtajú

33. ábra.

csaptató, (egérfogó is készül ilyen (33. á.), *kelepce*, *cinkefogó*, amit téli hidegben óraszám ellès a gyerek s ha két ajakkal, veres orral hazamegy, cinkét fogott az orrod — mondja az anyja. Rigót, csízt isfognak, vagy szúrnak a két öles nádszál végére kent

léppel, ami a fagyöngy termésének ragadós anyagából való. Szegény madár aztán *kalitkába*, *kalickába* kerül. Hatatosabbá lett a madarászás, vadászás, mikor a *mordályok*, puskaporos fegyverek ideje beköszöntött. Ez volt a nádi ősember, a pákász aranykora. Felgyürt gatyában *lábolta* a vizet csík, hal, madár után, élelméért, *réti farkas* bőréért, darú, kócsag címeres tolláért. Egy-két léleknek való *kis sajkáján*, lapos-fenekű, formátlan *ladikján*, orros *csónakján* járta a sekély vizet; csöndben üldögélt hajója *tatján*, padján, ha nem tolt előre óvatosan hosszú rúdjával. De hajúztak e tájon bent a faluban is. Ha nagy víz nem, sár volt hozzá elég. Ebben senkinek sem volt annyi része, mint e vidék emberének. S hajózni a sárban is lehet, csak jó ló s erős *alattság*, vonó kötéll kell hozzá. Ily teknő formájú félhajóban (34. á.) vontattak régen zsákot malomba, gyereket iskolába. Világjáró emberek mély vizet is ismernek s mély

vizen a *kompot*, mely a két parton kifeszített kötél csigáján halad; többnyire emberi erő húzza át a másik partra. Ősi alakja a szálfából összegúzsolt, párkánytalan *tutaj*, vagy ahogy erre nevezik: a *láp*. Tavaszidőn a Kerezszen is úsztak a *lápok*, mikor az irtás már jól elvégeztetett a közelben s messzi hegyek fájára szorult a vidék. Igazi vízi ember a halász; az ő foglalkozása is eleven volt, míg volt miben. *Hálót* (35. á.) is *kötöttek*, de inkább a

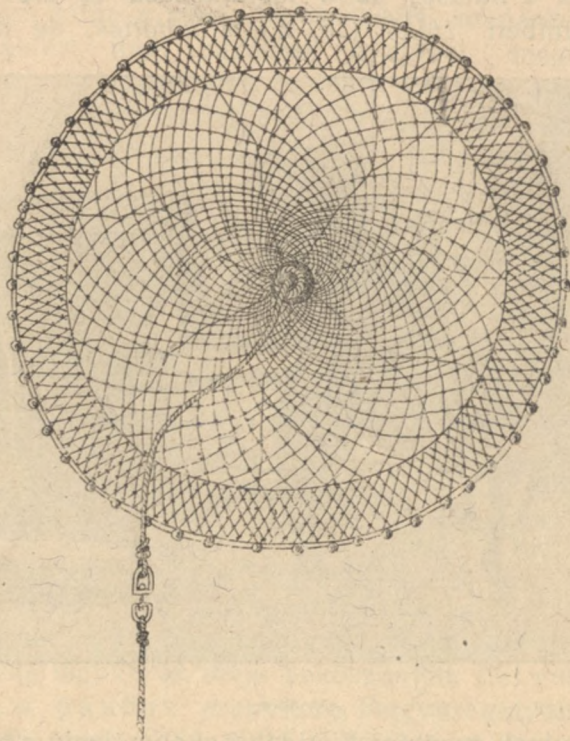

34 ábra.

mélyebb vizek mentén. E vidék sekély vizein a hal járása elé nádból gúzsolt varsákat kötöttek s vertek a vízfenékre vagy *varsákat* fektettek a fenékre ugyan nádból, vagy hálóból tölcérszerűen. Vagy csirkeborítóhoz hasonló, csonkakúp forma, vesszőből kötött, alul, felül nyitott tapogatóval (36. á.) lábolta a vizet a *tapogató* halász; szerzőjét a vízfenékre bocsátotta s felülről behajolva, belenyulva kotorászott benne.

Pásztorkodás. De utolsó napjait éli a régi módi pásztorkodás is. A *tücski-hajcski barmot* istállóban dédelgetik, kevés a *jótérés*, azt is folyvást fenyegeti az eke.

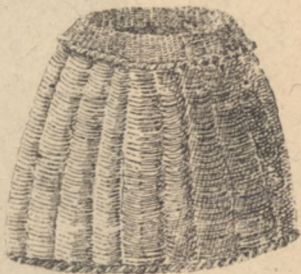
Ellobbannak a pásztortüzek, a roppant *mezők* helyén búza reng; szétpattognak *ó kutak* mellett a *hosszú csatornák*, *ostoratlan gémek* meredeznek a kutak repedt *fabodona* fölött, miket régen egyetlen *fatörzsből* vájt a pásztor. A *pásztor* ma már nem a maga ura; községek, uradalmak szolgálatában van, más barmát őrzi fizetésért. Fő pásztor a *számadó*;

35. ábra.

ő felel a jószágról urának. Alatta szolgálnak a *bojtárok* (38., 41. á.), az *öregbojtár*. Számadó a bojtárok fejedelme. Imént láttuk a viseletről szólva a pásztor külső formáját; de el nem marad tőle az *ostor* sem, a *karikás*, *karikásostor*, a jórészben terelgetésből álló pásztermesterség fontos szerszáma, egyúttal büszkén viselt címer, ékesség. Lényege, hogy nem hurokkal áll az ostornyél nyakára, hanem karikával a végére; nincs nyaka. Rövid, singnyi nyélen kígyóhátra (kockásan) fűzött vagy font hosszú szíjjostor.

Nyele csonttal, ónnal, sárgaréz-szeggel, lémezzel, háromszögű csipkézett bőrpillangókkal, szíjvitézkötéssel díszes. Ilyen a *cifraostor* (39. á.). Az ostor legvége a *csapója*, rendszeren kutya-, vagy macskairhából. Ha az ostor jól szól, azzal bosszantják a gazdáját, hogy: a zír, mer mind a két végin kutya van. A *jajhegyes ostor* a pásztor nyakában, vállán hever, vagy karjába van akasztva; onnan *kapja*, kezében *megkanyarul*, *suhintgatja*, *zúgatja*, *csörget*, *pattogat* és *kongat* vele. Ilyesféle az ostor szava. Ostorral különösen a csikós, meg a kanász jár. Kinek-kinek más a szerszáma. Mert a pásztor sokféle, köztük kiki más állat körül tölti életét; azt ismeri, szereti, azzal tud bánni. Tudja szokásait, betegségét, gyógyítását, egész természetét. Laikus ember már három-négy juhót is összetéveszt; a juhász ezer közt is megtalálja, amelyiket akarja. Ismeri őket „személy” szerint.

36 ábra.

Gulyás, csordás. A *gulya* kifejlett szarvasmarhasereg, mely tavasztól őszig a legelőn van, sőt néha, néhol télen is. Ez a *szilaj gulya*. Pásztorja a *gulyás* (40. á.). A *göböl* hízásra szánt, jobb legelőn járó baromsereg. — A faluból naponta kijáró, este hazatérő barmok: a *csorda*, pásztorja a csordás, borjué a *borjucsordás*. A szarvasmarhával járó pásztornak esik kezeügyébe a marhabőr, szarv: szíj- és szarumunkában ő az első. A csordásnak *tülkölni* is kell hajnalban, erre kell a *tülköszaru* (ivó tülk: 42. á.), *tülk*; de épít szarúból ivópoharat, só-, paprika- ecet-, gyufa-, zsírozó-, bajuszpedrőtartót is; a szarú (melegen) formálható: laposra, négyszögűre; szögecselhető; finom vonalas díszítéssel cifrázható; a vésett vonalak árkat kalapzsfírral, korommal tömik be, vagy választóvízzel égetik barnás vörösre. *Tülköldözni* nem tülkölést, kürtölést, hanem ökleldözést jelent; emberről szólva birokra, ököltre menést: hasonlóképpen: *türokre menni*.

Juhász. Jámborabb mesterség a juhászé; a *juhászbojtár*, a *nyáj* és *kolompja* örök ifjú tárgya a népiesbe ereszkedő kezdő poétáknak. Mentül több gazda falkájából gyűlt a nyáj, annál több benne a *kolompos* s az egész nyáj *főfőkolomposa* nem egyéb, mint társadalmi életük vezéralakja, akinek hangjára hallgat a nyáj s tódul utána. De van olyan kolompos is, köztük, aki után nem megy senki;

37. ábra.

magán csavarog el a nyájból. De mentül messzebről *kolompol*, annál mérgesebben veti magát utána a pulikutya, a juhász hű segítsége, akit maga *kapat*, szoktat nehéz mesterségére. Nyakára *koloncot* tesz, arasznyi, néha díszesebb faragású láncon csüngő fadarabot, hogy lábát ütögesse, ha vad után volna kedve hosszasan csavarogni. Amíg a réti farkas is tanyáztatott az Alföldön s kuncsorgott a nyáj közelében, *szöges övet* is viselt nyakán a kutya, szöggel kifelé, hogy torkon ne foghassa az ellenség. A törbe esett farkas: szöggel befelé. Terelő szerszám a görcsös

bot (13., 40. á.), végén kampóval, amelyet az embornyáj-terelgető püspökök is viselnek ünnepi alkalommal szimbolumként. A kampóval *fogja ki* a juhász hátulsó lábánál fogva azt a juhot, amelyiket akarja. Ha nagy a nyáj, *szembe dobja* elébb, hogy *széjjel ugorjék*. Éjjelre *karámba*, kerített helyre vonul ereszkedvést a nyáj, amelyet nádból korcolnak vagy ízfából, trágyából falszerűen raknak,

38. ábra.

zakutálnak. Télen fedett *birkaolba* kerül e kényes jószág, fejskor is *karámba*, *akolba*, ahonnan egyenként olvassa ki őket a bojtár, hogy az öregbojtár, vagy számadó megfejhesse. Mert sajtmester is ő; a tejet *megoltja* a beleejtett *oltóval*, mely asszú borjúgyomorból készül. A tej megalszik, aludttejjé, azaz *lágysajttá* lesz. Ha főzik, kiválik a savóból a túró. A juhász nyírja nyájáról a gyapjat áprilisban, mikor a nagy bundára nincs már szüksége az állatnak. De elébb a *juhfürösztön*, álló langyos vízben két korlát közt három-négyszer végig úsztatják, taszigálva szegényeket előre az ágas fából való mártogatóval, szemesen

39. ábra.

vigyázva, hogy ha lehet, egy-kettő belefúladjon. Ha már a gazdának gyapjúszüret, szegény juhásznak is jusson valami: friss dögből friss bográcshús. (Pásztorember nem kényes. Ha lágysajttal megkinál, de neked nem tetszik a bádogkanál hozzá, mert rajta van a tegnapi vacsora paprikás faggya, — nem baj. „Ez nem tiszta?!“ kiáltással kikapja kezedből, megköpködi s a szíki avarban bocskora alatt olyan fényesre táncolja, hogy a napba nézhetsz, de kanaladra nem.) — De van táncolni valója a *gyapjuzsákban* is nyírásakor. Egy méter átmérőjű, három méter hosszú zsák ez; két csücskét gerendára akasztják s benne tapossakeményre a fűrőket a bojtár. — A juhász a pásztornép szücsé. Ő készíti ki az irhás bőroket, szárít, tör, fest, szironyoz bundát, erszényt, kostöket; ő csinálja a *tömlőt* sajtnak, víznek, a nyeregbe való *átalvetőt* két tömlőből elemőzsiának s egyébnek. Egészben húzza le a bárány, birka bőrét, avarral, szalmával, szénával degeszre tömi, szárítja, (43. á.) töri, lábait, farkatövét bekötve, dudának a nyakát is.

Kanász. Legkevésbé rangos pásztorember a *kanász*; mindig mérges. Vad, izgékony falkája mellett neki jut legkevésbé ideje nyugalomra, szemlélődésre. A faluból naponként kijáró *csürhe* mellett szaladgál a csürhész, karján lötyög a *kanásztülök*, mint kutya nyakán a kolonc. A Sárrét megcsapolása után az ő csürhéje, kondája volt az eke előmunkása, a pásztorkodás halálmadara, az árkolók után következő kulturmérnök, a nivellálló; a ravaszul

tengerivel behintett zombikos rétség első egyengetője. Nem is kedveltje a kanász a nép költészetének sem.

Csikós. Annál inkább a *csikós* (45. á.), a számadó *főcsikós*, a nép szerint: *ménesszámadó*. Hiába, lovon jár, mint a szélvész — a nóták szerint — s a sarkantyú nem henye ékessége, mint a csizmadialegéynek. Muzsika ugyan a furulya is, a duda is, de mi az a sarkantyúpengéshez képest. Ő *kerüli a ménest*, mert nem ballaghat utána nyugton,

40. ábra.

mint a juhász. Mellette a *kisszámadó*. Lova az egész *ménes*, a soha hámban, nyereg alatt nem volt *szilajmènes*, a fiatal *szűzmènes*, a *vadmènes*; kedvére válogat a *szilajcsikóban*, a még soha be nem fogott *ménestlóban* ... Valójában pedig szívesebben gyalog bolyong a *ménestben*, a *kerülést* a *bojtárokra* hagyván (46. á.), akik arccal a ló nyakára borulva loppal ha szundítanak egy-egy kicsit; megunta ő már a *legénykedést*, mint tengerész a vizet. De azért marad mind a *keltő*: *ménesszámadó* még nem látott tengert, tengerész sem Hortobágyot. De a *bojtár* is leszáll néha, hogy

lovát a fűben megkapassa, kicsit legeltesse, szíjjat szorítson, különösen a nyeret lekötő széles hevedert, csattot igazítson a szerszámon, a nyeregszerszámon, meghúzogassa az éles nyereg (47. á.) alatt a nyeregtakarót, lássa az ékes szügyvellőt, az egész cifra, sallangos szerszámot. Sallang, csótár, cafrang szíjjból hasított, behasogalott, pillangós, csipkézett dísz a lószerszámon, a ló fején, szügyén, combjáo. Csikóra csengőcafrangot is tesznek, azaz a cafrangra csengő, vagy gömbforma sárgaréz zörgősor is van erősítve. A nyereg része a nyeregkápá, vagy kápá, a nyereg elülső és hátsó

41. ábra.

emelkedett része, csúcsa, amibe fogózik felüléskor a lovas s amibe akaszthatni kulacsot, iszákot, a bárány, juh vagy hasi borjú, hasi csikó bőréből készült tömlőtárisznyát. A gomboskápán (47. á.) keresztben álló, két végén gombos rézhenger van; ebbe lehet akasztani a kantárszárát, zabolaszárát. (Szalontán még láthatók szép, régi példányok.) A nyergen szíjjon csüng két oldalt a lábna való kengyel. Ha hosszú úton van a lovas, átalvetőben van a lóvakaró is, a lőtisztító szerszám. El nem maradt régen a ló csüdjére való békó (48. á.) vagy békóvas sem, hogy a csárdai állásban vagy legelőre eresztve, lóköttözés ne kerüljön a jószág. A ló két első lábát békózták,

kötötték össze vele. Készült pedig a békó *megszivosult vasból*, kemény acélból, újabb időben cifra tollú kulcsra járó zárral, lakattal. Az acélbékót nem lehetett lereszteni, kivált a híres göncit. De van egy verbéna-féle vadvirág, aminek még a közelében is, magától kinyílik a békó; ez a *vasfű*. De tréfásan *vasfű* a neve a meggörbített szegből való tolvajkulcsnak is. Két lóra is tesznek egy békót, egyiknek jobb, másiknak bal első lábát kapcsolva össze. Ez a *keresztbékó*. — Tarisznyában a *fék, kötőfék*; a pihenő, ólban lévő lónak ezt húzzák a fejére, ha jászolhoz kötik. A ló nyakatövére van tekerve a *pányva*, (45. á.) vagy *pányvaskötél*; erre ereszti legelni nyerges lovát a csikós s a ménesből ezzel fogja ki, amelyiket akarja. Erre a több méter hosszú, ujjnyi vastag kötélből végén levő *hurok*

42 ábra.

szolgál, amin a csikó *megakad*, ha nyakába vetik. *Vezetéklónak vezeték*, még egy *pányva* kell, a *vezetékpanyva*, ha legeltetni akarják. A *pányva* egyik vége a ló nyakszíjához, másik a földbe vert *pányvacövek*hez van kötve, mikor legelni *pányvára eresztik*. Valaha régen, a tiszta nomád életben nem volt kendertermelés, kenderkötél sem tehát; *lószőrkötél* volt a *pányva*. Erre a ló farka-szőre, sörénye való. Ma is készül ebből vagy kenderrel keverten kötél: a *nyűg*, amivel *nyűgözik* a legelő lovat, hogy futni ne tudjon; ez eszköz az acélbékó elődje. Abrakoltatáskor, legeltetéskor a nyerges, hámos lovat *lefékezik, kizabolázzák, lezabolázzák*, azaz lehúzzák a fején levő szerszámot, a *kantárt*, kiveszik szájából ezzel együtt a *zabolát, zablát*. Ha zabot adnak, fejébe akasztják füle mögé a *zabostarisznyát*; fél feje benne van a tarisznyában. Abrak után megint felkantározzák. Ménesben, legelőn a gyepe nem törheti a ló lábát; de köves úton járóra *patkót* ütnek.

A makrancos, nehéztermészetű állatot *kalodába* szorítják néha, ha valami elbánni való van vele: bikát, ha szarvát gombozzák, ökröt, ha vasalják, vagy ha valami súlyosabb gyógyítani való van rajta. Előkerül ilyenkor a *hurkolókötel* is, hogy moccanni se tudjon. De a komoly szabadságvesztés akkor kezdődik, mikor az igavonófélét jászolra, *zablóra* szorítják. A végtelen mező friss fűve helyett egy-egy *kötél* szénát vet eléjük a gazda, amennyit

43. ábra.

a másfél öles szénahordó kötéllal fölhátal. Köti a jószágot a jászolhoz *kúnkötésre*, amit egyetlen rándítással el lehet oldani. Orruk előtt villog a *vasvilla*, alattuk kotorász az otromba *bükkfalapát*.

Fogat. A lovat, ökröt igába fogják, *beragasztják*. Iga mégis teherhordó fogat; két iga = két teherre való fogat. Ló is, de inkább ökörfogat. Tehát nem személyszállításra való. Igásló, ami nem kocsiban, hintóban, hanem teherrel jár. Az igás lovat, ökröt *szekérbe* fogják. A szekérre, ha hosszabb útra mennek, félkörű abroncsokra feszített gyékényt tesznek födélnek; ez a *gyékényes*, abroncsos, *gyé-*

kényfedelű, ernyős (52. á.), sátoros szekér s mert teteje domboru: bogárhátú szekér is; nevezik kóberos, ekhós szekérnek is. Ezek mind széles farúak, széles saroglyával. Csinosabb forma a kocsi, melyen rugótlan, rengőtlen lófogatú értendő, ha személyszállításra való könnyebb alkotású.

44. ábra.

Rengős a hintó, kocsihintó; rendszeren födeles. A födeletlen könnyű, nyalka rugóskocsi: cséza. Rangban utolsó a két-kerekű taliga (53. á.) vagy kólya, mint ahogy a taligásló is utolsó a lovak rendjében. A taliga régen gyakori volt, nyeregből hajtották. A lófogatot különben a kocsi első saroglyájából hajtják. A saroglya a szekérderék elülső és hátsó nyitott felére csatolható, illetve akasztható, kifelé hajló szekérrész. Az elülsőbe tömik a szénáülést; gyurják,

térdelik s pokróccal is letakarják. A *saroglya* szó beteghordásra való négykézrúd szerkezetet is jelent; lehet létraszerű vagy vesszőből fonott. Az egész szekénderék kibéllésére a fűz- vagy veresgyűrűvesszőből font *kas* szolgál, amely ha teljes, három darabból áll. Egy a feneket és két oldalt, egy-egy a két saroglya táját fedi. Ha e kettőt ösz-

45. ábra.

szébb tolják, az egész kas neve *összevetett kas*. Ebben visznek olyasmit, ami különben könnyen elcsorogna. A kas hátsó része, a hátsó saroglya tája a *kasfar*. Ha sok az ember a kocsin, az üléseken nem fér, a kas fenekén s a lajtorjaszerű két *kocsioldalon* is ülnek. Fehércseléd, gyerek helye a kas feneké; már a suhanc is átall odaülni. Mikor csengőznek, azaz a lakodalomelőtt csengős fogaton borral, énekszóval meghordozzák a menyasszonyládát, kocsioldalon ülnek két sorban a *legények*, sőt a *csatlón*

is állnak. A *csatló*, másként *csatlóspálca* a rúd szárnya előtt keresztben álló *felhérc* végét csatolja a tengelyvéghez. Ily csatló a hátsó tengelyvégre is szolgál; erre lépve szállnak fel, le. A *felhérc* két felére van horogba akasztva egy-egy hámfá, aminél fogva húz az állat. — Úri hintón persze nem saroglyából hajtanak, hanem a *bakról*. A kocsi *juha* azaz *joha*, belseje, „hasa“ tulajdonképpen a rúdfőnek a szekér dereka alá nyúló két szárnyát egybefogó fa. A régi szekér csupa fából készült; egy szögnyi vas sem volt benne. Ez a *fakó szekér*, szegény ember szekere. A kopásnak legjobban kitett kerék is ellehetett vas nélkül az Alföldön, míg kővel töltött utak nem voltak. Igaz, hogy

46. ábra

sárban *agyig lejárt* a kerék, de ettől még nem kopott. Az *agy*, *kerékagy* a kerék középponti vastag része, amibe a tengely jár s aminek külsejéről a *küllők*, *zápok* szétnyílnak. Száraz idő jele a *kerékcsikorgás*, mint a leveli béka szava az esőé. De csak ha a kerék, azaz a tengely kenetlen, *böjtös*. Az egymáshoz surlódó farészek teher alatt csúnyán csikorognak. — Ha a teher könnyű anyagú, de nagy tömegű, amiből sokat lehet s kell is rakni, pl. széna, szalmaféle, galy stb., akkor a szekeret szélesítik a *vendég-oldallal*. E vaskos, a szekérnél hosszabb szálfákat a *lőcsők* táján keresztben fekvő, a szekérolalon túl nyúló rúdra kötik a szekérolal hosszában, rajta kívül. Arra fennebb, a dombos Szilágyban, Erdélyben a magasra rakott szekeret még meg is nyomtatják a rakomány tetején hosszába

fektetett nyomóruddal; e rúd két végét pedig elül-hátul kötéllel feszesen lekötik. Néha magasítják is a szekérderekat a löcsök tájára állított négy rúddal, a *rakoncával*. Két-két rakoncához deszkát támaszthatnak a szekéroidalra. Így hordják pl. a csöves tengerit.

A lovat *hám*ba fogják. A hám része a *hámistráng*, amely a felhércen lógó hámfa két végére van hurkolva. Ezzel húz hámjában a ló. A befogott ló útját a *gyeplővel* igazgatják, melyet a hajtó tart kezében; két vége a zabolakarikába szolgál. Taligába egy lovat, szekérbe, kocsiba

47. ábra.

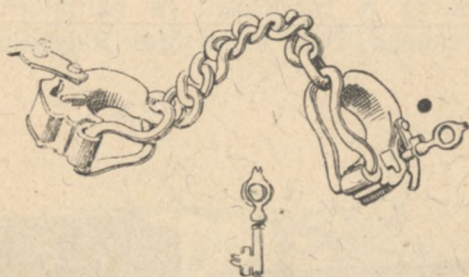
kettőt, hármat, négyet, ötöt s többet is fognak. Pl. kettő elé egyet, kettőt vagy hármat. Egymás mellé négyet ötöt is. Kettő mellé a harmadik, negyediket, a *lógóst* külön hámfára fogják; ezt pedig a szekérderek aljához kötött *lógóra* kötik. Teherre, szántásra igen gyakori Szalontán a négyes fogat; nyeregből hajtják, a *nyergesről*;) ez a két párból álló négy közül a hátsó balfelőli; a mellette levő a *rúdas*; ez húz legjobban, mert ugyan kezeügyében van a haj-

tónak. Rúdas előtt az ostorhegyes, mellette balról a *gyeplős* (54. á.). Nógató szerszám az *ostor*, a *somnyelű ostor*, ami legtöbbet az ostorhegyesnek *pattog*. Gebének nem pattog, mert hiába; hanem *piff*, *paff* (a *nyele*).

A szarvasmarhát nem hám, hanem a szekérrúd végére akasztott *járom*ba fogják (49. á.). A jármot a *járomszeggel* s karikával vagy nyers galyból csavart *gúzzsal* akasztják a rúdra. Készül *gúzs bika-cek*-ből is. Ha két pár ökröt fognak be, a rúd végére, a járom elé még egy jármos rúdat akasztanak; ez a *tézsza*. A jobbról fogott ökör a *hajszás*, másik a *csá-beli*. *Hajsza* azonban — balra, *csára* — jobbra. Lovat kocsis, ökröt a *béres* hajt, de sok más dolgot is végez szérún, mezőn, istállóban: szánt, takar, nyomtat stb. Mézei munkán vele vannak a *villások*, *petrencerakók*,

*) Árenynál e helyen csak fölnyergelt hátsó ló értendő.

szekérre szénát földogatók. Béres mellett szolgál inasa, az *ostoros, ostoros gyermek*, aki csak éppen hogy bírja a *nagy ostort*, az *ökörhajtót*; nehéz azt neki *rengetni*, forgatni, *súgárra ereszteni*. Az ilyen ostornak, „két öles a nyele, három a kötele“. Nyele nyírfa, meggyfa, ostora kenderkötél vagy fehér szíjából fonott; csapója kutya, macska. *Súgárra ereszteni* = a teljes hosszára kiereszteni. Az alföldi nagy sarak idején csak a szekérből lehet az ökröt kormányozni; szükséges e hosszú ostor, hogy három-négy pár ökréből az első párt is el lehessen hegyével érni.

48. ábra.

Földmívelés. Kocsi, szekér, falusi ember gyakori útja: faluból ki a *tanyára*; itt telik el javarészt a földműves ember nyári ideje. A tanyák között kinek-kinek *nyilas* földje, a város alatt egy-egy *nyilas* szőlője: öröksége, osztályrésze. Mert régen osztózáskor *nyilat húztak*, ma persze gyufaszálnyi két *vessző* is elég. Marokra fogja egyik a két vesszőt (— egyike hosszabb —), csak egyik-egyik vége látszik ki, a másik húz. A húzás dönti el, hogy „kiki mely darabot kapjon a felosztandó tárgyak, földek stb. közül“. A rövidebb a gyengébbet szokta jelenteni. A rövidebbet húzta = rosszul járt az osztózáson, vetélkedésben.

Ha zsendül a tavasz, nyüzsögni kezd a világ odakinn; a *csősz* is *tanyát, kalibát*, kis kunyhót gabalyít magának, *vigvázófát* állít, kivált odafenn a nyírségi homok halmi táján, hogy messze tekinthessen birodalmában, *botja körében*. Ökrét beragasztja a *szántóvető* ember, utánuk akasztja az *eketaligát*, taligához *patinggal*, gúzzsal az *ekét* (50. á.), ekére

a fogas- vagy vessző-boronát s az ekét földjébe akasztva kezdi húzni a barázdát. Metszi a fekete földet az éles, kemény kés, a *csoroszlva*, mögötte túr az *ekevas*, barázdát fordít a *kormánydeszka*. Kézügyben van az *ösztöke* (56. á.); evvel tisztítják a ráragadt földtől az ekevasat; nyeles, kis ásóforma lapos vas. De ezzel *ösztökélik* oldalba a lusta barmot is. — Ha a *vetés* érni kezd, madárféle riasztására előkerül padlásról a *kereplő* (82. á.). Kézben forgatva ke-repel bordás tengelyén a rugósan ráfeszülő nyelv; így lármázva kerülgetik nappal a búzatáblákat. Érés táján jön

49. ábra.

a munka *dandárja*, halmaza, az aratás. Régen görbe vasú, marokra való *sarlót fogaztak* aratás előtt, azaz ³fürészessé tették az élét, — ma *kaszát* (57. á.) *kalapálnak* a *kaszások*. Ropog a *sarlófog*, suhan a kasza, dülnek nyomába a *rendek*, serényen foly a *takarás*, az áldás *betakarítása*. *Kévébe* kötik a *gabonát* a *kévekötők*, a *kévéket* egymásra rakják *keresztbe* s befödik egy *terített kévével*, hogy földje, védje maga alatt az egész keresztet. A munkások között mindig akad olyan, akit a többi *kijátsz, futtat*, megtréfál: ez a *csikés*. A keresztben megszáradt *kévéket* körforma ágyásokba teregetik az udvar vagy tanya símára nyesett részén, a *szérűn* s lovakkal *tapostatják*, hogy a szem *kiperegjen*, azaz *nyomatják*. Külön rakják a szalmát *kazalba*, külön a *töreket*.

Takarékosabb, de lassúbb munka a *cséplés*, az öles nyelű ostorszerű *cséppel* (58. á.). A nyél végére karikásostor mintájára szíjjal van csatolva rövidebb rudja, a hadarója. A csép kézi munkára való: paskolják vele a gabona-ágyást. A szérűn maradt polyvásgabonát az igen széles lapos nyírfasöprűvel, a *fölözövel* könnyedén végig-végig söpörgetik, hogy félre csapódjék róla a törek, a polyva. Azután lapátról nagy ponyvára, a *szóróponyvára* szórják a szemet széljáráskor, hogy a könnyebb szemétféle odább repüljön belőle, azaz *megszelelik*. Ma már géppel csépelnek, szelelnek, rostálnak az Alföldön. A gyommagot, ocsút régen disznóbőrből való kerek kézi *rostán* rostálták ki. —

50 ábra.

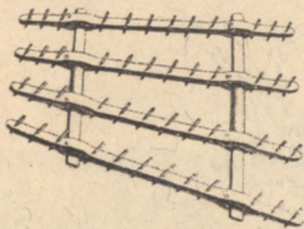
Késő őszi munka a tengeritördelés, *tengerihántás*, *tengerifosztás*; a csövekről ugyanis lehántják, letépi a *csuhát* s azután rakják száradni a vesszőből font vagy lécből ácsolt szellős góréba. Téli munka a *tengerimorzsolás*; két csövet marokra fogva szorítva dörzsölik egymáshoz sajátosan, hogy a szem leperegjen csutkájáról. Időtöltő könnyű munka a bab-, borsó-*szemelés* is, azaz a hüvelyéből való kisodrás.

De az állat élelméről is nyáron kell gondoskodni. Számára kaszálják a füves rétet; a száradó *szénarendeket* forgatják, ha száraz: *gyűjtik* kisebb-nagyobb halomba *vilával*, *gereblyével*. Legkisebb csomó a *csirke*, *csibe* (— amelyet a szél is tud rakni porból —): két-három villaöltés. Nagyobb a *villahegy*, a *petrence*, *rúdas*, *boglya*, *vontató* vagy *vontatott petrence*; ezt már lóval, két keréssel, eketaligával húztatják a nagyboglyához. A *petrencét*, *rúdat*, *kisboglyát* két ember viszi az alája szurt két *petrencés rúdon* a nagyobb boglyához. Magasra rakott szénásszekerek ballagnak a falu szélére, vagy

a tanyába. A szénaboglyában idővel a széna összepréselődik a maga súlya alatt; villával nehéz vele bánni. Ilyenkor már vágják a szénavágóval (59. á.), amit lábbal nyomnak bele a boglyába, mint ásót a földbe.

5. A háztáj.

Kerítés, kapu. Ma már a lúz miatt kevés gazdasági munka foly a falubeli portán, az udvar'elken; de szűk is volna erre, mert a régi nagy telkek eldarabolódtak, a város alatt köröskörül közlegelők vannak, ahová építeni nem lehet. A belső, házi rendtartás köre a háztáj, udvartáj. A teleknek van eleje, a kapu felől; ellenkező vége a lábja.

51 ábra

Ma már minden porta kerített Régi módja a kerítésnek a *gyöpű*: kívül sekély árok, belül trágya, ághulladék, ami aztán gyommal ki is zöldül, élő kerítéssé válik. Szőlők vannak így kerítve, különösen a megmetszett tőkék vényigéjéből. Hasonló a *garádja, tövisgarádja*, ami tövises

galyból van földbevert hegyes karókba rakva. Fejlettebb formájú, csinosabb a *lésza, lésza sövény*, mely vesszőből, nádból, rendszeren fűzből fonott; legrangosabb a veresgyűrű és mogyoró. Az efféle vesszőfonatot, melynek mindennapi neve *sövény*, egyébre is használják, pl. készül belőle csöves-tengeritartó góré, tyúkketrec, disznóól, szekérbe kas, aszaló, kémény, boglyakemence, méhkas stb. Kerítésforma a *berena*, mely vastag tölgyfadeszkákból van földbevert oszlopok vájatába eresztve vízszint; de lehet álló is csúcsosra hegyezve. A *korlát* vízszint álló pár szál gerendából, vastag karóból van alacsonyabb cölöpökre szegezve vagy gúzsolva s csak arra való, hogy a nagyjóság meglegyen mögötte. Ilyennel kerítik a marhavásárteret is. A könnyebb deszkaféléből hevenyészett kerítés a *palánk, deszkapalánk*. Ha az álló berena vagy palánk áttörten cifrázott, *recésen faragott*, neve: *rece*. Így nevezik a léckerítést is. — Az ucca felől kocsival a *kapun*, gyalog a

kiskapun járnak be, a két vaskos *bálvány* közti *uccaajtón*. *Kapufélfa* tk. csak kettő volna, a nagykapú két szárnyának való; a régi *sövénykapunak* még nem mindig volt kiskapúja; könnyű volt emelni, nyitni, azon járt be az ember is; szárnya is csak egy volt. Súlyos tölgyfa nagykapuknak a rájuk szegzett *szelemen* s az ezeknek ferdén támaszkodó *keresztbálvány* ad nagyobb erősséget. A magas kapún Arany a székely formáját gondolhatja (61. á.). Ilyszerű kapuk a Fekete-Kerezs völgyében is vannak még, sőt Szalontán is látható három csökevényes alak. Dologtalan ember,

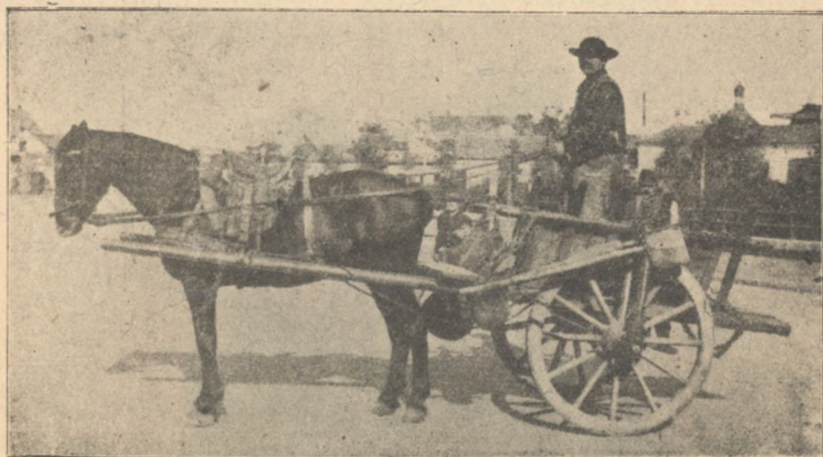
52. ábra

asszony a *kapufélen*, a *kapufélfának* támaszkodva álldogál, szórakozik, fog az uccán beszélgetőt, ha nincs háza előtt *kiülőpad*, *lóca*, ahová vasárnaponként társaságba verődik a szomszédság.

Épületek. A portai épületek középpontja az *ól*, *istálló*, szóval az állat menedéke. Az előbbi név a gyakoribb. Errefelé a ló is ólban van. Némelyik ólban ma is megvan a *tüzelő*; tehát emberi lakás is, mint az ázsiai nomádságban.

Elkerített hely benne a *tartó*, szénatartó, amiben az *ólpadlásról*, *szénapadlásról* lehányt vagy kívülről hozott egy napra való szénát, lucernát tartják. Fal mellett a *jászol*, amibe a szénát teszik a barom elé. Az állatok alatt a *hidlódeszkából* rakott *hidlás*, hogy az alatta lévő gödörben

a *trágyalé* összegyűljön. Kinn vagy benn a padlásajtónak támasztva a *lajtorja*. De állatnak, embernek inni is kell; van is *kút* minden portán. Ma ugyan csak az állatnak, mert embernek köz ártézi kútak adnak kitűnő vizet. A lecsapolások előtt, kivált tavaszidőn, egy-két ásonyomra mindenütt fölbukkant a víz (*vízfakadék*), elég volt az öles sírkút, a *gödör*. Mellette meredezett a *kútágas*, rajta a *kútgém*, *gémfa*; ezen fityegett a *kúttosor*, végén a *veder*; a kútgém másik végén a *kolonc*, *kölönc*: tuskó, malomkődarab, rossz kerék, ekevas stb., hogy a megmerített veder

53 ar. a.

felhúzását megkönnyítse. De *kolonc*, *kölönc* a gyerek is anyja nyakában s egyéb is, ami kellve-kelletlen lóg az emberen, állaton, pl. a terelő a kutya nyakában is, hogy ne legyen kedve nyúl után futkosni a nyáj mellől. De a *födeleskút*, *kerekeskút* sem ritka. Vizszint fekvő tengelyére nagy kerék forgatásával csavarodik föl a vízzel telt veder lánc. Kút mellett a *válú*; ehhez jár inni az állat, ebben fürdik kánikulában a gyerek. A nagyja nem fürdik; elég hűsölés neki, ha *hűvösre* van *locsolva* a ház eleje, az udvartájék.

A lakóházat egyelőre nem számítva, más építmény is van az udvaron. Rendesen félfedélre épül a *félszer*, szerszám, favágóbak, szerszámfa van benne s egyéb limlom egymásra hányva. Ilyesféle a *szin* is, de ezen inkább

három vagy mind a négy oldaláról zárt deszkaépfülményt kell érteni. Hámféle, szerszám, esetleg a cifra kocsi — van benne. A félszer is, szín is többnyire padlástalan; ágasokra, oszlopokra épül. Vesszőből fonják, vagy lécből ácsolják a tengerinek való górért. Gazdasági épületféle volt a csűr is, amiben a gépek előtti időben a gabonát csépelgették téli időben, mint ma is Erdélyben. Módos embernek külön magtára épül sárból, vályogból, ujabban kűből, azaz téglából is. Ebben áll a szemes terményféle; a neve: gabonás (62. á.) Régen sajátságos csonkakúp formára épí-

54. ábra.

tették, mint a boglyakemencét; vesszőből fonták, kívül-belül sárral tapasztották, tetején rakták meg s nagy cseréptálgal földték be. Ugyanilyen alakú, lefelé táguló gödröt is szoktak régen ásni. A kész gödröt szalmával kiégették; ha megtelt gabonával, leföldték, körölte a földet elegyengették. Idegen rá nem tudott találni. Ez a 'gözüverem. A közönséges verem is félig földalatti magtár, raktár, de bogárhátú födele a föld színe fölé emelkedik. Gabonafélének mindkettő rossz hely, mert az őszi, tavaszi magasra szálló s kívülről is beszivárgó víz sok kárt tesz benne. De régen szükség volt elrejtteni a gabonát: ma a kuruc, holnap a labanc jött rekvirálni. — Odább a góréhoz hasonlatos baromfi-ketrec szerénykedik. A szalonnás nem

épül külön; része a magtárnak, vagy a ház tornácának hátsó végéből van elrekesztve. Régen *pince* nem igen volt e tájon; ma ugyan van néhol, de a tavaszi vizek miatt manapság sincs köszönet benne. Nem hiányzik az udvarról a *pernyésgödör*, amibe a sok szalmát fogyasztó nagy kemencékből kihúzott *szalmapernyét* gyűjtik, hogy a szél el ne hordja s tüzet ne okozzon. Néhol a *pece* (*pöce*), *pece-gödör* sem hiányzik.

55. ábra.

Házra, de inkább színre, sőt veremre is *szélkelepet* szerkesztenek; szélvitorla ez, mely tengelyén halkán ke-replő nyelvet forgat; ípítik sujtásos katonafomára is, hegyes bajusszal, mely szélben két kézzel „hadarász”: ez a *szélkatoná*. Tetejükön a *szélkakas* arra való, hogy szél-mentibe fordulva, a vitorlákát a széllle szembe kerítse.

Szállás. Régi házak ma sincsenek kiépítve az uccára, hanem egy-két öllel bennebb. E téren az *ablak alatt* virágos kert van, benne *virágágyak* ódivatú virágokkal. Silány veteményes kert is van néhol; de a *murokágyakban* nem

sok az öröm: az alföldi ember nem zöldségevő. *Gyümölcsöskert* csak a város alatt van, a gyepszélen túl; nevük: *szőlőskert*. — Szorgalmas gazda kertjében *méhes* is van; sorában majdnem a földön csücsülnek a fatörzsből vájt *köpük*, vesszőből font, kívül megtapasztott *kasok*, *méhkasok* (63. á.) kúpjai; ma *kaptárak* is. *Anyakas* köztük az, amelyik *raj* formájában az imént új nemzedéket eresztett.

De nézzük az emberi szállást. A *szállás* ideiglenes lakóhely, ahová pihenni megszáll az ember, mint a vándormadár. A nomád, pásztorkodó magyarnak is csak szállása volt nem lakása. Újabban a *tanya* jelenti az ilyen ideig-óráig való szállást s rajta maradt a *tanya* név akkor is, mikor fölkerítették. Ma a falun kívül a földeken épült kerített udvartáj is *tanya*. *Tanyát fogni*, *megtanyázni* — pihenőre térni valahol; de *tanyázni* azt is jelenti; pihenőre, kedvtelésre öszszegyűlve beszélgetni, időt tölteni. Némely gazdának a községben is van

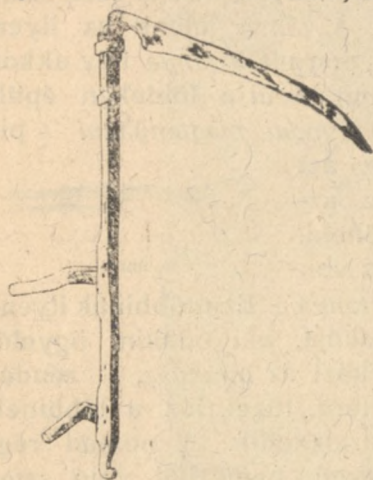

56. ábra.

lakóháza, kinn a földjén pedig *tanyája*. Ez utóbbinak ilyenkor csak a *tanyás* az állandó lakója, aki odakint ügyelő, cselédféle ember. A pásztorok közt az a *tanyás*, — rendszeren egyik bojtár, — aki vizet hord, tüzel, főz a többinek s ezért a kunyhó közelében tartózkodik. A nomád régi magyar szállása a *csúcsos süvegű*, nemezéből való *sátor* volt, a könnyen szedhető *sátorponyvából* összetéve. A kezdetleges emberi szállásnak sok neve van: *kunyhó*, *gunyhó*, *kaliba*, *pajta*, *viskó*, *vitvilló*. Takaros, ősi pásztorépítmény a *süveges kunyhó*, a nádból „vont” sátor, mely „egy kúp nádhoz” hasonlít. Kőralakú árokba ültetik a terített nádkévék alját, fönt egybefogják, szénatekerccsel, sással csinosan megkötik, a kötést pecekkel átszúrják, oldalán egy-két sorban körülkorcolják, azaz fűzik, kötik fűzveszővel, sásból csavart gúzzsal hagyományos módon.

Teteje valóságos bóbítás konty, azért nevezik kontyos kunyhónak is. De emlékeztet a prémes, csúcsos kún süvegre is. Másként *hegyes kunyhó* (64. á., e rajzon már tyúkollá degradálva). A kunyhó ajtaja elé néha fedett gádort építenek, hogy a bejáró szárazon maradjon: ez a *kunyhóeresz*. — A *csősztanya* kunyhóját sárból, gazból,

tüskéből rakják, gabalyítják a szántóföldön; erdőn galyból; szőlőben *venyigét* hánynak rá földélül. Ilyen a *csőszkaliba* (65. á.). A *pajta* is tipikus épület; ma a szőlőkbeli sárból, deszkából épült s néha két oszlopon álló gáddal is ellátott menedéket nevezik így. A gáddal jászol is van itt-ott. — Pásztorkunyhó, csőszkaliba mellett néhol nagy póznát látni a földbe leütve; lehet ágas is: ez az *ösztrű*, *ösztrűfa*, *bitó*. Ehhez köti pásztor a lovát, csősz a bitangban talált jószágot; erre akasztja pásztor a dögöt, ha nyúzza, a bőrt ha szárítja.

57. ábra.

A ház. Állandóbb építmény s falubeli is lehet a *vityilló*, *viskó*, *szalmaviskó* (66. á.); szegényes, alacsony, szűk sárépítmény, szalma- vagy gazfölddel. *Bogárhátú* bármely építmény, ha teteje nem élesgerincű vagy csúcsos, hanem domború a villával ráhányt szalmától, *venyigétől*. Maradandóbb lakásra, kivált a faluban, több gondot fordítanak; jobban, csinosabban építik. Régen szálfából *bárdolt* gerendákat *róttak boronába*

falul, mint ma is hegyvidéken; de mára már odalett a nagy fabőség. Legkönnyebb, olcsóbb a *sármunka*, *sárfal*. Két deszka közé verik a pelyvával, ízikkal kevert, taposott sarat, mint ma a betont, vagy villával rakják s ha szikkadt, új rendet, keskenyebbet vertek, döngöltek, vagy raktak rá. A sárfalú házat könnyű felismerni; fala tövén vastagabb, felfelé vékonyodó, azaz a falak kívülől a tető felé összehajlónak látszanak. Jobb anyag a *vályog*, az a pelyvával kevert, téglaforma, szárított, de nem égetett sárhasáb; úgy rakják, mint a téglát. Újabban egy-két sor vályogra egy sor téglakerül, sőt van már *kőfal* is, *kűház*. Az elsőt Balogok építették, azóta is Kűházi Balog az ő nevük. De tudni kell, hogy a követlen Alföldön a téglakerül is kű. A *ház földje*, *szoba földje* pedig csakugyan föld,

azaz nincs kipadlózva, csupán *furkózva*, furkóval keményre *verve*. Csak a módosabb ember *házpallója* palló, azaz *döszkapad*, padló. Sőt már szőnyeg is akad a *pallón*. Az épülő falon négyszögű nyílás marad ajtónak, ablaknak. E nyílásba épített fatokba kerül a két *ajtófél* fája, lent a küszöb, fönt a *szemöldökfa*. Ucca felé a régibb házakon csak *egy ablak van* (67. á.), ami ki sem nyitható. Soha sincs a fal közepén, hanem közelebb az udvarfelőli oldalhoz. Ma már *kinyíló ablakra* csinálnak minden valamirevaló házat. De a kinyíló ablakkal is megesik, hogy idővel *betapasztják a falba*; az évről-évre egymásra rétegződő új tapasztás és meszelés végre a legszebb négyszögű ablakot is körösi. Az ilyen üveg aztán igazán *ablakkarika*. Ma minden ablaküvegtábla *ablakkarika*. Mostanában a két *ablakú ház* divatos s az *ablakkarika* név helyett az *ablaktábla*. Pedig a régi *ablaktábla* fából való vagy vasból (egy-egy gyönyörű vasrózsával a közepén) s kívülről borul az ablakra. Van olyan is, ami két váluban jobbra-balra félretolható, mint régen maga az egész kis ablak, azaz *ablakfia*, *ablakfiókja*. Urhatnám dolog a *zsalu*, *zsalukáter*. A Kerezsvidék megcsapolása előtt el nem maradhatott *parasztház*-ról sem a *szűnyogháló* (71. á.), ha az ablak levehető volt. Különbben az ágyra alkalmazták a *szűnyogfelhők* ellen. Szalonta régi jegyzőkönyvében olvasható, hogy 1738-ban sem tudtak enélkül meglenni. (Ha Arany erdélyi ember, dehogy szuszog Toldi György *szűnyogháló* megett! Kinek jutna eszébe?) — Nyáron a nyitott ajtóra *légyellenző ponyvát* is szoktak akasztani. Hogy a bejáró száraz legyen, az ajtó elé *gádort* építenek, vagy az udvarfelőli oldalon kinnebb eresztik a födelet az egész fal hosszában, vagy feléig; e kieresztés s ennek alja az *eresz*, *házeresz*, *ereszalja*, *nádasházé* a *náderesz*. A szélesebb eresz külső széle alatti vízszintes gerendát fa-, sőt szép boltbahajló vályog- v. téglá-*ágasok*, azaz oszlopok tartják. Az eresz aljának, kivált ha az oszlopok köze derékig fallal berakott vagy bedeszakázott, a neve *tornác* is. Az oszlopok ily falszerű

58. ábra.

közére vastag tölgyfapalló, deszka van fektetve; ez a *könyöklő* (68. á.). A tornác (s a ház nyári) ajtaja lécből készül, neve: *rostély*. Ha a falak megépültek, ablak, ajtó helyén van, a házat kívül-belül simára *sikálják* sárral s ha megszáradt, jó a *meszelő*, hogy megfehérítse a gazdaszony büszkeségére. – Előbb azonban a háztetőről kellett volna szólni; hiszen ahogy a fal fölemelkedett, sietnek földni a fal s a belső munka védelmére, esetleg hogy mindjárt bele is költözhesse nek. A félig kész ház is jó menedék, ha jobb nincs. Mikor a ház még *ágas*-ra épült, leástak két vaskos, ágas szálfát; egyet a ház elülső, egyet

59. ábra.

hátsó fala közepén; ágai fölnyultak a tető gerincéig. E két ágasra fektettek egy vízszint való gerendát, a *szelement*; a szelemennek támaszkodott a fent szögben álló *szarufák* felső vége, az alsó pedig a *folyógerendák*, *padlásgerendák* végébe illett, amelyek keresztben áthaladva a ház egész hosszán közbül végighaladó *mestergerendán*, egyenként egy-egy pár *szarufát* tartanak. A mestergerenda pedig tartja az összes *folyógerendák* közepét, hogy a padlás terhe alatt be ne rokkantanak. A *szarufapárok*at csúcsuk

alatt össze- és széttartja egy-egy rájuk szegelt *kakasülő*. A *szarufák*ra kívül vízszint haladó léceket szegeznek nagy *fa-lécszegekkel*; ezek arra is valók, hogy tartsák a lécekre fektetett szalmát, nádat: a tulajdonképeni fedelet. A lécekre *szalmát* hánynak, vagy *zsupot*, azaz még kévében levő szalmát, vagy *nádat* fektetnek s lapátformájú kis kézi szerszámmal felverik, elegyengetik, mint a borbély a grádicosan nyirt haját (67. á.). Ha idővel lecsuszkál vagy egy-egy *lécközét* a szélvihar kitép, újra fölveretik, pótoltatják hozzáértő mesteremberrel. A *folyó- vagy padlásgerendákra* pedig sűrűn *simán beeresztett padlásdeszkákat* raknak s felül be is tapasztják, hogy melegebbet tartson. A padlásra sok ócska lim-lom, szárazságot kedvelő holmi. Ez a *házhéja*, ahogy Szalontán mondják: *hászija*, *hászja*; erdélyiesen: *hiu*; nevezik *padlásnak* is. A tető gerincét, hogy a szél meg ne bontsa, kalodába fogják lécekkel vagy

szalmával, venyigével, gazzal hányják meg: *bogárhátra*. Ilyenkor csak az eresz fölött látszik a módjával készült, szépen fölvert *nádtető* vagy *zsupfedél*. Ha minden készen van, csak a *szélkatona*, *szélkerep* vagy a kereplő „nagy lábú gólya” hiányzik a tető gerincéről.

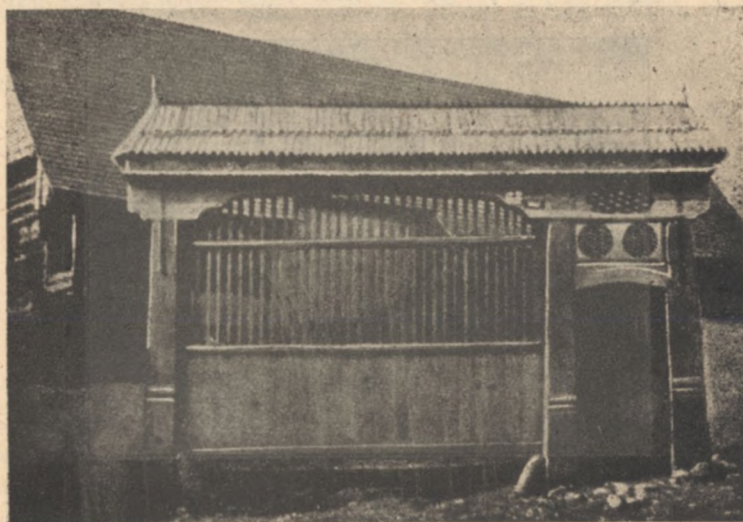
A ház részei. A régi szalontai ház két helyiségű volt: egy *ház* (55. á.), egy *pitvar*. De régen is volt nagyobb ház, két szobával, közbül *pitvarral*. Ma ez az általános. Az ucca felőli szoba a *nagyház* vagy *elsőház*, mert a szobát is jelenti a *ház* szó. Hátul van a *kisház*,

60. ábra.

amit hátsó háznak is mondanak. Közbül a *pitvar*, amely előszobaféle; ennek hátsó része a tulajdonképeni *konyha*; ha szabad tüzzű, akkor *nyílt konyha*. E fölé borul a nagy gúlaforma füstfogó építmény vesszőből fonva s vastagon megtapasztva. — A *nagyházból* néha egy kis *oldalház*-ba jutunk, amit rendszeren a tornác elejéből falaznak el. Az ilyen, más szobára nyíló ajtajú szobát *bényíló szobá*-nak is mondják. Rendszeren keskeny, mint a tornác, azért — *kis szoba*. Néha a *kisház* felől is el-elkerfítik, elfalazzák a tornácot *kamrának*, *kamarának*, *szalonnás kamarának*. Ebbe azonban néha az udvarról vagy a tornácról járnak. Amibe szalonna nincs, van elég más *lom*, *lim-lom*. — A család meghitt helyisége a *pitvar* és *konyha*, szóval a *tüzelő környéke*: télen éjjel a *kisház* is, ami *alvó* is. A *nagyház*

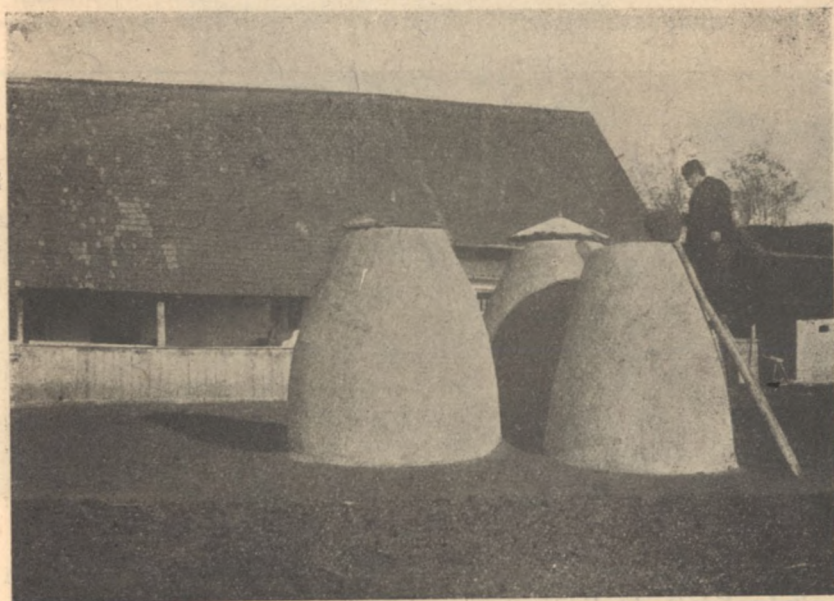
ünnepi fogadószoba, vendégszoba. Ha pince van a ház alatt, a lejáró elé alacsony földélféle épül, a *pincegádor*, nem messze a pitvartól. Nevezik ennek az egész lejárót is. Ugyan a pitvar közelében állítják a földbe az embernyi magas *ágasfát* (65. á.), mint pásztor az *ösztrűt*, hogy az ágabogába akasztott, elmosogatott köcsögökből a víz kicsepegjen. A *tótágas* is valami ilyen ágasfát jelenthetett régen; ma csak a *tótágast áll* szólásban ismerjük — fejfelé.

61 ábra

Zár. Persze mind e helyiség zárható. Régen fa volt az ütköző sok ajtón s *fakilincs* esett rá, amit kívülről, a kilincs fölött az ajtón vágott lyukon kilógó madzaggal *húztak föl*. De készül fából hatalmas zárszerkezet (69. á.) is ravaszúl, amelyből keményfa, vaskos *tolóretesz* nyúlik ki a závár mögé s ha helyén van (— ilyenkor zárva az ajtó —), a zár belsejében felülről három kis *makk* esik bele a tolóretesz három lyukába. Ezután a tolóretesz vissza nem tolható, csak akkor, ha az egymástól kellő távolságra három foggal felszerelt *fakulccsal* a tolóretesz alá nyulunk a retesz aknájába s a leesett három *makkot* a három foggal föltaszítjuk s egyszersmind a kulccsal a tolóreteszt a

zárba visszatojzuk. A szőlőskertek kapuján ma is ilyen zár van; kulcsaik formája, faragása igen változatos. — De csinál a cigány pogány nagy vas-zárat is, amelyek csikorogva öltögetik nyelvüket s változatos alakú, fortélyos temérdek *lakatokat*; olyat is pl., hogy nyitásakor megpendül, mint egy csöngettyű: csinál cifra *kilincseket* négy-levelű lóherével s egyéb ékességgel. — Szegény embernek azonban nem sok a féltlenivalója. Ha nincs otthon,

62. ábra.

betett ajtajának támasztja a küszöbön a *seprűt*, vagy valami botot, *bunkót* s ez azt jelenti, hogy nincsenek otthon; ilyen házba nem illik benyitni.

Kutya. De mindennél jobb bizodalom a *Bodri*, *Bodré*, *Talpas*, a *Maros kutya*. Idegennek fel is tűnik a sok kutya; minden kapu alól megugat. A török világnak, pásztorságnak vagy lóköthő betyárság emléke ez? De a más kutyáját játékos emberek *ebrúdon* vetik ki a portáról. Rúddal állnak a két ajtófélre s ha a megriasztott kutya a nyitott kiskapu alatt van, hasa alatt a rudat hirtelen felrántják.

6. Bent a házban.

Bútor. Hanem nyissunk be a pitvarba, nézzünk szét a szobákban. A *nagyházban* ablakok előtt az *asztal*, mellette a két ablak alatt, *ucca* és *udvar* felől egy-egy *deszkapad*, régen *tölgyfapadok*, egyszerű *lócák*, *padok*, *karos rengők* (70. á.), azaz *hátas*, *karos fapadok*. Az *ablaktalan sarokban* elül az *ágy*, a *virággal ékes menyasszonyágy*, *nyoszolya*. Ez a *vetett ágy* a ven-

63 ábra.

dégé. Benne az *ágyzalma* vagy *sürgvé* (szalmazsák), a *pihével* telt *derékalj*, *dunna*; mindez *hosszú takaróval* leterítve s azután rajta 6—9 *vánkos*, *pehelyvánkos*, azaz *párna csipkés huzattal*, azaz *szép recéjű csipkével*. Szegény ember családjának csak *szalmaágya* van a földre vetve. *Ágy lábánál* más *nyoszolya* vagy a *rózsás*, *tulipántos láda* (74. á.). *Ágyak előtt rengők* (71. á.) éjjel *háttal* kifelé fordítva, hogy rajta a *teknőt* s benne a *gyereket* *rengethesse* az *asszony*. *Jobbmódú kisgyerekes házban bölcső* is van *cifra ráccsal*, vagy *iratos oldallal*. *Asztal mellett*, *ágy előtt székek tornyos háttal*, *szív formájú lyukkal* a *kéznek* (73. á.), az *ülődeszkából szerteálló lábakkal*. *Egy-egy öreg szék*, *karszék* (72. á.) is van *rácsos háttal*, *szépen görbülő karral*; néhány *alacsony*, *hátatlan gyalogszék* (75. á.)

Találkozik egy-egy alacsony *kerekszék* is, bár ez inkább szűcsnek, csizmadiának s más üldögélő mesterembernek jószága. A falon kétaraszos *tükör*, mellette *pit-pat*-ol az *órapecek*, amint a kerék egyik fogáról a másikra „zökken”. — A mestergerendán szerszámok, *köppöly*, ugyanott vagy az ablakfáján az *Írás*, a biblia; mindjárt mellette az *álmoskönyv*, a *plánétás löcsei*, a gyerek *kiskatéja*, a *kalamáris*, benne a *gúnár liba tolla*. (Ajtó megé söpörve a szemét.) —

64 ábra.

A kisházat egyszerű vagy viseltes butorfélével *bútorolják*; az igazán lakószobát. De a kisház pótolja néhol a kamrát, pincét, műhelyt is; rendesen rakott, zsúfolt, hogy alig lehet benne megmozdulni. — A pitvarban szokott lenni a *pohárszék*, néha már esztergályozott *mozsárlábu*, a *kispad* a vizeskantának, az *asztalszék*. Erről esznek. Közepén néha lyuk van, hogy a bogrács belesülyedhessen. Fal mellett a konyhában a bükkfadeszkából összerótt, csinosan égetett, karcolt lisztes *hombár*.

Tüzelő. De mind e holmi mellett el nem maradó része a háznak a tüzhely, a meghitt családi élet szimbóluma: a *tüzelő* (75. á.), a meleg, a fény, részben az

élelem forrása. A szabad tűz helye a konyha közepén rakott vaskos négyszögű építmény, a *patka*, *padka*. Itt fő, sül lángon, parázson az étel. Hamuba borított tüze a (*zsarát*) *zsarátnak*, amiből föl-fölélesztik a lobogó tüzet. A tüzelőhöz tartozik a *szolgafa* (75. á.), mely kampós karját oldalról a tűz fölé nyújtja. Erre akasztják a kis üsthöz hasonló *bográcsot*. Kéznel van a tűz igazítására való *vaslapát*, *szénvonó*, a lábas alá való *vasláb*. Mezőn a tűzből vett, egyik végén égő *üszökfával* piszkálják fel az *álmos* tüzet. Régen nagy gonddal táplálták a tüzet, mert gerjesztése nehéz volt. A gyufa előtt taplóra csiholtak s ha tüzet fo-

65. ábra.

gott, jó maroknyi szalmát, szénát vettek vagy a mezőn *avart szedtek össze, csutakot csavartak* belőle, középebe tették az izzó taplót s kinyújtott karral addig forgatták, *csóválták* a csutakot, míg lánggra nem kapott. Innen ered a magyar tánc gyors forgatású mozdulatához való *csováld*, *csováld!* táncszó; de az ujjon forgatott nő repülő szoknyája is úgy csavarodik tánc közben teste köré, mint a csavart *csóva* szénája, szalmája. A *tűzcsóválást* a gyerek is látja, utánozza, *üszköt csóvál*. — A magyar szereti a tüzet; néha csak unalomból is tüzel. De hideg étkekkel sem szívesen él. Az asszony tűz mellett fon, főz, mesél a gyerekeknek; pihen, beszélget, szárítkozik, pipázik a férfi; játszadoz a gyermek s hamuba írkalva tanulja a betűt,

az *a*, *b*: *ab*-ot. Az egész tüzelőre, sőt az egész konyhára ráborul a csonka gula alakú *kémény torka* fél pitvarnyi aljával, hogy a tüzelő felszálló füstjét összegyűjtve a *kéményen* kieressze. Idővel az egyszerű tűzhely változatos formájú építménnyé, szerkezeté lett, megszűnt a szabad

66 ábra.

tűz, vaslemezek, karikák alá szorították, melléje *katlan* épült, mintegy külön tűzhely a beléje sülyesztett *üst* számára. A nagy- és kisházba *kemence* épült, olyan formára, mint egy kis szénaboglya; azért az ő neve *boglyakemence*. Magas, térdig, sőt csípőig érő téglá vagy vályog *padkán* épül, vázát vesszőből fonják, kívül, belül vastagon megtapasztják. Patkája, mely peremül körülveszi, kedvelt

pihenőhely embernek, macskának; elfér ott az egész család. A szalmatüzelésre ez az egyetlen alkalmas kemence s mindenütt megvan, ahol ez a fűtőanyag. Szája a pitvarba nyílik, ott taszítják bele jó bőven a szalmát. Felső felének oldalából *kürtő* viszi ki a füstöt a pitvari kéménybe. A patka kemence és falközi darabja a *zug*, *zugoly*, *szurdék*; s ha valami lom is oda van vetve fekvőhelyül: *vacok*; nevezik *sut*-nak is; (új szóval *kályhaszeglet*). Ahol más tüzelőanyag is van, pl. fa, már sok helyen *vaskemencéket* találunk.

67. ábra.

Világítás. A tüzelő nemcsak melegt, hanem míg szabadon égett a tűz rajta, adta azt a kevés lobogó világosságot is, amire parasztházban este szükség van. De már a boglyakemence sem ad semmi fényt. Legrégibb világító szerszám az égő forgács után a *mécs*, *mécses* zsiradékra. Rendesen cserépből vagy fémből készült kis edényke. De megjárta törött csupor, bögre peremes feneke is. Ebbe *öntötték a mécses*t (77. á.), azaz zsiradékot töltöttek bele, hogy megfagyjon. A belekanyargatott *csepükanóc*, *lohasztóbél* magába szívta a zsiradékot, *olajmécs* az olajat s az edény szélén vagy orrán kicsüngő végét gyujtották meg s a *sűrűgő mécs fakó fénye*, *fakó világa* mellett, *mécsvilágnál*, *mécsfénynél* látták, ahogy lehetett. A kanóc hamar szenesedett, füstölgött, *szítani*, *igazítani* kellett az *ordas*

mécsbelet, ha lohadt, hamvát elkoppantani, hogy vígabban világoljon. Erre való volt az ollóformájú koppantó (76. á.), amely a mécsre következő faggyugyertya-korszaknak is nélkülözhetetlen szerszáma volt. A gyertya már tisztább, hordozhatóbb s jobban égő volt; otthon készült: az olvasztott faggyúval tele, szép gyertyamártó cserépedénybe martogatták a kanócot; ha megfagyott rajta egy réteg faggyú, újra belemártották, mindaddig, míg kellő vastaggá lett. — A házon kívül, udvaron, ólban járva, a lámpásba tettek egy-egy gyertyafarkat, maradék gyertya-

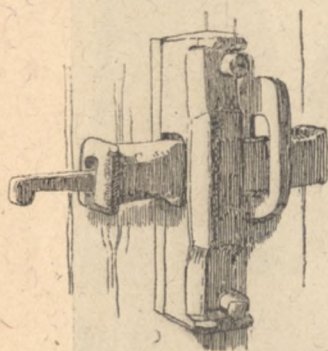
68. ábra.

véget, hogy a szél el ne oltsa. A lámpás (78. á.) négy oldala áttetsző lantorna, bősény, disznóhólyag volt, bőrlámpásé juhböndő. Ilyen bősény, lantorna pótolta az üveget is az ablakokon is, mikor még ritkábban járt az üveges tót.

7. Eszközök, szerszámok.

A bútoron, tüzelőn, ruhafélén kívül, száz meg száz más, tárgy tölti meg az egész házat, háztájat. Felsőszemben, színben eresz alatt ásó, fejsze, bunkó, kapa, kasza, veremvágó; hogy ez utóbbi mire való, neve mutatja; alakja, mint a csákányé. Kissé görbülő vasának egyik vége hegyes, másik keresztben éles. Odább lapátok, az egyenetelt föld

döngölésére való *furkó*, nyeles bunkó. Eresz alatt emelő, feszítő rúdak: *csapófák*; *hévér*: csavaros emelő szerkezet; halász ember *szigonya*. Faragcsáló ember eresze alatt van a *vonószek*, mellette a két kézre két fogantyús *vonókés*, *séla* azaz *balta*, *szekerce*, *vésű*, *pöröly*, *harapófogó*, a „gölyalábú“ *cirkalom* s egyébek. Pitvarban a *húsvágó tőke* (de ha nincs, jó a felfordított gyalogszek is erre), rajta hever a *bárd*. Ereszbe szűrva a csizmatisztító *vaskó*. – Házi ellenség a légy meg az egér; amaz ellen szerzik a *légycsapót*, *bőrscapót*. Tenyéryni kemény bőrdarab, rövid nyélre szegezve. Ott lapítják vele a legyet, ahol találják; hetet is egy csapásra, mint a mesében; van bőven. Fur-

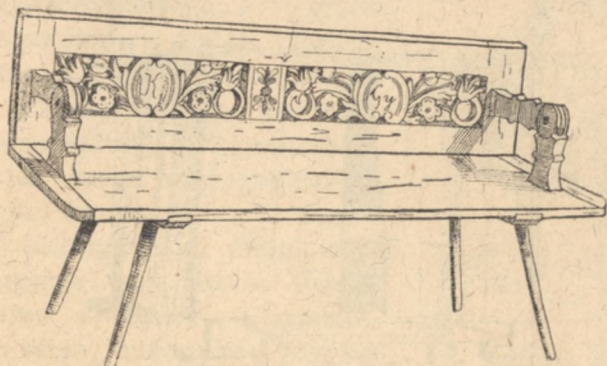
69 ábra.

fangos *egérfogók* lappanganak pitvarban, kamrában, padláson: billenő, csaptató s egyéb formában, amiket ravaszul fundál a paraszti ész.

Edények. Legszínesebb, festőbb alföldi házban a pitvar, konyha, kivált ott, ahol a szobákban szintelen, újmódi holmi kiszorította a régit. Pitvar, konyha fala teleaggatva díszes, tarka-barka cserépedénnyel. So-

rakoznak a pitvar falán, tüzelőn, tálason, pohárszéken. Alakjuk céljuk szerint változatos s nevük is sokféle. Csészényi, de literes s még nagyobb is, hasas, vastagnyakú, vagy nyakatlan edény a *bögre*. Hasonló, de rendszeren kicsiny s karcsúbb a *csupor*. A *kancsó* asztalra való, egyenes nyakú nagyobb edény; szeretik a *fehér kancsót*. Hasonló, de egy embernek való az *orros*: azért ez a neve, mert orra van, hegyes kiöntője; az orr tövébe néha két gömböcske szemet is nyomint a mester; gubbasztó varju fejéhez hasonlít az ilyen; bort ebben melegítenek. A *szilke* lábasforma kis edény két füllel; a kosztoscsésze is *szilke*: *koma szilke*, mert beteg asszonynak ily *szilkékben* viszik az ebédet a komaasszonyok. Ha nagyobb, *lábas* a neve, bár ma már lábatlan; lába külön van: a *vasláb*. De néha még van lába magának is, három-négy, hogy tüzőn

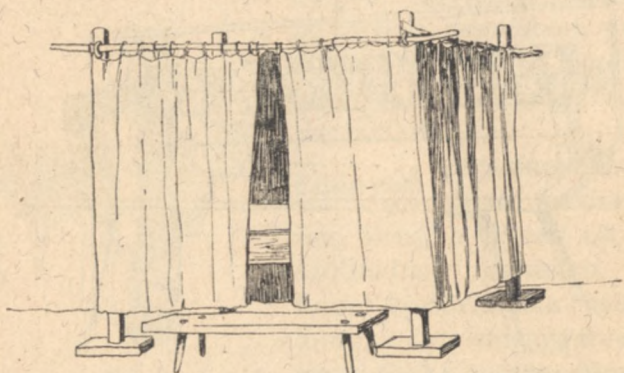
parázsra lehessen állítani. — Ha fenekétől pereme felé szélesedő, nem lábas, hanem *tál*. Ha a tál, tányér csak szűkebb alsó feléig van megtöltve, azt mondják: *szoros-aljig*, *szoros aljái*g van. Ha az edény nagyobb formájú s magasabb, mint amilyen széles, szája bő: neve *fazék*; rendszeren kétfülű. Egy-két literes nagyságú s karcsúbb, rendszeren magasabb és egyenesebb nyakú, egy fülű a *köcsög*. Ilyenben altatják a tejet, hogy a tejföl vastagabb rétegben gyűlhessen föl benne. A *tejesköcsögben* tejnél egyebet nem tartanak. Köcsöghöz hasonló a *cserépkanna*, de sokkal nagyobb, 8—10 literes is; vizet tartanak benne. Hasasabb és igen szűk nyakú a *korsó*, amiben mezőre,

70. ábra.

munkába vizet visznek. Füle néha üres csatorna s közepén félgömbforma lyukas dudorodás van; ezen szíjják a vizet belőle; neve *csöcsőkorsó*, Szalontán *c s e c s e s k o r s ó*. Korsó alakú, de kisebb, gyűszűnyi szájú a pálinkának való *butykos*. A rossz, törött cserépedényféle neve *csanak*. De így nevezik tréfásan az összes asztali edényféléket. V i d d e l m á n i n n e n e s z t a c s a n a k o t — edényeket, terítéket. — A csanak, cserépedény mestere a fazekas, csupros, tálas, gölöncsér, gerencsér; más-más neve van vidékenként. Készül pedig a cserép finoman munkált sárból a *korongon*. Ha formája megvan, szárítják, öntik, írják, zománcozzák, festik. Szalontán a fehér, sárgás-barna, zöld színeket kedvelik. A fehér *vászonsorsón* tipikus, vitézkötésre emlékeztető barna díszítmény van tojásdad alakban. Különben rendszeren virággal írják a cserepet.

Egy csomó edényféle régóta fából készül. Két fülű, egyfenekű nagy edény a *cseber*, amely Szalontán ma is ürmérték s kb. 20 liternyit jelent. Kisebb a *dézsza*; még kisebb a félfülű, különösen fejesre használt a *rocska*, *locska*. Ez a neve a félfülű, abroncsos kis faivóedénynek is, amely a vizeskanna mellett van a vizespadon. Fületlen, karcsú, fölfelé kissé szűkülő, ma szintén dongából készülő a *bodon*, *bödön* s szájára fafödél szorítható. Szilvaízet, túrórt tartanak benne; utóbbi a *túrósbodon*. Régen egy darab fából fúrták, mint a méhköpüt, kútkávát. Hordószerkezetű, két fenekű, de lapos kézbeli edény a *csobány*, *csobolyó*. Mezőre, mezőn ebben hordják az ivó-

71. ábra.

vizet (58. á.). Legnagyobb edényféle a *kád*, szilvagyűjtésre a pálinka végett, szőlőtaposásra, káposztasavanyításra stb. Említsük itt a *káposztakövet*. Ez az egyetlen kő a házban, ami nem — téglá. Ha a kád, félfenekű hordó meg van rakva káposztával savanyításra, tetejére nagy fakeresztet tesznek s rá a súlyos káposztakövet, hogy a káposztát a sós víz alá nyomja. — Pásztorok faragtak régen díszes *fakupákat*; ma inkább szarúból készül az ivóedényük, a *türök*, de a hegyvidéken még csinálnak ékes fapoharakat, cifra félfüllel. Gabonásban még látni nagy *fatálakat* is; kész ételneműnek már nem használják. Gabonát mernek, rostaaljat hordanak benne a baromfinak. Erre való a *kobak* (79. á.) is; de tartanak benne tojást, száraz borsót, paszulyt, foltnak való rongydarabot s

egyebet. Tréfából az ember fejét is nevezik így. A kobak a lopótök fejéből készül, szép sárgás-barnára szárad s mint a szarukésztséget, karcolással, égetéssel gyönyörűen díszítik. – Készülnek edények fémből is: rézből, cinből, vasból. Régen fa vagy cserép, ma réz: a *mozsár*, benne a kétféjű *mozsárütő*. Vörösréz az *üst*; cigányok kalapálják. Régi házakban még látni szépen vésett ó *cintányérok*at díszül a falra aggatva. Vasból, ma inkább bádoghól való a félfülű *kondér*, *kanna*, a cserépkanna utóda. Elmaradhatatlan a kiseded üstforma *bogrács* (44. á.); ez lóg a pásztor-tűz szolgafáján; *sistergése*, *zizegése* kedves zene, benne fő az alföldi magyar gyönyörúsége, a *bogrács-hús*, *paprikáshús*, a világhódító *gullasch*. Ez az edény a pásztorcókók, a *gúnnya* koronája. Ha kikanalázták, a *lágymosóval*, az éktelen szagú mosogatóronggyal egyet kanyarítanak benne; a további tisztogatás az éltető napfény erejére van bízva. Persze csak kinn a mezőn, a pásztor-kunyhó táján; a konyhán ragyognak az edények.

72. ábra.

Kosárféle. Készül tartóféle vesszőből is, héjában, vagy hántva: *kosarak*, *kasok*; utóbbiak kisebbek, karraivalók, íves nagy füllel. Mesterük a *kosárkötő*. Gyönyörű munkák fonódnak *gyékényből*, azaz sásból; kosárféle, szakajtó, kenyértartó, *szatyor*, régen még *koporsó* is.

Mérték. Szalontán egy csomó régi mérték divatos ma is; mások, mint más vidéken. Folyadéknak még ma is a *kupa* általános; kisebb az *icce*, *pint*, a *meszej*. Még a tejfölt is ezzel mérik a piacon. Szemes terméknek való a *véka*; negyede a *mérce*; (Szalontán *mírce*.) Hosszúságot mér az *ölmérő*, függőlegest a *függő* (= mérőón). Súlyra való mérleg a kétkarú *mérőserpenyő*, nyele közt inog a *rúdja*.

8. Táplálkozás.

Liszt, tészta. Az Alföld gabonatermelő és állattenyésztő.

Népének fő eledele is lisztből való tészta-féle, kása, hús, szalonna. Gyümölcs, zöldségféle nem komoly eledel. Csak ízesítő. Az olajat nem eszi meg. Eledele dús, tulságos, nehéz, zsíros és nagyon drága. A napszámos is mindennap szalonnát eszik. Az urizáló emberre azt mondja, hogy nála minden van, mint Árpádon, csak kényír nincs még szalona.

Mert itt ez a kettő a mindennapi. —

A liszt a *malomban* készül; a padon szilárdan álló peremes alsó *malomkő* s az ebben forgó felső *malomkő* közt őrlődik. Ha a kő megkopik a forgásban, surlódásban, a molnár vésővel *megvágja*, megvagdálja. Ha eltörik, elhordják az örletők *káposztakőnek*, vagy kút mellé a *malomkődarabot*. A kő fölött fityeg a *garad*, amiből lassanként csurdogál a szem a két kő közé. Ha csak egy felső s egy alsó kő van, egykövű malom. Van több kövű is, kivált vízi-malom s ebben a munka szerint forog

73. ábra.

egy vagy több kő. Ha kevés az örletni való, csak *egy kőre forog*. A malom a gabonát *leörli*, benne *örnek*, *örletnek*, eredmény az *örmény*. Hangja: *rip-rop*. Ha a felöntött gabonát *leörte*, azt mondják: (a malom) *lejárt*. Van *vízi-malom*, amelyben, azaz rajta kívül a víz esése vagy csapása forgatja a *malomkereket* s e kerék tengelye bent a felső kő tengelyét. Van *tói malom* is; forgatására meggyűjtik a tó vizét s aztán időnként a *zúgón* a kerékre bocsátják. Ha sok a víz, vagy nincs rá szükség, az odább épített *zsilipen* elengedik. Régen *taposó malom* is volt, a melyben a függőleges kereket emberi test súlya forgatta úgy, hogy a kerék talpára erősített fogakra hágdostak szüntelen. E munka az unalmas foglalkozás példája. Az Alföldön leggyakoribb a *száraz malom*, amelynek hatalmas

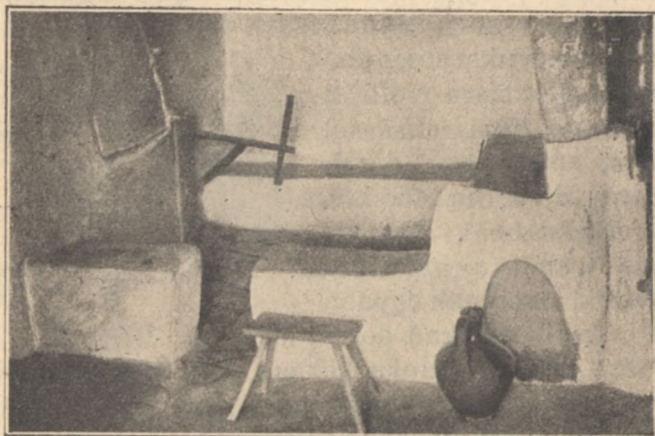
vízszint forgó erő-kerekét tágas, fedett, körforma csűrben lovak húzták; ma is van még elég belőlük. Nem ritka a *szélmalom* sem, amelynek küllőszerű rámaíra feszített vászon *vitórláit* szél forgatja. (Van máscélú malomféle is, pl. *olajütő*, az olajos magvak, repce, napraforgó zúzására, sajtolására.) A megőrölt lisztet *szitával* tisztítják, szitálják. A szita kérgére lószőr- vagy fátyolszövet van feszítve. Ami a búzalisztból az utóbbin áthull, az a *lisztláng* vagy *lángliszt*, a legfinomabb, legfehérebb liszt. A szitában maradó alj: a *derce*. Ami a ritkább szitában visszamarad az a *korpa*. A kenyértésztát lisztből vízzel *dagasztják*, de előbb *kovászt* tesznek benne; ezzel erjesztik, hogy magasra nőjön, keljen, lyukacsos, puha legyen. *Dagasztásra* való a *teknő*, *tekenő*, *dagasztótekenő*, *sütőteknő*, amely egy darab fából van vájva; ha bükkből, neve: *bükkfatekenő*. *Dagasztáskor* a teknőt a *dagasztólábra* teszik, amelynek ágyába éppen beleillik a teknő dom-

74. ábra.

ború hasa s így a munka közben nem mozog annyira. Ha a teknő meghasad, hivatják a cigányt, hogy *iszkábálja*, szegezze meg. A nyiladékba zsákdarabot nyomkod s azután az iszkábával végig szegzi, amelynek alakja kinyújtott állapotban két, alapjával egymásnak fordított, egyenlőszárú háromszög Vasbádogból készül. Két végét lehajlítva verik a teknőbe, hogy nagy lapos feje közre fogja a repedést. Így iszkábálják egyebütt a hajót is vizen járó emberek. Kenyérsütő szerszám a *szénvonó*, amivel a behevített kemencéből a parazsat kihúzzák; fából készül, végén kapa formán álló fejjel. A *pemete* tengeri csuhából vagy más alkalmas növényféléből készült söprűszerű szerszám; ezzel söpri ki a kemence fenekét. A *lapát* nagy kerek lappal arra való, hogy a kiszakajtott egy kenyérnek való tésztát rátéve, bevessék vele a kemencébe. Mind e szerszámok hosszúnyelűek, hogy messze beérjenek s hogy a kemence heve meg ne égesse az asszony kezét. A tésztát kisebbre nagyobbra szakítják; kisebbből *cipó*, nagyobbból

kenyér sül. A *cselédkenyér* példás nagy darab, a *vékás kenyér* egész véka lisztből sül. A kenyérsütés mesterei a *sütőasszonyok*. Inkább vásáros embereknek sütnek, piacra. Parasztháznál otthon sül a kenyér. A *madárlátta cipó, kenyér* gyerekámítás. — Néha a magot nem örlik lisztté, csupán zúzzák, tördelik, azaz *darálják a darálón, kézi darálón* (80. á.), ami a malom ősi formája. Két köve van, mint a malomnak; a felső köve rögzített fogantyunál fogva forgatják. Ezen készül a *dara* vagy *kása*, bár ez utóbbin általában a kölest értik; a tengeridarát inkább állattal

75. ábra.

etetik. — A kenyéren kívül sok más tésztaféle készül. Van liszt bőven! Van kevert, gyúrt, kelesztett tészta, a gyúrtak külön fajtája a *száraz tészta*. A keverteket sütik, a gyúrtakat sütik és főzik a kelesztettet sütik. Lisztlángból tejjel, tojással kevert, zsirban sült tészta a *palacsinta*. Tejjel keverve, zsirral kent tepsibe öntve sül a *pite*. A gyúrt tészták a *nyujtódeszka*n készülnek, de csak a *száraz tésztát* nyujtják. Zsirban sül a *csöröge, csörögefánk*; zsirral gyurják, gyakrabban tepertővel a *pogácsát*. Zsirban sül a *sulyom, tésztasulyom*; (mert van más *sulyom* is, a vízi trapa *n'atans* L. növény három tüskéjű gyümölcse, gesztenye íze miatt téli csemege; nyereszkesdő játékot is játszanak benne, mint mogyoróra, dióra. Ennek

alakjáról kapta nevét a tésztaféle s a *vassulyom*, amivel hadi lovasok útját szórta be régen, — talán ma is — az ellenség.) Tejjel, tojással kevert, édes, kanállal zsirba szaggatott sült tészta a *marcafánk*. Részletes recipéjét Arany írja. Frissen gyurt, nyujtott, főtt tészta (de zsirba forgatott) a *derelye*, *parasztderelye*. A *haluska* gyúrt, szaggatott galuska. Ráérő idején nagy levél tésztákat gyúr, nyujt az asszony; napon, kemence mellett szárítja, tördeli s *szütyőkbe*, fehér vászonzsákocskákba rakva kamrába aggatja. Ez a **s z á r a z t í s z t a**. Munka dandárján főzheti a készet. Kelesztett, sült tészta a *lángos*, kenyértésztából, kenyérsütéskor, sütőkemencében sül. Hasonló, de zsíros a *lepény*, *kapros lepény*, *túrós lepény*; a laposra nyomott tésztát kaporral, túróval hintik, négy sarkát felhajtják. Debreceni fajta lehet a *zsidólepény*. Nyujtott, sokszorosán hajtogatott, vagy csavart, réteges a *béles*. — Régóta külön mestere van a *mézesbábnak*, a legkedvesebb, formás, díszes vásárfiának: a *mézesbábsütő*. Keményfába vésett negatív formák adják a sütemény változatos, többnyire bábszerű alakját; lehet huszár, menyasszony, pólyás gyerek, kard, szív, bokréta stb.; külön csoport a kör alakú lapos **d e b r e c e n i**.

76. ábra.

Tejféle. A lisztből való ételnemű mellett a tejféle csak harmadrangú. — Kisborjas tehén teje híg, főzve **ő s s z e m e g y**, azaz kettéválik benne a túrószerű sajtanyag s a híg savó; neve *gulászta*. De ez a neve a felfőtt juhtejsavónak is. Az *oltóval* oltott juhtejet, a *lágysajtot* már említettük. A forralatlan tehéntejet is megaltatják, de nem oltóval; magától megalszik; neve *aludttej*, (*savanyutej*); föle a tejföl. Ebből *köpülik* a vaját *köpülőben*, azaz bődönforma zárt edényben. Födele közepén belejáró nyeles fakoronggal addig ütögetik a tejfölt, míg különválik a vaj és a savó. A főtt aludttejből válik ki a *túró*, amelyen az Alföldön csak tehéntejből valót értenek. A túró a savóból a lyukacsos *túróskanállal* meregetik ki. A juhtejből való lágysajtot kézzel törik, húzogatják, így válik ki a *sajt*, amit aztán formába sajtolnak; de Szalontán csak vászonba kötik s fölakasztják, hogy savója kicsöpögjön; ennek neve

gomolya. A madártej tojássárgájából és tejből főzött édes lé, tetején tojásfehérje habjából főtt csomók uszkálnak fehéren. Túróból készülő tótos levesétel a *domika*. A *kakastěj* gyerekámító mesebeli eledel.

Húsféle. Sokkal kedveltebb eledel a húsféle, kivált a disznóé s az ebből készült ételek. A disznóölést követő *disznótor* valóságos ünnep, hosszú ivással egybekötött dáridó. Itt kerül először asztalra a friss *kolbász*, *hurka*, *véres* (hurka); aki jóember nincs a torban, *kóstolót* küldenek neki. Ami marad, rendszeren füstre kerül: a *gömböc*, *sonka*, *sódar*, *füstös oldal*, az *orja*, azaz a húsos hátgerinc, részben a szalonna is. A *hájat*, szalonnaféle kö-

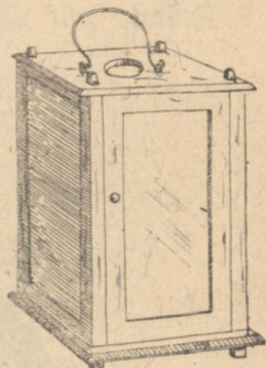
77. ábra.

vérjét kiolvasztják; rostosabb maradéka a *tepertő*. Kedvelt ennivaló a kiválóan súlyos *tepertőskása*. A szalonnát sóval hintik be, szellős helyen felakasztják, hogy romlatlanul jövő télíg tartson, mert legfőbb táplálék. De színe a só alatt is megavasodik; e részt sós színével együtt le szokták vágni: neve *szalonnafelső*. Szappanbavaló, vagy fizetség, ajándék cigányasszonynak. A szalonnát sültve eszik. Még a város kellős közepén is tüzet raknak ácsok, kőmfvesek a munka mellett s hegyesfára (— nyárs —) szűrva a szalonnát, *pirítanak*, *szalonnáznak*. Uraknak pedig sport, multság a *szalonnasütés*, amit egyebütt kirándulásnak, majálisnak neveznek. Arany sem idézi ok nélkül Gvadányiból éppen a szalonnasütő jelenetet; igaz, hogy szemléletessége is megérdemli. A sovány vadféléit is *szalonnázzák*, spékelik, vékony szalonnaszeleteket húznak húsába. A gazdasszony minden zsíros hulladékot meggyűjt

s szappant főz belőle. Színszappan a főzet eleje, teteje, *fenékszappan* az alja. A disznóaprólék részeit főzik, *abárolják*, forgatják a hosszú ágú villával, az *abárlóval*.

A marhahúst *rántják*, zsirban sütik a lapos *serpenyőben*. Régen mindkét edény cserépből volt s lábás, a zsírnak való kiöntő orral. Többnyire birkahúsból készül, aprózott szeletekből bő lében, bográcsban, hagymásan, paprikásan a *bográcsból*; lábásban hagymásan a *tokányból*. A marha szájrétűje a *pacal*, sül-fő belőle a *pacalpaprikás*. A disznóöléshez, henteléshez minden jóra való gazda ért, de kivált a *böllér*. A marhát azonban mészáros vágja a *vágószínen* az ér partján, *vágópadon*, *vágószéken tagolja a taglóval*, de evvel is üti le s a székben méri ki. A *székgazda* körül segédkeznek a *székálló legények*. A leölt baromfi felének *kopólevet*, azaz *koppólevet*, *koppasztóvizet* forralnak, azzal öntik le, vagy abba mártják, hogy a tollát letörölgethessék. Sütik *tepsiben*, de *nyáron* is. A halat rendszeren *sütőrácsban* pirítják parázs fölött; a vadféléket *rántásos*, *savanyú*, *fojtott lére*, *vadlére* csinálják. A gazdasszony mellett settenkedő gyerekek kijár egy-egy falat sültfélé kóstolóba a tűzről; ez a *lesipecsenye*. Maradék húsfélé ételből készül hosszú lére rántással a *vetrece*. —

Egyéb étel, fűszer. A zöldségfélék közül zsíros alföldi embernek csak a *káposzta* számos eledel, az is csak akkor, ha *töltött káposzta* s csak azért, ami benne van. A *tyúkhúsleves* elesett szegény ember s Aristophanes görögje talán megeszi. — *Kozmás* az étel, ha fővés közben az edényhez ég. *Hirtelen étel*, amit könnyen, gyorsan meg lehet csinálni, pl. *palacsinta*, *marcáfánk*. — Legfontosabb fűszer a *paprika*. A *csőspaprikát* madzagra fűzve szárítják, porrátorik, vagy őrlik s szinte minden nem édes ételben használják. Ami levesféle, mind piros a paprikától; erdélyi ember azt hinné, hogy minden nap paradicsomleveset esznek. A kész étel fűszerezésére

78. ábra.

paprikássó van a *sótartóban*; azaz só sincs paprika nélkül, annak is pirosnak kell lennie. — Édesítésre régen csak mézet használtak; bort pálinkát is ezzel édesítettek, *mézelték*. Kalácsba *mézesmákot* tettek. De a *lépesmézet* magában is megbecsülték télidőn, mint legfőbb csemegét.

Komoly dolog, de nem ehető a *poplé, pofleves*, melyet néhol nyaklevesnek neveznek. Gyereknyelven az eledel *popa*, amit sajnos ma is *szájába rágnak* a kisdednek; utálatos, veszedelmes szokás.

79. ábra.

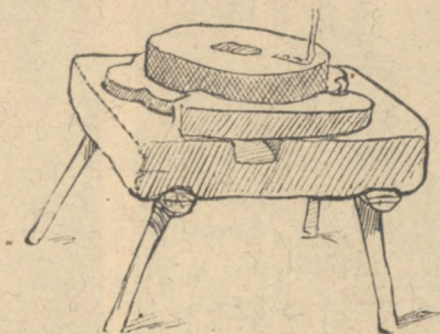
De szegény ember mindenütt van s nem mind abból él, ami ide ki van írva. Ha fekete kenyerét, fehér szalonóját ki is verejtékezi, nem mindennap találkozik *tyúkkal, kaláccsal*. S a rektor tenyérverő *lapickájától* szabadult kántáló rongyos gyereke hiába énekli a kanaáni ember ablaka alatt:

tyúk ide búbos,
kalács ide fonatos,
béles ide rongyos.

Mert tyúknak, kalácsnak is megvan a maga törvényes akóhelye és temetője.

Az egészséges gyümölcsféle sem eledele az embereknek. A nyári fajták dögivel vannak, a malac is vele él, de télire csak szilvaíz marad belőlük s valami hitvány *aszalvány*, ugyan szilvából. — A nyers gyümölcs akkor jó, ha *parázs*, azaz omlós, kásás, pl. körte, dinnye, sütőtök. Télen aztán *medvecúkorra* szorul a gyerek, ha megútna a sok zsíros piritust egy-egy iksi-buksi krajcárt kikunyorálhat.

Ital. Eledelemnél nem kisebb szükség az ital, ami nem mindig hideg víz. A *tütü* a gyereknyelv itala, de *tütükélni*, *tütüzgetni* az öreg sem áttal. Bor mellett *pitizálnak* az emberek; *pálinkaszónál* jobban halad az idő, amiből — a

80. ábra.

nyári pár hónapnyit kivéve — sajnos, még mindig roppant bőven van. Ha a bor *füstöt vet*, ha *pityus* az ember, elviselhetőbbek a világi bajok. **M i c s i n á l j u n k!** Erőltetik is a szőlőművelést. A *kecskecsesű*, *juhfark* s egyéb imádot régi fajták mellett a klimának megfelelőbb új fajok, jobb művelés hozott is jobb eredményt. Ünnepe a *szüret*, dobognak a *kádak*, amikben a *bornyomózsákon* táncol a meztlábás *nyomó* s a *bornyomókádból* vékonyan csurgó must a kádacskaforma *léhó* (— tölcsérféle —) csövén a hordóba kerül. Régen a *borbíró* tizedet vett papnak, uraságnak; ma már nem olyan kevély ember: a fogyasztási adók kezelőjét nevezik e névvel. — Néha néhány liter mustot megfőznek, ez a *főtt must*. Így édesen áll el. Gyümölcsöt tesznek el benne vagy mustárt főznek füstölt kolbászhoz. Asszonyok italul is szeretik. A kitapošott szől-

lőre, *törkölyre* vizet töltenek; ha pár nap múlva megerjedt, rövid ideig kellemes italuk a leve, a *csíger*. De a gyenge, rossz bor sem kap más nevet. Ha a must megerjedt, megtisztult, neve *újbor*. Ezzel az idővel egybeesik az első disznóölés, savanyú már a káposzta is, van bőven új liszt, munkátlan idő: *új boron* esik a legtöbb lakodalom s egyéb zenebona. Az alföldi paraszti újbor bizony csak *vinkó*; *karcos*, nem s í m a; többnyire *ordas*, *vak*, *zákányos*,

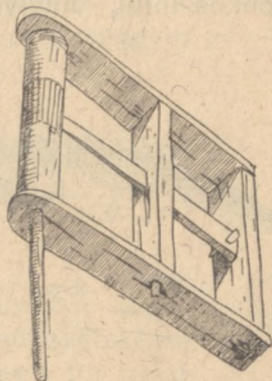
81. ábra.

azaz üledékes, zavaros, ízetlen. De *verítékajtó* az erre felé nagyhírű *érmelléki*, nem is szólva a tokajiról, melynek *máslása* is remek. A tokaji asszú ágyát — mint neve is mutatja — asszúszőlőből, elérett és megtöppedt szemekből taposott szőlőből vetik. Erre töltik a friss mustot vagy bort, egy-két-három puttony asszúszőlő-pépre egy gönci hordónyit (130 – 140 l.) Néhány óra múlva ezt a masszát újra kitapossák s mustját hordóban erjesztik. Ebből lesz az asszú. A kitaposott asszú-pépre másodszor is szokás

volt új bortölteni s pár óra múlva kipréselni; ebből erjedt a *máslás* (= második.) Az alföldi vinkót azonban erélyesebben kellett édesíteni: *mézelték*, kivált téli hidegben a melegített, borssal főrralt bort. — Míg az új borból a *csap adja*, hegyen völgyön lakodalom. Néha majd Vince napig is van belőle s ha elfogyott akkorra, ott van már helyébe az új reménység:

ha megcsordul Vince,
tele lesz a pince.

A bort a hordóból, ha nincs csapra ütve, felső lyukán *lopózzák* a *lopótökből* készült szívószerszámmal; ilyenkor kikalapálják a felső lyuk dugóját, a *hordóaknát*. — A kitaposott szőlő törkölyéből azonban pálinkát is főznek, ez a *törkölypálinka*. De készül az *életvíz* minden édes gyümölcsből. Kádba gyűjtik, *cefrét vernek* belőle, azaz összezúzzák, erjesztik s aztán párolják. Jó ha egy-egy hordócskával, átalaggal ebből is van a háznál.

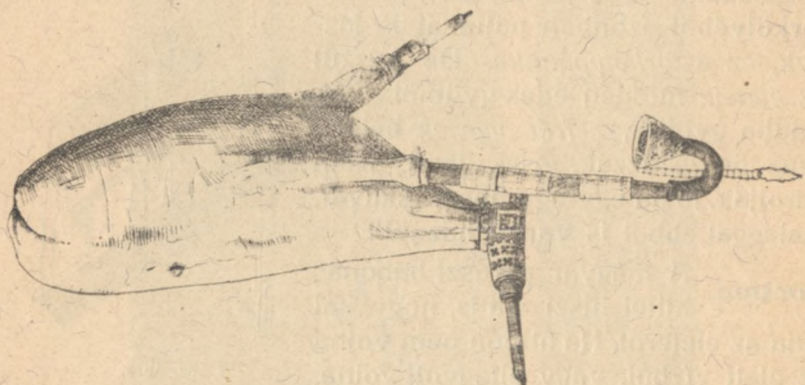

82. ábra.

Kocsma. A magyar paraszt babonás hittel hiszi ma is, hogy ital adja az életerőt. Ha otthon nem volna az életi vízből, vagy elfogyott volna, úton, útfélen van elég *csárda*, *lebujcsárda*, *lebuj*, *csapszék*, *kocsmaház*, *gugyori*. Köztük némi rangbeli különbség is van. Utolsó a *gugyori*. Csárda az útszéli, kocsmá, csapszék inkább a falusi, vagy falu alatti. Csárda mellett *állás* is van, ahová kocsin járó ember behajthat, *oszlop* is előtte, amihez lovát köti a lovasember. A *nagyivóban* kemény tölgyfaasztalok, mint ma is a szalontai *Kajlában*, amit ugyan nem zúz össze semmi duhaj. Italt, hordót, kocsmárost pedig védi a *léces kármentő*, a ketrecforma elkerített szöglet.

9. Mulatság.

De a mulatság csak úgy igazi, ha muzsika is van hozzá. Ősi muzsikus a *dudás*. *Dudaszó* mellett pörgött a tánc, lármázott a lakzi. A *duda*, *börduda*, *kecskeduda* (83. á.) lényeges része a *bárány*- vagy *kecsketömlő*. A *tömlője* tk. a *fujtatója*, amelyet — időnként egy-egy teli tüdőnyit belefújva — táplál a *dudás* széllel. A *fujtaton* zárónyelv van, hogy rajta még a *degeszre* fujt *tömlőből* sem jöhet vissza a szél, hanem a *tömlő* (— *kecske* —) *lábaiba* kötött *sípokba* tolul, amelyek — néha *hárman* — *harmonikus*

83. Ábra.

hangokra készülnek. A *sípok* közül egy *hatlyukú*; a *dal*-*lamot* csak ezen lehet játszani, a *másik egy-kettő* a *kísérő* (*monoton*) hangokat adja. A *duda*, ha *degesz*; vagy *lapul*-*tan* megütik, magától *megnyekken*. A *tömlőt* *hóna* alatt *szorítja* a *dudás* *könyökével* *szorítja* belőle a *szelet* a *sípokba*; két *keze* a *lyukas sípon* *billeg*, *pörög*; a *tömlő* (— *bárány*, *gidó* —) *fejébe* pedig, (a *fujtatóba*), *időnként* belefúj. Mert a *tömlő* *nyakába* *fej* van *faragva* *fából* s rajta *szarvat* is épít a *duda* *mestere*, a *juhász* *fából*, ha a *fiatal bőrön* még *ki* nem *fejlett* volna. Lényegében ez a *csimpolya* is, amelyel a *csimpolyások* járták régebben a *magyar világot* s végig *csimpolyázták* a *falvakat*. A *csimpolyás* még *nagyobb* *művész* volt; nemcsak *fújta*, *nyomta* a *tömlőt*, *billegtette* a *sípot*, de a *hátára* kötött

nagydobot is döngette hozzá az alkarjára kötött dobverővel; sőt mi több, a nagydob tetején réztányér is volt, a melynek ritmikus beleszólását a sarkára kötött madzag rángatásával csalta ki. E madzag — a hátán — fölszolgált a réztányér ütőjéhez. — Pengető hangszer a *cimbalom*, az alföldi parasztság kedvelt szerszáma, a *citera* (84. á.), a déli szláv *tambura*, *guzlicza*. — De mind e szerszámot magyar ember hivatással nem hordozza. Zenésze a cigány, a hegedüs *banda*, *zenebanda* (— mert *rablóbanda* is van vagy volt —); a vonó: *nyirettyü*, a nagybögös *brúgós*. A fúvóféle *tülkök*, *réztülkök* jeladásra valók. Nótára termett a *furulya*, a *tilinkó* könnyű nyárfából, de játéku fúzfakérgéből is az utóbbi. Tréfás nevük *fuvóka*; magyar pásztor ezekkel sem sokat szórakozik.

84. ábra.

Gyerekjáték. Annál több lármás, süvöltő, zúgó, csörgő, bűgő, kalapáló, nyekegő szerszáma, játéka van a gyerekeknek. *Tilinkó* fűzből, amit ha nehéz húzni, verssel csalogatnak:

jőj meg, jőj meg tillinkó
télbe nyárba, vajba,
vajas tekenőbe;
maj megfürösztelek!
a kis kölesérbe, a nagy kölesérbe.

Van *fűzfasip*, *zabszártilinkó*; ellentéte a hasas *hagymabördő*, a hagyma virágát tartó természetes szár. Készül *síp bürökből*, van madárcsalogató *tollsíp*, *madárkelepce*, *trombita tökszárból*, *lopótökszárból*; egyéb híján jó a *lyukaskulcs* is, sőt *két ujjon* is lehet füttyenteni. Készül *tökharang*, — húzni is lehet a színben felakasztva. Otthon készül a *csörgettyü*, *zúgattyú*, *cirokhegedü*; de vásárban veszik a *lantforma*, *rezgönyelvü*, a két fogsor közé szorítandó *dorombot*, aminek gyenge hangját a szájüreg rezonálja; hangja, mint a macska dorombolása. Ugyancsak vásári a *bűgőcsiga*. Jó lármájú a *hasadt fazék*, *repedt kolomp*. —

Legkedvesebb játék kicsinynek a *vesszőlő*, *vesszőparipa*, gyakrabban *nádparipa*, mert ezt legkönnyebb előteremteni a nádfödélű ház ereszből. Lehet abból húzni akármennyit. Hozzá *ostor*, *puska*, *fakard*. *Kiskocsibá faló* is kell. Téli időn *szánka* járja. Fegyver a *parittyá*. Régen hadi szerszám: lapos bőrdarab két madzagszárral. A bőrre kerül a *paritytyakó*, a két szár két vége a kézbe; jól megforgatva egyik szarát kellő pillanatban el kell eresztetni. Parittyá a husáng is, aminek végéről sárgolyót suhintanak el. A *kopja* is gyerekkézre szállt, ma négy tollú könnyű szárnya vág neki egyenes utat. Pukkantó a *bodzapuska*; vastagabb bodzagalyból való cső, mert *völgye* ki van tolva; két *szöszgolyó* jár bele, a cső két végébe. A csőben könnyen mozgó nyéllal tolják egyik golyót s a két golyó közt szoruló szél a másik golyót pukkantva kitaszítja. Dióból készül a *fergettyű*. Tavasszal a *labdának*, *ostorral* hajtható *csapócsigának*, szeles időben a *sárkánynak* van divatja. Csöndes játék a *szappanbuboréktűvés szalmaszárral*, amin közben-közben át is lehet kukucsálni. Lánynak való a *báb*, az otthon készült kegyetlen pofájú *rongybáb*. Karácsonykor a suhancnép *betlehemet* épít fából, papirból s játsza régi betlehemes játékát Józseffel, Heróddessel, angyalokkal, pásztorokkal.

10. Temetés.

Egyszer aztán mindenkinél, szegény pásztornál, zsiros nemzetes úrnál jelentkezik az utolsó földi baj, a halál. S nyomban utána a halálmadár, a *nyújtóztató banya*, hogy megmossa, kiegyengesse az omlandó embert s ráadja féltve tartogatott, válogatott ruháit: *halálravalóját*; *koporsóba*, *terítőre*, ravatalra tegye, belepje *himzett*, *virágos szemfedéllel* a gazdagot s csak a m o l y a n n a l a szegényt. A koporsófedélre aztán ráverik fényes *koporsószeeggel*, hogy ez s ez, élt ennyi s ennyi évet. Sírt *váltak* a *temetőkertben*, a *sírásó* megássa a vermet, „zeng a búcsuének.” Tereli a *mester* maga előtt a két sorú *mezítlábas*, de *feketekabátos éneklődiákat*, ha *énekszós* a *megboldogult*.

Lassan ballag a *bakacsinnal* terftett fekete szekér, a *gyász-kocsi*. Mögötte a *gyászcsalád*; *süvegel* a férfiember. Viszik a *feketére festett fejfát*, a *fűtűlvalófiát*. Rajta *ábécé betűkkel*, azaz írott formájú „dagadt lábszárú betűkkel“ a *épitáfium*. Mert a *kurzív betűtípus* az *alföldi nép monumentális írása*, nemcsak temetőben, hanem minden maradandóbb hirdetésen, tilalomfa tábláján. Az írás fölé *szép virágozást* vés mestere, fekete alapon fehéret. *Kereszt* azoknak jár, akiket *pápista vidékről* ide vert az élet. A sírt *behantolják*; ha *elül*, újra *fölhantolják*, *gyepből téglaforma hantot nyesnek föléje*. Pihenhet aztán *A. B. F. T. R. A.* (a *boldog feltámadás reménye* alatt.)

Szó- és tárgymutató.

A szók után közvetlenül következő számok a következő kiadás kötet- és lapszámaira utalnak: *Arany János összes munkái. I.-XII. k. Budapest: I.-VIII. Ráth Mór, IX-XII. Franklin-társ. 1883-1900. 80.* — A fekete számok e füzet lapszámaait mutatják. — A közönséges szók, tárgyak csak egy vagy egy pár idézettel szerepelnek, a ritkébbak kiemertően. — Összetett és jelzős szók rendszerint csak egy helyen vannak fölvéve.

- a, b* : *ab* 3-46¹, 70.
abárló 4-353, 7-274, 83.
abárol 4-32, 83.
abécebetű 2-533, 91.
ablak 10-551, 1-26, 10-552,
-fia 4-228, -fiókja 4-246,
-karika 4-246, -tábla 2-79, 4-285,
kinyíló- 10-552, 60, 63.
ágas 2-79, 3-457, 9-157, 59, 63;
-fa 4-138, 66.
agy 4-182, 51.
ágy 2-50, 2-355, 9-336, -lába 4-191,
-szalma 4-298, menyasszony-
4-252, vetett- 4-346, 68.
ajtófél 4-261 63.
megakad (csikó) 4-347, 47.
akasztófa 4-231, -virág 7-227, 10.
akol 2-258, 10-90, 43.
alattság 6-444, 7-305, 9-109, 38.
áldomás, -ivás 1-351, 3-13, 4-353, 14.
állás 1-245, 87.
átmoskönyv 11-31, 69.
alvég 7-257, 11.
alvó 2-355, 65.
ásó 1-412, 2-418, 6-281, 73.
aszalvány 7-103, 85.
asztal 2-132, 9-336, 11-336, 68,
-szék 1-180, 69.
átalag 11-338, 87.
átalvető 2-88, 44.
avar 2-336, 70.
báb 9-482, 90.
bagó 3-416, 4-184, 37.
bajusz: csákvó- 2-595, harcsa- 4-80,
kajla- 2-595, nyúl- 10-554, 33.
bak 2-194, 1-403, 51.
bakacsin 2-41, 4-96, 4-182, 1-311, 20,
91.
bakter 12-407, 15.
banda 4-173, 89.
bánya 3-489, 9-352, 8.
barázda 7-254, 54.
bárd 2-586, -olt 2-419, 74, 62.
bécsi rongy 4-159, 35.
beereszt 3-135, 64.
bekecs 10-559, 28.
békó 1-130, 10-317, 3-57, 4-164; -vas
3-222, kereszt- 10-264; békóz
1-317, 46, 47.
bél [mécs-] 4-11, lohasztó- 6-272.
72.
béles 3-407, 81.
berena 4-197, 56.
béres 3-44, 2-34, 2-9, 52.
beretválás 4-208, 33.
betlehem 10-570, 90.
betű 2-533, 4-36, 91.
betyár 3-415, 4-142, úti- 4-88, kapca-
7-507; betyáros 4-34, 8.
bicsak 4-200, 3-441; bicska 1190-

- csillagos- 2-33, nyúzó- 4-372,
nyakó- 10-379; bicskia 2-643,
35.
- billeg* [ujj] 9-8, 88.
- bitó* 4-286, 8-265, 62.
- bóbas* 6-188, 35.
- bocskor* 1-425, 2-16, 35, 131, 4-184,
204, 286, 9-297, kérges-10-555,
szuszogó- 4-184, -szíjj- 8-319,
23, 24.
- bódé* 10-139, 13.
- bodon*, fa- 4-35, 36, 3-96, túrós- 2-576,
7-260, 76.
- boglár* 7-378, 27.
- boglya* 11-385, 55.
- bogrács* 1-409, 2-208, 3-415, 4-172, 200,
-hús 5-242, 70, 77, 83.
- bodzapuska* 10-372, 90.
- bogárhátú* [vityilló] 5-414, 62.
- bog* [haj-] 4-441, 33.
- bojtár* 3-112, 4-336, 10-555, juhász-
2-42, öreg- 1-99, 4-344, 40, 42.
- borda* 4-142, 11-125, 19.
- bor*; -bíró 7-466, -nyomókád 1-280,
-nyomózsák 1-338, 8-454, új-
7-284, 2-535, 3-324, 1-254, vak-
4-395, 85, 86.
- borona* 2-312, 3-135, 54, 62.
- bot* 3-406, 4-384, 9-343, -fő 4-113, 43,
53, 35, bunkós- 2-627, 35.
- bödön* 4-36, 10-561, 76.
- bögre* 1-274, 281, 2-16, 4-139, 352, 7-500,
74; -kandaló 4-352, 14.
- böjtös* [kerék] 4-23, 51.
- bölcső* 1-39, 414 426, 68.
- bősény* 3-249, 73.
- brúgós* 4-354, 89.
- búcsú*, 1-143, 3-489, 15.
- búgócsiga* 7-296, 89.
- bunda* 1-168, 301, 10-38, bőr- 4-312,
déc- 10-317, juhász- 11-132, ki-
fordított- 3-388, 10-554, rövid-
10-554, 28.
- bunkó* 4-228, 73, 2-426, 35, 2-451, 67.
- bútorol* 9-351, 69.
- butykos* 7-46, 75.
- bűrök* [síp] 4-370, 89.
- cafatos* 2-405, 29.
- cafrang* 2-194, 8-75, 46.
- cefre* 9-112, 87.
- cégér* 10-83, 1-240, 12.
- cigány*; oláh- 1-276, falu -a 4-288,
-kerekedik 4-261, 174, 211, 10.
- cimbalom* 1-5, 2-91, 92, 89.
- címer* 1-259, 7-37, 8-383, 12.
- cingomb* 2-223, 32; cintányér 4-250,
77.
- cinkefogó* 7-509, 38.
- cinterem* 6-104 13.
- cipó* 1-9, 2-32, 5-242, 79; 2-88, 80.
- cipő*; fa- 10-572, 24.
- cirkalom* 1-293, 74.
- cirokhegedű* 4-370, 89.
- citera* 2-257, 531, 89.
- condra* 5-394, 29.
- csákány* 1-251, 2-438, 35.
- csanak* 7-46, 75.
- csap* 4-57, 20.
- csapó* 6-216, 8-337, 41, bőr- 7-10, 74,
-csiga 7-568, 90, -fa 2-436, 8-144,
74.
- csaptató* 2-239, 38
- csapszék* 1-17, 100, 2-90, 8-146, 10-551,
87.
- csárda* 1-99, 164, 2-90, 4-232, 5-242,
87.
- csatló* 2-194, 51.
- csatlóspálcá* 10-561, 51.
- csatorna* 2-8, 40.
- csáva* 4-56, kicsáváz 12-116, 407, 29.
- cseber* 4-81, 76.
- csek* 8-52, 276, 52.
- csengőcafrang* 8-75, 46.
- csép* 8-19, 9-370, 55.
- csepű*; -kanóc 9-25, 17, 72, -madzag
4-208, 17.
- csere* 10-374, 4-311, 7, 9.
- cserez* 8-387, 4-56, 6-285, 7-31, 6-285,
26.
- cserge* 3-75, 185, 21.
- cseza* 7-102, 10-317, 49.
- csibe* 1-316, 55.

- csiger* 1-254, **86**.
csihés 2-19, **54**.
csihol 2-90, 4-199, 362, -ó szerszám
 4-204, **37**.
csikós 2-458, 126, 9-503, fő- 4-344,
 1-99, **45**.
csimpolva 9-50, 11-301, **88**.
csipke 4-56, **33**.
csizma 1-100, 3-416, 4-7, 12-7, -fejelés
 12-7, piros- 1-337, -szár 4-204,
24, 25.
csizmadia; -műhely 1-100, -szín
 11-178, **25, 14**.
csobány 7-423, **76**.
csobolyó 2-16, **76**.
csombók 8-156, **33**.
csónak 2-98, **38**.
csorda 3-348, **41**.
csordás; borjú- 10-554, 560, **41**.
csoroszlva 2-44, 8-353, **54**.
csótár 2-193, 194, **46**.
csóva 10 387; csóvál 2-336, 4-382,
 9-283, **70**.
csörget 1-190, **41**.
csörgettyű 7-118, **89**.
csőröge 3-406, 412, -fánk 1-304, **80**.
csősz 4-369, 3-388, 410, 10-378, **53**.
csuha 1-423, **55**.
csupor 4-285, 7-291, 9-487, 4-353,
 7-419, **74**.
csutak 10-387, **70**.
csutora 4-351, szalmás- 3-396, **36**.
csűr 2-284, 9-446, 243, 10-30, **59**.
csűrhe 1-10, **44**.
csüvöllő 8-98, **19**.
dagaszt 1-278, -ótláb 3-387, **79**.
dandár 2-18, **54**.
darál 8-397, 47, 261, 9-494; -ó 7-190,
 kézi- 8-338, **80**.
daróc 4-56, 5-538, 2-532, 625, **20**.
darutoll 1-183, **31**.
degesz 9-8, **88**.
derce 7-241, **79**.
derék; -alj 2-223, 8-177, **68**; -szíj
 10-561, **27**.
derelye 7-80, paraszt- 10-92, **81**.
dézsza 10-317, **76**.
dinnyeföld 4-179, **7**.
disznótör 5-359, **82**.
dolmány 2-127, 2-98, 4-80, 7-533
 9-292, 11-376, **26**.
domika 7-54, **82**.
doromb 4-370, 6-75, **89**.
dorong 2-276, **35**.
duda 4-370, 10-264, 11-301; bőr- 4-312,
 kecske 9-9, -szó 9-8, dudás 9-8,
88.
dunna 3-409, **68**.
ebrúd 4-238, **67**.
eke 2-274, 171, 312; -taliga 4-250, **53**.
egérfogó 4-291, 9-508, **74**.
életvíz 4-32, 54, **87**.
éneklődiák 3-400, **90**.
énekszós [halott] 11-354, **90**.
ér 1-141; Köles- 2-283, 275, szittyós-
 6-26, kender- 2-276, 278, **6, 12**;
 -melléki 2-129, 4-105, **86**.
eresz 2-24, -alja 4-80, ház- 1-255,
 2-50, nád- 10-552, **63**.
erszény 4-204, 7-484, **37**.
ezüstgomb 3-416, 4-173, **32**.
fakard 4-34, 5-357, **90**.
fakó [fény] 3-249, **72**.
faló 4-34, **90**.
falu farka 5-242, **9**.
fasor 1-318, **12**.
fazék 4-285, 8-90 236, 9-487, **75**,
 hasadt- 4-370, **89**.
fehércseléd 9-374, **30**.
fehérnép 2-77, 3-41, 58, 4-198, 169, **39**.
fejelés 1-120, **24**.
fejfa 1-410, 41, 3-463, 6-189, **91**.
fejköthő 1-137, 8-215, 9-488, **31**.
fejrevaló 8-217, **31**.
fejsze 4-228, 2-418, **73**.
fejtdő 3-41, **33**.
fék 1-249, 2-278, 352, 595, 644, 3-146;
 kötő- 2-127, 4-7, 9-292, 10-401;
 lefékez 4-425, **47**.
felhérc 4-183, **51**.
felvég 7-257, **11**.
felszer 1-195, 3-346, 10-379, **58**.

- fergettyű 7-133, 90.
 festő 4-57, 20.
 fojtott lé 7-232, 83.
 fokos 3-349, 4-138, 35.
 fonája 4-334, 20.
 fon 4-72, 33.
 fonás 11-273, 17.
 fonaték 8-200, 33.
 föld; ház -je 4-190, szoba -je 4-11,
 27, 62.
 fölöző 2-609, 55.
 furkó 2-214, 3-145, 446, (átv. 6-239,
 9-322), -z 4-190, 74, 63.
 furulya 1-422, 423, 284, 4-384, 10-522,
 89.
 fustély 4-137, 9-370, 35.
 fúvóka 8-198, 89.
 függő 8-65, 77; fülön- 2-77, 33.
 füst; -öt vet 4-353, 85; -ös oldal
 1-279, 82.
 fűtykös 4-126, 143, 7-557, 35.
 fűzfásip 4-370, 89.
 gabonás 2-144, 59.
 gádor 3-55, 63.
 galand 2-322, 6-85, 33.
 garad 9-436, 78.
 garádja 4-178, 56.
 gát 10-549, 3-408, 12.
 gatya 11-106, 12-175, 21; 4-355, 22.
 gém; ostoratlan- 3-413, 40, -fa 2-146,
 177, 58.
 gereben 9-489, 16.
 gerebel 4-19, 9-489, 16.
 gereblye 4-371, 55.
 gerenda; folyó 4-246, padlás- 4-190,
 2-649, 64.
 gombolyag 3-92, 384, 8-156, 144, 17.
 göré 10-318, 59.
 göbölly 10-370, 41.
 gödör 1-195, 58; pernyés- 5-463, 60.
 gömböc 4-183, 291, 7-4, 30, 82.
 göngyöl [pipát] 4-362, 37.
 görög 1-428, 16.
 guba 8-107, 313, 337, 4-179, 11-61;
 bárányfürtös- 11-27, 29.
 gugyori 4-294, 87.
 gulászta 7-245, 374, 81.
 gulya 2-578, 1-10; szilaj- 3 344; gu-
 lyás 5-242, 41.
 gúnya 2-154, 214, 625, 599, 4-198,
 7-54, 32, 77.
 gunyhó 3-356, 4-29, 61.
 guzlica 9-50, 89.
 gúzs 4-292, 10-536, 52.
 guzsaly 8-257, 3-210, 4-75, 17.
 gvapjuzsák 4-213, 44.
 gyarat 8 152, 17.
 gyékény 3-400, 77; -fedelű 10-561, 48.
 gyp 2-144, 3-418, 9.
 gyeplő 3-12, 52; -s 2-336, 52.
 gypepszél 2-49, 10-563, 9.
 gypű 1-87, 9-373, 9, 56.
 gyertya 1-71, -fark 3-458, 73.
 gyolcs 4-313, 21.
 gyűjt 2-9, 55.
 gyümölcsöskert 2-49, 61.
 gyürekezik, gyürkőzik 2-91, 262,
 3-381, 452, 4-16, 7-428, 8-158;
 felgyür 9-322, 22.
 hacuka 10-370, 30.
 hagymabördő 4-370, 89.
 hajdú 9-66, -fészek 1-133, 2-276,
 275, 279, 8, 11.
 hajtővig [nyir] 8-258, 35; kóchaj
 3-384, kócos haj 12-108, le-
 eresztett haj 8-258, 33.
 hajszás 2-35, 52; hajszra-csára 2-536,
 52.
 haláltravaló 2-232, 234, 9-357, 90.
 háló 2-355, 1-288, 39.
 haluska 3-451, 81.
 hám 1-190, 2-530, 3-416, 4-178;
 istráng 10-401, 52.
 hant 1-298, 9-91; behantol 2-505,
 91.
 hara 2-592, 4-11, 7-325, 20.
 harangláb 3-459, 13.
 harapófogó 4-212, 74.
 határfa 4-255, 9-342, 8.
 ház 2-135, -héja 8-133, -táj 8-99,
 3-346, első- 2-52, kis- 2-128,
 nagy- 2-128, 171, oldal 4-296, 64,
 65.

- heveder* 5-243, **46.**
hévér 10-35, **74.**
hidlás 10-550; *hidlódeszka* 2-419, **57.**
hím 2-431, 591, 10, 3-8; -ez 3-41, 4-56,
gyöngy- 3-52, **33.**
hintó 1-16, 2-194, 305, 4-389, 6-104;
 2-529, 2-392; *kocsi-* 2-165, **49.**
hirtelen étel 11-205, **83.**
hiu 8-433, **64.**
hólyag 12-115, **37.**
hombár 2-393, 3-216, 4-118, 8-432, **69.**
hordóakna 6-286, **87.**
hurka 4-353, 7-17, 35, 80; *véres-*
 7-459, -árus 7-16, **82, 14.**
hurkoló kötél 2-76, **48.**
hurok 3-137, **47.**
húsvágó tőke 7-40, **74.**
húslás 7-414, **26.**
icce 1-24, 246, 2-90, 4-37, 8-230, 2-52,
 10-558, **77.**
iga 1-392, **48.**
ige 9-494, **17.**
ing 1-306, *borjuszájas-* 4-191, 193,
lobogós- 11-383, *patyolat-* 1-98,
-eleje 2-33, -ujja 1-5, 4-289,
ingujj vállráncai 4-355, **21, 30.**
írás 1-127, **69;** *megír* [hímmel]
 2-166, **33.**
irha 4-169, **29.**
irtás 4-205, -föld 3-356, **7.**
islóg 2-591, **33.**
istáló 4-193, 10-550, **57.**
istória 11-31, 104, *istóriás*, 4-352, **14.**
iszák 7-337, 2-350, **46.**
izskábál 4-163, 11-280, 314, **79.**
ivó; *nagy-* 3-450, **87.**
járom 1-16, 311, 3-20, 222, -szeg
 3-343, 10-536, **52.**
jászol 3-408, **57.**
jótérés 3-93, **39.**
juha 2-394, **51.**
juhfürösztő 8-155, **43.**
kacagány 4-56, 5-410, -bőr 4-24, **27.**
kád 4-191, 11-328, **76, 85.**
kakastěj 9-522, **82.**
kakasülő 3-447, **64.**
kalap; *karimás-* 1-2, 3-348, 4-345,
kupeces- 4-354, *keskeny ka-*
ramú- 4-354, *széles karamú-*
 10-561, *pörge-* 6-255, **32.**
kalamáris 4-48, **69.**
kaláris 2-98, 5-363, **33.**
kaliba 3-386, 4-7, 24, 40, *csösz-* 3-386,
 53, **62.**
kalicka, kalitka 1-35, 398, 405, 2-208,
 487, 9-528 **38.**
kall 5-538, 7-32, *kallós* 8-313, **20.**
kaloda 3-222, **48.**
kályhaszeglet 3-420, **72.**
kamara, kamra 1-317, 2-144, *szal-*
lonnás- 2-144, 4-243, **65.**
kanál; *túrós-* 7-260, 576, **81.**
kanász 1-318, 4-171, **44.**
kancsó 2-130, 287, 4-268, 7-315, 11,
 9-294, *fehér (fejér)-* 2-129, 9-294,
74.
kanna 2-90, *cserép-* 9-372, **75, 77.**
kanóc 6-98, 7-218, **72.**
kantár 2-278; *felkantároz-* 9-377,
47.
kantus 3-447, **30.**
kapa 1-412, 18, 437, 2-80, **73.**
kápa 2-88, 518, *gombos-* 9-152, *nye-*
reg 4-213, 333, **46.**
kapat; *megkapat* 2-169, **42, 46.**
kapca 4-17, 184, -rongy 4-184 **23, 24,**
kapja [ostort] 2-390, **41.**
káposzta; *töltött-* 4-33, -kő 4-189,
76, 83.
kapta 1-100, **25.**
kaptár 3-134, **61.**
kapu; *kis-* 1-195, 11-97, *magas-* 1-132,
-fél 9-131, 148, -félfa 2-70, 4-197,
 9-131, 148, 11-106, **57.**
kaputrok 4-89, 207, **32.**
karám 3-135, 157, 440, 9-264, **43.**
karcos 3-440, 9-78, **86.**
karkötő 9-372, **33.**
kármentő; *léces-* 1-246, **87.**
kártol 8-156, 387, **17.**
karikás 2-420, 458, 517, 3-138, 9-98,
40.

- kas* 2-129, 3-51, 4-90, 294, 7-243, 558, 574, 269, 9-270, *anya*-2-274, *összevetett*- 4-294, *-far* 3-416, **50, 61, 77.**
- kása* 4-292, *tepertős*- 4-292, **80, 82.**
- kasza* 1-437, 2-280, 4-330, 9-370, *kaszál* 2-9, 3-344, *kaszás* 9-135, **54, 55, 73.**
- katlan* 9-484, 1-279, **71.**
- kazal* 2-535, **54,** *-téglá* 10-556, **9.**
- kelepcse* 3-251, 4-307, 7-509, 10-323, **38.**
- kemence* 1-110, 2-91, 4-301, 10-323; *boglya*- 2-93, 4-174, **71;** *vas*-11-410, **72.**
- kémény* 2-15, *-toroka* 1-236, **70, 71.**
- kendő*; *jegy*- 1-98, *nagy*- 3-457, *piros*- 4-253, *selyemkendő* 4-72, 252, *török*- 4 74, **30, 31.**
- kendőz* 3-210, 623, 8-415, **35.**
- kengyel* 4-198, 9-152, **46.**
- ken-fen* 1-274, **33.**
- kenyér*; *cseléd*- 4-357, *madárlátta*-1-180, *vékás*- 8-196, *-sor* 9-32, **80, 14.**
- képmutogató* 9-63, **14.**
- kerékagy* 6-188, **51,** *-csikorgás* 3-398, **51.**
- kerekszék* 4-135, **25.**
- kereplő* 2-357, 6-91, 7-133, **54.**
- kereszt* 1-395, 2-565, **91,** [*gabona*]-1-9, 1-237, **54,** *-bálvány* 3-176, **57.**
- Kerezs* 9-263, **6.**
- kérges* 7-105, **29.**
- kerül* [ménest] 3-138, **45.**
- kés*; *baranyai*- 4-209, *csillagos* [nagy]- 9-371, **35.**
- keszkenő*; *zseb*- 2-406, 6-395, 8-16, **31.**
- kétágú fa* 3-397, **10.**
- ketrec* 1-14, **59.**
- kéve* 2-458, 9-135, 446, *terftett*- 2-563, *-kötő* 9-310, **54.**
- kifog* [birkát] 9-343, **43.**
- kilincs* 2-50, *fa*- 12-33, **66.**
- kirak* 1-101, **13.**
- kiskáté* 6-329, **69.**
- kiülőpad* 9-334, **57.**
- kobak* 9-441, **76.**
- kócárus* 7-14, **14.**
- kocsi* 4-199, **49,** *gyász*- 2-653, *kis*-7-159, 4-34, **90,** *-oldal* 2-653, **50.**
- kocsmaház* 1-107, **87.**
- kofa* 4-351, **14.**
- kohó* 9-398, **10.**
- kolbász* 4-353, **82.**
- kolcsag* 2-10, **31.**
- kolomp* 9-244, **42,** *repedt*- 4-370, **89,** *-ol* 9-347, *-os* 4-136, *főfőkolompos* 8-39, **42.**
- kolonc* 2-15, 7-138, 11-154, **42, 58.**
- kolop*; *tök*- 4-188, 189, **32.**
- kólya* 2-429, 431, 487, 6-433, **49.**
- komp* 2-168, 9-264, 345, **39.**
- kondér* 2-346, **77.**
- kongat* 2-205, **41.**
- konya* 10-379, 554, **32.**
- konyna* 1-69, 9-336, *nyilt*- 3-419, **65, 70.**
- kopja* 2-175, 1-329, **90.**
- kopólé* 3-415, **83.**
- koporsó* 1-6, [*gyékény*]- 3-400, *-szeg* 2-41, **77, 90.**
- koppant*; *el*- 4-97, 10-36, **73.**
- korc* 10-417, 204, **22.**
- kordoványbőr* 4-167, **26.**
- korlát* 1-192, 2-100, 580, 601, 3-55, 7-253, 393, 9-303, 10-264, **56.**
- kormánydeszka* 2-463, **54.**
- korong* 8-289, **75.**
- korsó* 1-181, 8-76, *csöcsös*- 4-72, **75.**
- kosárkötő* 4-397, **77.**
- kostök* 4-5, 44, 10-416, **37.**
- kóstoló* 3-453, 4-250, 9-379, **82.**
- kova* 1-184, 11-47, 437, 446, **37.**
- kovász* 1-131, **79.**
- kozmás* 7-252, **83.**
- kő*; [*malom*]- 2-392, **78,** *-fal* **62.**
- kőce* 10-370, 403, **28.**
- kőcsög* 4-8, 139, 33, 138, 8-366, *tejes*-4-15, **75.**

- ködmön, ködmen* 3-416, 4-138, 45, 10-120, 370, 28.
kölönc 2-142, 58.
köntös 3-385, 5-410, 9-303, 30.
könyöklő 1-269, 11-18, 64.
köppöly 4-214, 458, 69.
köpü 1-317, 61.
köpül 6-24, köpülő 7-67, 81.
Körözs 9-265, 6.
kösöntvü 2-304, 33.
köszörüs 4-352, 14.
kötél [széna] 6-75, 48.
kötény 4-209, 30.
köt 1-246, 36.
kötő 4-213, 8-125, elő- 4-211, 30.
köz 3-349, 11.
kulacs 2-32, 90, 4-348; két kulacsos 11-91, 36.
kulcs; fa- 7-216, 66.
kúnkötés 3-34, 184, 5-468, 48.
kunyhó 1-103, 393, 2-449, 434, hegyes- 2-501, süveges- 2-516, -eresz 3-399, 61.
kupa 2-210, fa- 9-31, 76, 77.
kurrens 3-412, 16.
kút 1-285, földes- 4-137, ó- 4-35, 291, -ágas 2-8, -gém 1-195, 3-349, -ostor 2-593, 58, 40.
küllő 6-188, 51.
kürtő 7-210, 211 72.
lábás 4-353, 74.
lábbeli 7-158, 23.
labda 8-160, 90.
lábja [telek-] 1-13, 56.
lából 3-186, 38.
lábravaló 4-355, 22.
lábszj 1-419, 25.
lacikonyha 4-351, 352, 14
láda 1-274, 4-198, 68.
ladik 2-276, 38.
lágymosó 2-148, 4-215, 5-395, 77.
lágysajt 8-48, 43.
lajtorja 2-427, 58.
lakat 2-215, 284, 67.
lám pás 3-415, bőr- 2-223, 73.
lángliszt 7-309, 9-436, 79.
lángos 3-346, 4-172, 81.
lantorna 3-249, 73.
lapát 9-487, 4-255, bükkfa- 4-98, 48.
láp 3-163, 4-200, 29.
lapтка 10-373.
Lapisfalva 10-554.
lazsnak 8-40, 178, 387, 20.
lebuj 9-501, -csárda 4-232, 87.
lécköze 2-559, 64.
légy; -csapó 4-296, 74, -ellenző ponyva 11-402, 63.
léhó 10-317, 85.
lejárja [malom] 3-346, 78.
lép 6-139, 9-146, 38.
lepény 3-406, 4-172, kapros- 7-356, túró- 2-129, zsidó- 11-6, 81.
lésza 2-298, -sövény 2-435, 436, 10-317, 56.
leves; tyukhúr- 7-218, 83.
libanyomás 10-551, 9.
libapázsit 1-436, 9.
lím-lom 10-337, 65.
lísztláng 7-118, 8-432, 9-436, 79.
lóca 3-387, 4-259- 11-107, 57, 68.
locska 6-240, 8-231, 9-264, 7-11, 343, 76.
locsol 9-334, 58.
lógó 9-30, 52; lógós 2-336, 7-187, 9-359, 52.
lom 2-261, 65.
lopótök 10-554, -szár 4-201, 370, lopóz 8-238, 87, 89.
lószőrkötél 3-94, lóvakaró 2-223, 47, 46.
lőcsei 4-302, 69.
lyukaskulcs 4-370, 89.
madárkelepce 4-370, 89; madártej 7-246, 232, 82.
madzag 1-16, 18.
magtár 2-144, 3-216, 59.
maiszter 4-440, 13
makk 7-212, 216, 549, 8-233, 66.
malom 1-338, 4-66, 254, 5-459, száraz- 12-167, szél- 4-229, 99, 9-345, taposó- 3-433, 10-36, 12-97, tói- 1-163, vízi- 1-410, -kerék 1-419,

- 121, -kő 2-391, 35, 4-199, 7-241,
-kődarab 2-25, 78, 79.
- mángorló* 11-282, 22.
- marcafánk* 11-264, 265, 81.
- máslás* 1-293, 86, 87.
- mátkagyűrű* 2-160, 3-295, 33.
- mécs* 3-249, 307, 1-153, -bél 7-218,
mécses- 1-430, 3-453, 4-17,
-fény 1-70, olaj- 4-10, -világ
3-307, 7-345, -öntés 3-453, sü-
rögő- 2-435, 72.
- medvecúkor* 4-169, 85.
- megül* 9-250, 11.
- megvág* 7-241, 78.
- méhes* 3-134; méhkas 9-304, 61.
- mente* 1-163, 3-416, 4-206, 173, ezüst-
gomhos- 4-173, -kötő 2-354,
26, 27.
- mellény* 4-354, 27.
- ménés* 1-10, 3-138, vad- 2-137, szí-
laj- 3-368, szűz- 3-135, -ló
4-346, 45.
- mérő* 10-558, 77.
- mestergerenda* 1-246, 2-92, 3-434, 64.
- meszej* 11-265, 77.
- meszelő* 4-169, 64.
- méz*; lépes- 2-129, -el 1-341, 425,
4-353, -esbáb 4-351, 8-346,
-esbáb-sütő 7-59, -esmák 1-37,
81, 84, 87.
- mező* 4-289, 360, 9-351, 40.
- meztelen* [derék] 4-355, 21.
- mordály* 3-241, 38.
- more* 3-418, 4-228, 233, 388, 10.
- mosóteknő* 9-66, 22.
- motóla*, *motolla* 4-72, 8-156, motollá-
lás 1-109, 8-156, 17.
- mozsár* 3-459, 7-316, -lábú 4-35, -ütő
7-67, 260, 319, 10-371, 13, 69, 77.
- murókágy* 10-563, 80.
- must*; főtt- 7-257, 85.
- musta* 6-84, 25.
- mutatófa* 2-175, 8.
- nád*; [fedélre] 3-418, -kúp 2-500,
-paripa 3-41, 5-357, nádas
2-30, 9-136, 64, 61, 90, 6.
- nadrág*; kék- 1-274, veres- 4-185, os-
11-425, -szíj 4-175, 184, 27.
- nyáj* 1-2, 9-32, 42.
- nyakbavető* 2-506, 28.
- nyal*; ki- 8-452, 15.
- nyárs* 1-409, 2-391, 7-224, 11-264, 83.
- nyekken* 11-301, 88.
- nyelv* 3-262, 67.
- nyereg*; éles- 1-190, 2-10, 450, 3-217,
416, 9-136, -szerszám 2-585,
-takaró 2-194, 11-41, 46, 52.
- nyil*; -at húz 10-376, -as 11-354, 53.
nyirettyű 9-280, 89.
- nyomó* 11-328, 85, -rúd 2-7, 52.
- nyoszolya* 2-51, 4-77, 6-15, 68.
- nyomtat* 1-11, 2-601, 585, 54.
- nyújtódeszka* 2-262, 80.
- nyújtóztató banya* 3-400, 90.
- nyű*, *nyő* 3-345, 4-295, 5-40, 16.
- nyűg* 1-317, 9-76, -öz 1-149, 47.
- ól* 2-30, 128, 260, 264, 3-346, 219,
4-287, 324, 9-381, birka- 10-550,
-padlás 6-430, 10-531, 43, 57.
- olajütő* 2-25, 79.
- olmos* 4-75, 79, 128, 35.
- olt*; még- 6-149, 43
- oltó* 6-149, 81.
- ónasbot* 1-309, 35.
- órapecek* 5-364, 69.
- őr*; le- 1-118, 78.
- ordas* 1-254, 7-219, 86, 72.
- órja* 4-209, 82.
- orros* 7-239, 74.
- orsó* 1-429, 4-287, 7-528, 8-99, 17.
- ostor* 3-449, 4-34, 183, 90, 52, cifra-
1-17, 9-102, 41, jajhegyes- 4-49,
41, karikás- 2-420, 40, nagy-
2-482, 397, 290, 3-44, 53, som-
nyelű- 2-289, 4-42, 52, -os 2-171,
-os gyermek 2-33, 53, -atlan
gém 3-413, 7.
- oszlop* 4-449, 87.
- ördögmotola* 11-264, 17.
- örv*; szöges- 4-289, 42.
- ösztoke* 1-1, ösztökél 2-31, 54.
- ösztrű* 1-378, 2-361, 3-33, -fa 62.

- pacal* 7-80, 273, **83**.
pacuhán 2-408, 4-29, **27**.
pad 4-287, deszka- 4-380, 9-31, **282**,
 kis- 3-358, tölgyfa- 4-34, **63**,
68, 69.
padka, patka 1-346, 4-11, 13, 169, **70**.
padlás 4-243, **64**.
pajta 1-276, **61, 62**.
palacsinta 7-75, 11-265, **80**.
palánk 2-24, 418, 467, 9-150, deszka-
 9-365, **56**.
pálha 2-254, **30**.
pálinkaszó, 3-400, **85**.
palló 1-427, 3-440, 9-157, ház- 1-246,
12, 63.
panyókán (-úl) 3-416, 4-206, 355, **26**.
pányva 1-398, 2-78, 145, 350, 3-12, 137,
 4-7, 9-266, -ra ereszt 2-350,
 vezeték- 2-500, -cövek 2-352,
 434, pányvaskötél 4-347, **47**.
paprika; erős- 4-4, paprikássó 7-458,
83, 84.
papucs 3-407, 4-73, piros- 9-373, **25**.
paraszt 2-98, 9-157, 11-115, -ház 3-452,
32, 33, 63.
parázs [gyümölcs] 4-235, **85**.
parittya 7-175, 550, -kő 2-4, **90**.
párta 2-304, 4-206, 7-526, 10-331,
 gyöngyös- 2-145, 9-373, -pánt-
 lika 9-307, **31**.
pászma 8-99, 156, 9-494, **17**.
paszománt 2-596, 4-91, **33**.
pásztor 1-308, 3-334, 348, 4-100, **40**.
Pata 2-285, **9**.
pating 3-401, **53**.
patkó 1-351, **47**.
pattog [ostor] 2-205, 4-183, pattogat
 2-205, **41, 52**.
patyolat 1-98, 169, **21**.
pece, pöce 7-312, 8-344, -gödör 7-308,
60.
pecsenye; lesi- 7-349, **83**.
pecsét 1-441, bíró- 11-47, **16**
pehelyváncos 1-219, **68**.
pemete 4-98, 255, 358, **79**.
perec [kar-] 2-335, 4-146, 9-358, **33**.
perém 2-596, báránybőr- 4-173, **33**.
petrence 2-34, 223, 10-323, petrencés-
 rúd- 10-341, **55**.
pince 2-144, -gádor 4-230, 5-242, **66**.
pint 2-90, 91, 92, 3-460, 7-378, 8-230,
 10-552, **77**.
pipa 4-34, 39, 204, 5-242, makra- 4-5
 vászon- 3-441, [pipát] merft
 1-180, -dohány 11-330, -szár
 4-165, -szársütő 4-212, -szó
 4-213, **37**.
píte 7-9, 8-390, 10-323, **80**.
pitizál 7-77, **85**.
pityke 4-201, fényes- 4-201, pitykés
 4-163, kípitykéz 2-100, 11-235,
27, 32, 33.
pityus 4-31, **85**.
pitvar 1-775, 178, 3-355, 396, **65**.
plánétás 1-294, **69**.
pödör 1-279, 183, 4-68, **33**.
poflé 7-84, 219, 295, pofleves 8-168,
84.
pogácsa 3-406, 412, **80**.
pohárszék 8-434, **69**.
ponyva 4-331, 351, 352, **13, 14**.
popa 7-191, 8-248, **84**.
pöre [ingben, gatyában] 11-106,
 12-75, **22**.
pörög 9-8, **88**.
pöröly 2-211, **74**.
porta 1-288, **56**.
posztó; anglia- 4-58, **21**.
pozdorja 2-250, **16**.
pugris 6-351, **16**.
pulya 2-296, 3-80, 6-70, 7-123, 431, **15**.
púposgát 3-408 **6**.
purdé 4-183, **10**.
puska 4-34, **90**.
puttonos 11-328, **87**.
ragaszt; be- 2-395, **48**.
raj 1-317, **61**.
rajkó 3-410, 416, 4-170, 236, 11-368,
 12-331, **10**.
rajtavaló 2-486, 9-343, **23**.
rakonca 4-186, **52**.
rání 8-302, **83**.

- ráspoly* 3-421, 10.
rece 4-8, 122, 9-150, 33, 56.
renget 2-390, 53.
rengő; *karos-* 2-100, 624, 68.
rocška 8-245, 76.
rojt 4-173, 24.
róka 4-56, 32.
rokka 4-285, 11-97, *kerekes-* 12-250, 17.
rokolva 4-55, 72, 30.
rongybáb 6-385, 90.
rosta 3-416, 4-101, 8-449, 9-487, 55.
rostély 2-170, 9-317, 64.
rúdas 7-108, 52.
rug; *el-* 4-164
sajka 1-76, 38.
sajt 2-405, *lágý-* 8-48, 81.
sallang 2-98, 4-126, 11-159, 46.
sárkány 4-34, 90.
sarló 1-12, 78, 2-62, -*fog* 1-278, 54.
sár; -*fal* 1-91, -*munka* 4-371, 62.
saroglya 1-16, 11-357, 2-211, *első-* 9-355, 49.
sarú 1-4, 3-351, 7-209, 10-555, *füzött-* 6-255, 24.
sátor 1-276, 3-18, 412, 4-352, -*alja* 4-163, -*ponyva* 2-99, 10, 13, 61.
savanyútej 9-66, 81.
séla 10-317, 74.
seprű 1-278, 67.
serpenyő 1-294, *mérő-* 7-206, -*rúdja* 3-20, 83, 77.
sikál 4-18, 55, 107, 64.
sikátor 2-46, 3-443, 349, 12.
sinkó 7-229, 31.
sir; -*ásó* 1-118, *sírt vált* 8-157, 90.
sistereg 4-172, 77.
sodor; *fel-* 4-296, *meg-* 2-295, 33.
sótartó 3-441, 84.
sövény 1-179, 287, 2-100, 3-348, 349, 10-322, -*kapú* 3-349, 57.
sűba 7-272, 364, 8-293, 12-116, *kurta-* 7-364, 29.
sugárra [ereszt] 2-397, 53.
suhintgat 10-562, 41.
sujtás 4-164, 10-304, 33.
sulypok 1-265, 4-452, 22.
sulyom 3-407, 412, 4-32, -*tészta* 3-406, 80.,
surgyé 8-178, 68.
sütőasszony 7-138, 80; *sütőrács* 7-431, 83.
süveg 1-34, 207, 317, 2-318, 127, 4-373, *túri-* 1-183, -*el* 2-167, 466, 31, 91.
szájbarág 10-260, 84.
szállítás 12-208, 428, 61.
szalma [fedél] 4-34, -*ágy* 1-182, 278, -*pernye* 3-424, -*szár* 3-413, -*viskó* 9-66, *szalmásüveg* 3-407, 64, 68, 60, 36, 62, 90.
szalonna; -*felső* 4-201, *szalonnás* 2-144, -*ruha* 2-37, *szalonnáz* 2-16, 3-440, 82, 59, 36.
számadó 1-99, 2-126, 4-386, 9-292, *kis-* 1-99, 40, 45.
szánka 4-34, 90.
szántóvető 1-142, 53.
szappanbuborék [fűvás] 10-37, 90, *fenékszappan* 5-242, 83.
szarufa 4-199, 64.
szarv [dudán] 9-8, 88.
szatyor 7-423, 8-141, 77.
szeg; *léc-* 4-121, 64.
szegénylegény 11-256, 8.
szék; 1-369, 9-336, 10-370, *gyalog-* 12-250, *kar-* 1-307, 344, 2-24, 3-102, *kerek-* 4-135, *öreg-* 2-100, -*álló* 11-149, -*gazda* 11-149, 68, 69, 83.
szekér 2-529, 531, 4-90, *abroncsos-* 1-406, *bogárhátú-* 1-244, *ernyős-* 3-450, *fakó-* 1-191, *sátoros-* 5-244, *széles farú-* 1-244, 48, 49.
szekerce 2-474, 74.
szelel; *meg-* 2-411, 7-422, 55.
szelemen 2-215, 3-163, 57, 64.
szelence 2-89, 36.
szél; -*kakas* 1-293, 297, 11-264, -*ka-* 2-617, -*kerep* 3-454, 446, 60.
szembedob 2-241, 43.

- szemel 1-179, 55.
szemét 4-190, 69.
szemfedél 1-81, 90.
szemöldökfa 2-50, 90, 63.
széna; -boglya 3-390, -kert 3-383,
-padlás 9-525, -rend 2-414, -ülés
2-335, 9-358, 10-561, -vágó 9-526,
szénásszekér 2-7, 4-254, 56, 10,
57, 55, 49.
szénvonó 4-255, 70, 79.
szerencsekártya 4-185, 10.
szerszám 2-98, 194, sallangos- 46.
szérű 2-54, 78, 54.
szigetormó 2-276, 3-95, 6.
szigony 7-269, 74.
szíjjat; -hasogat 4-56, 24, -szorít
2-153, 46; szíjmadzag 4-286, 26.
szík 2-7, 4-10, -só 3-66, 8.
szilajcsikó 2-23, 45.
szilke 10-323, 74.
szín 2-50, 79, 160, 3-457, 4-287, 58.
szirony 4-354, 29.
szita 1-109, 8-338, 9-487, 79.
szít [kanócot] 7-218, 72.
szivosul; meg- 4-78, 47.
szoba; benyíló- 2-51, 135, 263, kis-
3-355, 65.
szolgafa 3-415, 70.
szóróponyva 4-179, 55.
szorosaljig 7-57, 75.
szó 9-345, fon 2-133, szövőpad 8-251,
-szék 8-257, 16, 18, 20.
szólló [juhfark 5-414, kecskececsű
5-414, 85], szóllóskert 10-550,
10, 61.
szősz 1-202, -golyó 10-372, 17, 90.
szűnyogháló 2-51, 135, 9-300, 63.
szurdék 2-91, 72.
szurkálóvas 4-165, 37.
szügyvellő 9-375, 46.
szűr 2-127, 3-41, 4-187, 253, 8-435,
9-232, 10-93, 557, cifra- 4-44,
12-82, -kankó 1-301, -ujja
4-297, 29, 30.
szüret 11-273, 85.
szütyő 8-311, 426 81.
tagol 3-12, tagló 3-373, 83.
ták 10-381, 21.
takács 4-57, 20.
takarás 1-406, 3-344, 54.
tál 1-181, fa- 7-315, 75, 76.
taliga 4-164, 185, 11-84, taligásló
10-40, 49.
talp 3-351, 7-60, 24.
tambura 9-19, 89.
tanya 1-181, 2-79, 389, 502, 3-399, 61,
1-46, 318, 421, tanyát fog 2-79,
csősz- 3-384, tanyás 3-411,
tanyáz 2-503, 3-440, meg- 9-306,
53, 61.
tapogatós halász 4-354, 39.
tarisznya 2-37, 88, 3-451, csfkos-
1-180, oldal- 4-208, 35, 36.
tartó 9-526, 57.
tat 9-110, 38.
téglavető szűrű 4-165, 9.
teknő, teknő; bükkfa- 2-16, sütő-
2-16, 3-387, 8-88, 9-487, 79.
temetőkert 1-158, 2-81, 9-486, 10, 90.
tengeri; -fosztás 5-449, -hántás
1-421, -morzsolás 2-34, 55.
tepertő 4-292, 82.
tepsi 2-45, 11-265, 83.
terítő 2-298, 90.
Testhalom 2-276, 278, 4-384, 9.
tésztasulyom 3-406, 80.
tető; nád- 3-418, 65.
tézsla 10-317, 52.
tilalomfa 1-436, 2-8, 11-106, 8.
tilalmas 1-165, 8.
tilinkó 1-168, 4-215, 360, 10-389, 89.
tilolás 8-164, 16.
tilos 4-72, 8.
tó; Tó 2-283, Hosszú- 10-550, Sziget-
2-276, Paptava 10-552, 6, 12.
tokányhús 7-31, 54, 83.
toll 4-197, -síp 4-370, 69, 89.
tolóretesz 7-216, 66.
topánka 4-20 30, 8-443, 25.
tornác 2 56, 128, 220, 4-139, 295, 63.
torony; csonka- 1-133, 178, 4-180,
11-92, 6- 3-202, ócska- 10-554, 9.

- tótágas* 4-447, 9-47, 10-553, **66**.
tökharang 9-49, **89**.
tökszár 4-370, **89**.
töltés 4-82, 10-549, **12**.
tömlő 8-251, 9-8, kecske- 2-16, **44, 88**.
tőr 2-147, 7-509, 10-396, **38**.
tör; meg- [bőri] 4-56, **27**.
törköly 7-103, -pálinka 3-406, **85, 87**.
törvény; -fa 4-118, -famadár 9-20,
 -favirág 4-118, **10**.
trágyalé 7-453, **58**.
tutaj 3-163, **39**.
túró 2-45, 129, 10-92, **81**.
tűcski-hajcski 1-203, **39**.
tűkőr 9-336, **69**.
tülkölődzik; 5-430, tülköl 7-358, **41**.
tüllök 1-325, 2-145, 3-12, 9-124, ka-
 nász- 4-370, réz- 9-280, -szarú
 4-389, 6-329, **41, 44, 89**.
tűr; fel- 4-327, **22**.
türkőzik; fel- 7-548, **22**.
türökre 4-22, **41**.
tűsző 1-249, **27**.
tütü 7-191, -kél 4-122, -zget 6-21, **85**.
tűz; álmos- 4-184, -csóválás 2-336,
 -elő 1-179, 4-11, **65, 69, 70**.
tűzdel 4-355, **21**.
tyúk; -ide búbos 9-393, -kal-kalács-
 csal 7-385, **84**.
ucca; gatyaszár- 10-551, térjmeg-
 3-432, vak- 2-212, zsák- 7-53,
 -ajtó 9-483, -gyermek 1-261,
 -sor 10-551, -torka 3-349, **11,**
12, 15, 57.
udvar; kerített- 3-918, -táj 9-384,
 10-563, -telek 2-348, 9-335,
56.
ülő 4-212, **10**.
üstök 4-252, 10-106, -be áll 9-437,
 -ébe ragad 4-252, [lónál] 2-336,
 4-449, 9-336, **33, 35**; üstökö-
 lödik 4-19, **35**.
üst 1-279, 2-398, 4-191, **71, 77**.
üszök 1-179, -fa 4-164, **70**.
űt; ki- 4-199, **37**.
vacok 3-387, 392, 8-425, **72**.
vad; -lé 8-44, -víz 4-320, **83, 6**.
vágó; -pad 1-87, -szék 2-78, -szín
 2-79, **83**.
vajda 4-161, -tétel 4-168, 173, **10**.
válu 2-8, **58**.
vályog 1-303, 2-144, 10-556, -vető
 gödör 6-551, **62, 9**.
vánkos 1-9, 2-136, 223, **68**.
varga 7-9, -betű 8-255, **25**.
varkocs 7-282, **33**.
varsa 10-317, **39**.
vas; -láb 7-260, -lapát 4-285, 288,
 -fű 4-164, -súlyom 2-418, -villa
 1-278, 2-295, 4-186, 9-9, **47, 48,**
70, 74, 81; vaskó 3-111, **74**.
vasal 1-179, -ó 1-179, 2-223, **22**.
vásár; barom- 2- , rakodó- 3-57,
 -ra kiülő 10-40, -fia 1-348, 4-453,
13, 14, 15.
vászon; -cseléd 4-286, -nemes 4-55,
 -pipa 3-441, **23, 30, 37**.
veder 4-128, **58**.
véka 1-18, 184, 7-142, 229, 8-196, **77**.
vendégoldal 2-8, 259, **51**.
ver; el- 11-437, **37**.
verem 4-323, -vágó 2-438, 6-281, **59,**
73.
veritékhajtó 4-85, **86**.
vessző; -lő 1-127, -paripa 3-443
90.
vésű 10-73, **74**.
vetéllő 2-133, 7-471, **19**.
vetés 3-405, 4-254, **54**.
vetrece 7-207, **83**.
vezeték 3-230, -lő 1-88, 2-194, **47**.
viganó 1-18, 4-174, 206, **30**.
vigyázófa 3-410, **53**.
villás 2-34, **52**.
vinkó 3-440, 9-44, 11-409, **86**.
virág 3-218, -ágy 1-334, 4-328, **33, 60**.
viskó 5-419, 9-XXXVI, **66, 61**.
vitortla 4-99, **79**.
vityilló 3-384, 386, 4-8, **61**.
vízfakadék 2-434, **58**.
vonó; -kés 7-377, -szék 7-377, **74**.
vontatott petrence 4-174, **55**.

- völgy* 10-372, 90.
zabló 3-319, 48.
zabla, zabola 2-60, 187, 644, 4-198,
 -szár 2-595, lezaboláz 2-644,
 kizaboláz 2-127, 9-293, 47.
zabostarisznya 2-499, 47.
zabszártlinkó 6-25, 89.
zákányos 8-87, 86.
záp 2-393, 51.
závár 7-209, 66.
zeke 7-173, 210, 205, 272, 271, 284, 30.
zenebanda 11-328, 89.
zizeg 1-409, 77.
zuboly 8-257, -fa 6-16, 42, 89, 8-257,
 9-347, 18.
zug, zugoly 1-133, 2-257, 4-49, 100,
 255, 11, 72.
zugat 2-420, 41.
zúgattyú 3-113, 89.
zúgó 8-76, 78.
zsalu 4-91, 63.
zsarát 3-13, -nok 10-399, 70.
zsibvásár 2-596, 4-427, 14.
zsilip 4-254, 78.
zsineg 7-380, 18.
zsinor; vert- 2-354, 10-304, 33.
zsíros; -ember 7-220, -határ 2-280,
 16, 8.
zshivány 8-443, 8.
zsup 10-563, -fedél 10-563, 64, 65.

Tartalommutató.

Előszó 4. l. — 1. *Környék, határ.* (A víz, az írtás, betyárság, be-település) 6. l. — 2. *A község.* (Falu vége, a cigányok, utak, uccák, vásár) 9. l. — 3. *Öltözet.* (Szövés, fonás, fehérnemű, mosás, lábbeli, felső ruha, asszonyviselet, fejrevaló, ruhadísz, ékszer, hajviselet, bajusz, készségek) 16. l. — 4. *Foglalkozás.* (Halász, vadász, madarász, pásztorkodás, gulyás, csordás, juhász, kanász, csikós, fogat, földművelés) 38. l. — 5. *A háztáj.* (Kerítés, kapu, épületek, szállás, a ház, a ház részei, zár, kutya) 56. l. — 6. *Bent a házban.* (Bútor, tüzelő, világítás) 68. l. — 7. *Eszközök, szerszámok.* (Edények, kosárféle, mérték) 73. l. — 8. *Táplálkozás.* (Liszt, tészta, tejféle, húsféle, egyéb étel, fűszer, ital, kocsmá) 78. l. — 9. *Mulatság.* (Gyerekjáték) 88. l. — 10. *Temetés.* 90. l. — *Szó- és tárgymutató.* 91. l.

Sajtóhibák.

13. lap 6. sor *toronyláb*on helyett olvasd: *harangláb*on.
 20. „ 12. „ *larsnakot* „ „ *lazsnakot.*
 39. „ 10. „ *varsákat* „ „ *vejszéket.*
 42. „ 15. „ *övet* „ „ *örvet.*
 46. „ 7. „ *combjáo* „ „ *combján.*
 46. „ 10. „ *elülsü* „ „ *elülső.*
 83. „ 31. „ *tyúkhúsleves*t „ „ *tyúkhúrleves*t.
Igazítás. 28. l. kifordított *bunda* képét l. 44. á.

